

ISSN 2311-4568 (Print)
ISSN 2617-2623 (Online)

ЦЕНТР МОЛОДЕЖНЫХ ИННОВАЦИЙ
ЛАБОРАТОРИЯ ИНТЕЛЛЕКТА

ПЕРВЫЙ ШАГ В НАУКУ

Сборник научных статей учащейся молодежи

Основан в 2012 году

ВЫПУСК №17

В трех частях
Часть 3

Минск
«Лаборатория интеллекта»
2020

УДК 001.3 (045)
ББК 72я43
П26

Сборник содержит научные статьи, отражающие результаты научных исследований учащейся молодежи Республики Беларусь. Все материалы представлены в авторской редакции.

MOYSEY V. D. MARBLING: HOW IT WORKS	6

ИСТОРИЯ | HISTORY | ГІСТОРЫЯ

КУГЕЛЬ-ЧЕРНЯВСКИЙ М. ПОПЫТКА РАССКАЗАТЬ О ВОЙНЕ...	10
ЛІСОЎСКАЯ В. А. БАРАНАВІЧЫ-РАЗВАДОВА – СТАЎКА ВЯРХОЎНАГА ГАЛОЎНАКАМАНДУЮЧАГА (1914 – ЖНІВЕНЬ 1915 г.)	14
МАЛІК В. А. «КАЛІ ВЫ ЗБІРАЕЦЕСЯ Ё ПАДАРОЖЖА...»	18
МУЗЫКА Д. В. ЗВЕРСТВА ФАШИСТОВ ВО ВРЕМЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ	26
УРАКОВА Е. А. РАЗРАБОТКА И СОЗДАНИЕ МАКЕТА ВИТЕБСКОГО КОНЦЛАГЕРЯ «5-й ПОЛК»	30
ШУТКО А. А. НЕДЗІЦЯЧАЕ ВЫПРАБАВАННЕ ЛЁСАМ. ТАРАСЕВІЧ ЗАХАР ЗАХАРАВІЧ – БЫЛЫ МАЛАЛЕТНІ ВЯЗЕНЬ КАНЦЭНТРАЦЫЙНАГА ЛАГЕРА	35

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ | LITERARY CRITICISM | ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

KUNEVICH A. A., SHPAKOVSKAYA M. V. CHINESE, ENGLISH AND BELARUSIAN ANIMALISTIC TALES: THE COMPARATIVE ANALYSIS OF ANIMAL IMAGES	42
БАБУК Д. А., МАНГОЛОВ П. П. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НРАВСТВЕННЫХ ПРОБЛЕМ В РУССКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ И СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	45
БЕЛАЙЧУК А. С. ФАНФИКШЕН И ФОРУМНО-РОЛЕВАЯ ИГРА КАК ЖАНРЫ СЕТЕВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	49
ВАЛАСАЧ Я. В., ШЭЛЕГ Ю. С. ВЫРАЖЭННЕ СВЕТАЎСПРЫНЯЦЦЯ І СВЕТААДЧУВАННЯ ЧАЛАВЕКА ПРАЗ ЗМЕНЛІВАСЦЬ ПОР ГОДА Ў ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ» І Ў РАМАНЕ А. С. ПУШКІНА «ЯЎГЕНІЙ АНЕГІН»	53
ДЗЯМІДАВА Д. Ю. ВЭЛЮМ САНЕТАЎ – УНІКАЛЬНЫ НОВАТВОР У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ	56
ДЗЬЁЛАГ Дз. М., ШАХЛЕВІЧ Д. Ул. АДЛЮСТРАВАННЕ ПРАБЛЕМ МОЛАДЗІ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЕ (ПА ТВОРАХ ВАЛЕРЫЯ ГАПЕЕВА, ЯЎГЕНА ХВАЛЕЯ, АЛЕСЯ БАДАКА)	58
ЕГУНОЎ Р. Д., ЛУК'ЯНЕЦ К. А. ЛІТАРАТУРНА-АЛЮЗІЙНАЕ ПАДАРОЖЖА ПА СВІСЛАЧЫ (НА АСНОВЕ АПОВЕСЦІ Л. РУБЛЕЎСКОЙ «НОЧЫ НА ПЛЯБАНСКІХ МЛЫНАХ»)	63
КАРНЕЙЧЫК М. І. НАЗВЫ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ СТРАЎ У ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ	67

КРАСОВСКАЯ С. А. «ЯЗЫК – ОДЕЖДА МЫСЛЕЙ» (ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СРЕДСТВ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ СКАЗКИ О. УАЙЛЬДА «МАЛЬЧИК-ЗВЕЗДА» С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ)	70
МАРТЬЯНОВА В. В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СРАВНЕНИЙ В ЛИРИЧЕСКИХ И ЛИРО-ЭПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ А. С. ПУШКИНА	76
ПОДОРСКАЯ Е. И. «КОСНИТЕСЬ АНГЕЛА ДУШОЙ...» (ОБРАЗ АНГЕЛА В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XIX–XX ВЕКОВ)	79
РАКІЦКІ Я. М. АДМЕТНАСЦЬ ЖАНРУ БАЙКІ Ў ТВОРЧАСЦІ СУЧАСНЫХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЧАСОПІСА «ВОЖЫК» (2015–2019))	83
РАХМАНЧЫК Т. А., РОЎДА А. А. П’ЕСА СЯРГЕЯ КАВАЛЁВА «ЗВАР’ЯЦЕЛЫ АЛЬБЕРТ, АБО ПРАРОЦТВЫ ШЛЯХЦІЦА ЗАВАЛЬНІ» ЯК РАШЭННЕ ПРАБЛЕМЫ ТРАНСЛЯЦЫІ ТРАДЫЦЫІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ	86
ШЫШОВА Ю. А. ПРЫМХЛІВЫЯ АПОВЕДЫ – СВОЕАСАБЛІВЫ ЖАНР БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ	94
ЯРМОЛЕНКА Я. М., ШАДРЫЧЫВА А. М. ПОСТАПАКАЛІПСІС ПА-БЕЛАРУСКУ (ПА РАМАНЕ В. МАРЦІНОВІЧА «НОЧ»)	97

| **ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ**
| ART CRITICISM
| **МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА**

MOYSEY V. D.

State educational institution «Secondary school No. 3 of Smolevichi»

Scientific supervisor – Vorobyova T. A., English teacher

MARBLING: HOW IT WORKS

Summary. This article presents the process of marbling as a kind of art. It describes the possible analogues components to create marbled paper and proves that they work. This experiment showed that marbling can be not only a great kind of therapy but a great opportunity to clean up oil spills.

Once I saw a very exciting video about creating drawings on water. And I wanted to do something like that. I started to be interested in this sphere of art and found out that it has a long history and calls marbling. Marbling is a technique used to create surface designs that resemble the patterns found in stone.

And I'd like to check whether it works on different substances.

The hypothesis of my research: we can use similar components that form viscous liquid for creating paper marbling.

The purpose of my research: to learn how marbling works.

The history of marbling

The marble paper is a decorated paper, which is created with a special process. The traditional marbled paper was invented in Japan and China. The marbling paper often looks like marble stones. For the painting of the marbling paper in Japan a shallow pool was filled with water and gum jelly. The natural paint was boiled water with plants, herbs and bark of the trees. The paint was painted on the jelly and then scraped off with paper.

This technique is known also as *suminagashi*, meaning «floating ink» or ink dances on water.

Similar methods also arose in central Asia in the 15th century. In Turkey, marbled papers were used to help prevent document forgery, since the designs were impossible to replicate exactly.

Finally, these methods spread from the middle east to Europe in the 17th century, where various countries each made their own adjustments and created signature patterns. This is the period in which marbled endpapers became popular in bookbinding, and you can still find these in use today. [1]

Each sheet of marbling paper represents a unique art, because the patters can never be repeated. This is why the marbling paper is so popular in mass production and decoration.

The process of marbling

To start marbling we need special paints and viscous liquid. This is ordinary water, where a thickener of the plant is added. Carrageenan is most preferable. Carrageenan is seaweed extract, called «Irish moss». But in my case I decided to find analogues.

I studied the literature about thickeners. I found out that thickeners are substances that increase the viscosity of the product. The thickeners are entered into the liquid system and they bind the water. As a result, the colloidal system loses its mobility and the consistency of the product changes. [2]

Types of thickeners

Thickeners		
natural	semi-synthetic	synthetic thickeners
Locust bean gum, guar gum, agar-agar, agaroid, carrageenan, pectin, gelatin, sodium alginate, chitosan.	Derivatives of natural substances – methylcellulose, ethylcellulose, carboxymethyl cellulose, amylopectin, modified starches.	Water-soluble polyvinyl alcohols, and their esters. They are used only in cosmetic products.

For better understanding I have learnt about some of the suitable components for art.

Gelatin or gelatine (from Latin: *gelatus* meaning «stiff», «frozen») is a translucent, colorless, brittle (when dry), flavorless food derived from collagen obtained from various animal body parts. It is commonly used as a gelling agent in food, pharmaceutical drugs,

vitamin capsules, photography, and cosmetic manufacturing. It dissolves well in hot water and while cooling it forms thermally reversible gels. The upper melting point is below human body temperature. The viscosity of the gelatin-water mixture is greatest when the gelatin concentration is high and the mixture is kept cool at about 4 °C (39 °F).

Starch and modified starches. In the food industry, modified starches are increasingly used, the properties of which differ markedly from conventional starch. Modified starch, also called starch derivatives, are prepared by physically, enzymatically, or chemically treating native starch to change its properties. Modified starches are used in practically all starch applications, such as in food products as a thickening agent, stabilizer or emulsifier.

Cellulose and its derivatives are the main substance of plant cells. Pure cellulose does not dissolve in water. To make the cellulose soluble, it is subjected to chemical modification by the introduction of reactive groups (methyl, carboxymethyl, etc.). Due to this, products of loosened structure are obtained. Cellulose additives are used as emulsifiers, texturizers, thickeners, gellants. Used in the manufacture of bakery, confectionery, dairy, fatty foods.

I decided to choose gelatin, starch and cellulose and to find out what is the most suitable medium from those that is easy to find in my town.

For marbling I prepared some equipment such as middle-sized trays filled with our medium. I poured gelatinous substance in three black trays. In tray 1 I poured water with gelatin, in tray 2 I poured starched water and in tray 3 I poured water with cellulose.

My next step was to prepare paint. I purchased acrylic paints special for Ebru art, because they are mixed well.

Then I took the brush and added a few drops with blue paint around the surface. The pain spread onto it in a wide circle. Then I added some more colorful dots and began to create. For creating patterns artists use different combs and styluses. I used a sharp stick. Moving around the dots I had different patterns. When I thought pattern was ready I took a sheet of paper and laid down it onto the surface.

And finally when I picked the paper up I got a unique pattern due to marbling art.

I tried to do different patterns on different substances.

This picture was made on water with gelatin

This picture was made on water with starch

This picture was made on cellulose

I can say that they don't differ much but it was easier and more pleasant to work with cellulose substance.

Anyway I proved the hypothesis that marbling works on different substances. The main criteria the substance must be viscous.

Conclusion

In conclusion I want to say that Ebru technique is available at home for everyone. This is an extraordinarily fascinating kind of creativity. My experiment shows that we can use analogues components for viscous liquid and moreover it's easy to obtain them. Studying the properties of gellants helps me to understand the structure of viscous liquid better.

Moreover marbling is not only creativity, but also a recognized method of therapy. This is a kind of meditation, it brings harmony in people's life, painting helps to overcome depression and to believe in one's own strength.

Also it can be not only a fascinating art but a great opportunity to clean up oil spills. Marine oil spill is a form of pollution where oil is released into the ocean. As a result the surface of the water becomes as oily as the surface with Ebu paints. So if we put the paper on the oil water we can gradually collect oil spills and clean up the water.

REFERENCES

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Paper_marbling
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Thickening_agent

МОЙСЕЙ В. Д.

Государственное учреждение образования
«Средняя школа № 3 г. Смоленска»

Научный руководитель – Воробьева Т. А.,
учитель английского языка

МРАМОРИРОВАНИЕ: КАК ЭТО РАБОТАЕТ?

Аннотация. Эта статья представляет процесс мраморирования как вид искусства. Описаны возможные аналоги компонентов для создания мраморированной бумаги и доказано, что они работают. Этот эксперимент показал, что мраморирование может быть не только отличным видом терапии, но и отличной возможностью для устранения разливов нефти.

| **ИСТОРИЯ**

| HISTORY

| **ГІСТОРЫЯ**

КУГЕЛЬ-ЧЕРНЯВСКИЙ М.

Государственное учреждение образования
«Гимназия № 14 г. Минска»

Научный руководитель – Гречкина С. Н.,
учитель русского языка и литературы

ПОПЫТКА РАССКАЗАТЬ О ВОЙНЕ...

Аннотация. КАК ПИСАТЬ О ВОЙНЕ. Писать о войне очень сложно. Так много сказано, написано и снято, что, кажется, ничего нового уже не добавить. Тем не менее, благодаря постепенно рассекречивающимся документам, продолжается скрупулёзная работа по уточнению масштабов потерь, хронологии и деталей отдельных событий времён войны.

Когда-то Иосиф Сталин лично определил потери Советского Союза в войне в 7 миллионов человек. Никита Хрущев озвучивал цифру – 20 миллионов. При Борисе Ельцине была издана книга под редакцией генерала Г. Ф. Кривошеева [1, с. 23], в которой называлась и обосновывалась цифра – свыше 29 миллионов. Но сегодня выясняется, что неточной была и она.

В марте 2017 года из доклада Николая Земцова [2, с. 44]. «Установление судеб пропавших без вести защитников Отечества» стало известно, что потери населения СССР в результате «действия факторов войны» составили около 42 миллионов человек. Историки по-разному оценивают соотношение потерь военных и гражданского населения, но в итоговой цифре – практически единодушны.

Писать о войне сложно, потому что многие важные документы, касающиеся войны, остаются засекреченными или срок их секретности продлевается. Потому что некоторые рассекреченные или вновь выявленные документы порой полностью меняют наше представление о, казалось бы, хорошо известных событиях.

ПРЕДВОЕННОЕ НАПРЯЖЕНИЕ. Историк Кирилл Александров [3, с. 15] в своей статье, опубликованной в 2016 году в журнале «Знамя», рассказывает о широко-масштабных секретных военно-политических мероприятиях, проводившихся в СССР в последние предвоенные месяцы и недели.

Прежде всего, эти мероприятия включали в себя разработку документа «Соображения об основах стратегического развертывания Вооружённых Сил Советского Союза на Западе и Востоке на 1940–1941 годы». Документа, который, по сути, представлял собой план подготовки к военным действиям, содержал схему мобилизационного развертывания Красной армии и даже называл предполагаемую дату начала наступательных действий. Согласно этому плану общая численность армии, после проведения всех намеченных мероприятий, должна была составить почти 9 миллионов человек, а 65 % всех вооружённых сил планировалось сосредоточить именно у западных границ страны.

Полностью выполнить всё запланированное к установленному сроку не успели. Тем не менее, к 22 июня 1941 года численность Красной армии превысила 5 миллионов человек, а общая численность военной группировки на западе страны достигала 237 дивизий.

Тщательно изученные документы позволили историкам предполагать, что Сталин планировал или не исключал вероятность военных наступательных действий Красной армии на западе и востоке (Дальневосточный фронт) страны. При этом возможность нападения Германии на Советский Союз Сталин вообще всерьёз не рассматривал вплоть до 22 июня 1941 года.

НАША ВОЙНА. Писать о войне очень сложно ещё и потому, что это больно. Когда речь идёт об огромном количестве жертв, то трудно представить себе всю бездну человеческого горя и невозможно оплакать каждого. Но если начать рассматривать людей, вовлечённых в трагедию, по отдельности, то горе становится объёмным, боль – осязаемой, а у жертв появляются имена.

Моя прабабушка Агафья Григорьевна Савостина (в замужестве Юрченко) родилась в марте 1907 года в ныне исчезнувшей деревне Святозерье Мстиславского уезда. Кроме неё в семье было ещё шестеро детей: две девочки и четыре мальчика. Два

родных брата прабабушки – Афанасий и Яков – позже погибнут на войне. Два других брата, Иван и Фёдор, отслужат и вернутся живыми.

В шестнадцать лет отец заставит Агафью Григорьевну выйти замуж за моего прадеда Митрофана Петровича, и она переедет жить к мужу в деревню Кудричи, где до войны было 38 дворов и проживало около 250 человек.

К 1938 году у прабабушки уже будет пятеро детей. Ещё через год начнется Вторая мировая война, и прадеда призовут в Красную армию. Он вернется через несколько месяцев, весной 1940 года, после окончания Советско-финляндской войны. Но 26 июня 1941 года он снова уйдет на войну и уже не вернется. Прадед погибнет в декабре 1943 года. Ему будет всего 38 лет.

Прабабушка Агафья Григорьевна с пятью своими детьми останется жить при огромной семье мужа, в которой держали большое хозяйство. Кроме своей земли обрабатывать приходилось и колхозную. У всех в семье были свои обязанности. Младшие дети, моя бабушка и её брат, выполняли более лёгкую работу. Самой старшей сестре моей бабушки Анне к началу войны ещё не исполнилось и 14 лет. Однако именно ей пришлось выполнять всю «мужскую» работу. Она косила и пахала наравне со взрослыми.

ВОЙНА В ДЕРЕВНЕ КУДРИЧИ. Деревня Кудричи расположена в 6 километрах от районного центра, города Мстиславля, который находится на востоке нашей страны, у самой границы со Смоленской областью. 18 километров отделяют город от железнодорожной станции Ходосы, 95 километров – от Могилева и около 400 – от западной границы страны. Тем не менее, немецким войскам удалось в первые же дни войны вплотную подойти к городу. Вот, что рассказывает моя бабушка о том времени:

«На второй день войны над головами уже гудели самолёты. Началась мобилизация мужского населения. Всех мужчин призывного возраста садили на подводы и направляли в Мстиславль. Оттуда, без обмундирования и оружия, их отправляли на железнодорожную станцию в Ходосы. Мы узнавали всё урывками. Рассказывали, например, что по дороге к станции началась бомбёжка. Все в панике стали разбегаться. Кто-то вернулся домой, другие продолжили путь на фронт, присоединяясь к любым встретившимся воинским частям. Оставшихся в деревнях и райцентре мужчин и молодёжь возили на лошадях под Чаусы на рытьё окопов.

Отец мечтал выучить всех детей. Война застала всех врасплох. Из нашей деревни многие погибли.

В первые дни войны немецкие обозы и бронетехника шли через деревню к реке Сож, переходили её вброд и двигались дальше в направлении Смоленска. Страшно было. Немцы останавливались на отдых и жили по хатам. В нашей хате тоже жили немцы. Тогда у нас они не зверствовали».

ВОЙНА В МСТИСЛАВЛЕ. В это же самое время в Мстиславле, всего в 6 километрах от деревни, где жила моя прабабушка со своими детьми, события развивались куда более трагично.

Уже в начале июля 1941 года на подступах к Мстиславлю велись тяжёлые оборонительные бои. Под натиском противника советским войскам пришлось отступить за реку Сож. 14 июля 1941 года Мстиславль был занят немцами. В крупных населённых пунктах района разместились волостные управы, а при них полицейские гарнизоны и участки, к работе в которых привлекали, в том числе и местных жителей. В самом Мстиславле располагалась военная комендатура и полевая жандармерия. В районе льнозавода был организован пересыльный лагерь для советских военнопленных. (В этом лагере оказался один из двоюродных братьев моей прабабушки, о судьбе которого ничего не известно). В городе был установлен жёсткий режим, почти сразу начались аресты и казни. Казни проводились в городском сквере и на площади в районе пожарной каланчи.

Особую жестокость немцы проявили в отношении еврейского населения. По воспоминаниям местных жителей первые массовые расстрелы еврейского населения прошли в самом начале октября 1941 года.

Ещё через несколько дней, ранним утром 15 октября 1941 года евреев стали выгонять из домов. Их построили в колонну и погнали к Кагальному рву. Там людей заставили раздеться, отобрали ценные вещи и начали убивать. Расстрелы продол-

жались около пяти часов. В этот день было убито больше тысячи человек. Убийства на этом месте продолжались и позже. Предполагают, что всего в этом овраге было расстреляно около 2.000 человек.

Мстиславль был освобождён только через два года, 28 сентября 1943 года.

ОСВОБОЖДЕНИЕ. Моя бабушка так вспоминает те дни: «При отступлении осенью 1943 году, немцы опять проходили через деревню и останавливались, но уже ненадолго. Основные части покидали деревню в спешке, а следом всадники на конях с факелами поджигали хаты, гумна. Был конец сентября. Стояли стога сжатого жита, ячменя. И всё горело. Однако людям дали возможность покинуть хаты. Мы брали то, что можно было унести в руках и уходили в болота, в лес. Люди сидели на болотах и смотрели, как горят их хаты. Никто не плакал. Наверное, такое состояние у людей было от ужаса, отчаянья, шока.

Домашнюю скотину – коров, лошадей – угоняли в лес. И старшие дети стерегли их там. Это продолжалось несколько дней.

Когда немцы ушли, через некоторое время две небольшие горстки наших военных, грязных и измученных, пришли в деревню с северо-востока и юго-востока. Местные жители выходили им навстречу, плакали, обнимали, целовали. Они говорили: «Мы рады видеть вас живыми».

После ухода немцев люди вернулись на пепелища. Нужно было как-то продолжать жить. Копали землянки, жили в землянках. Нам повезло – наша мама со всеми детьми смогла устроиться в крохотной, чудом уцелевшей бане. Так и жили, пока не построили новый дом».

В ЗАКЛЮЧЕНИЕ ХОЧУ СКАЗАТЬ... Многие мои родственники были напрямую вовлечены во все значительные трагические события, происходившие в стране в 20 веке: Первую мировую войну, Гражданскую войну, коллективизацию, вынужденное переселение, политические репрессии, Советско-финскую войну, Вторую мировую войну, афганскую войну... Многие – пострадали от трагедий косвенно. Тем не менее, каждому причастному была отмеряна своя доля ужаса...

Моя работа – попытка рассказать о своих, вовлечённых в войну предках; самых простых, обычных людях. О людях, которые совсем неприметны на фоне большой истории, но без которых эта история не может быть полной. О людях, без которых неполным оказываюсь я сам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. «Привести войсковые части и учреждения округа в полную мобилизационную готовность»: к дискуссии о предвоенном развёртывании войск Красной армии на западе Советского Союза в 1941 году / К. М. Александров // Звезда: ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический независимый журнал. – Санкт-Петербург, 2016. – № 9. – С. 204–217.

2. Цыпин, В. Евреи в Мстиславле: материалы к истории города / Владимир Цыпин. — Иерусалим : Скопус, 2006. – 373, [2] с.

3. Великая Отечественная война, 1941–1945 гг. : (сборник военно-исторических карт) : [в 3 ч.]. Ч. 1: [22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.] / Институт военной истории Министерства обороны Российской Федерации ; [под общей редакцией Ю. Н. Шведова]. – Москва : Звонница-МГ, 2003. – 126, [1] с., [8] л. цв. карт.

4. Гриф секретности снят: Потери Вооруженных сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах : статистическое исследование / Г. Ф. Кривошеев [и др.] ; под общей редакцией Г. Ф. Кривошеева. – Москва : Воениздат, 1993. – 415 с.

5. Каталог метрических книг в архивных фондах России, Украины и Беларуси [Электронный ресурс]: веб-сайт / проект Дмитрия Кудинова. — [Одинцово, Московская область], 2016. — Режим доступа : <http://metrics.tilda.ws/>.

6. Белорусские деревни, сожжённые в годы Великой Отечественной войны [Электронный ресурс]: база данных / Департамент по архивам и делопроизводству Министерства юстиции Республики Беларусь, Национальный архив Республики Беларусь ; разработка программного обеспечения Белорусского государственного университета информатики и радиоэлектроники. — Минск, 2013. — Режим доступа : <http://db.narb.by/>.

7. Мемориал [Электронный ресурс]: обобщённый банк данных о защитниках Отечества, погибших, умерших и пропавших без вести в период Великой Отечественной войны и послевоенный период / Министерство обороны Российской Федерации. — Москва, 2017. — Режим доступа : <https://obd-memorial.ru/html/>.

KUGEL-CHERNYAVSKY M.

State educational institution «Gymnasium No. 14 of Minsk»

Scientific supervisor – Grechkina S. N.,
teacher of Russian language and literature

ATTEMPT TO TELL ABOUT WAR...

Summary. *HOW TO WRITE ABOUT WAR. Writing about the war is very difficult. So much has been said, written and filmed that it seems that nothing new can be added. Nevertheless, thanks to gradually declassifying documents, scrupulous work continues to clarify the scale of losses, chronology and details of individual events of the war.*

ЛІСОЎСКАЯ В. А.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Сярэдняя школа № 2 г. п. Карэлічы»

Навуковы кіраўнік – Крывапуст А. А., настаўнік гісторыі

БАРАНАВІЧЫ-РАЗВАДОВА – СТАЎКА ВЯРХОЎНАГА ГАЛОЎНАКАМАНДУЮЧАГА (1914 – ЖНІВЕНЬ 1915 г.)

Анатацыя. У дадзеным артыкуле характарызуецца асаблівасці функцыянавання Стаўкі Вярхоўнага Галоўнакамандуючага і сутнаць яе значэння падчас Першай сусветнай вайны на працягу 1914 – жніўня 1915 гадоў.

Уводзіны

Усе мы часта сутыкаемся з рознымі тэмамі, якія сталі ўжо гісторыяй, але ў наш час зноў актуальнымі. Больш за 100 гадоў таму скончылася Першая сусветная вайна – адзін з самых шырокамаштабных узброеных канфліктаў у гісторыі чалавецтва. Змест падручніка «Гісторыя Беларусі ў канцы XVIII – пачатку XX стагоддзя» пад агульнай рэдакцыяй С. В. Марозавай паведамляе: лёс нашай краіны падчас разглядаемых ваенных дзеянняў быў вызначальны. Але чаму? На дазенае пытанне, аўтар падручніка дае, на наш погляд, даволі сціплы адказ адным словам: з пачаткам вайны ў мястэчку Баранавічы была размешчана Стаўка Вярхоўнага Галоўнакамандуючага.

Што уяўляў сабой вышэйшы ваенны орган кіравання, як функцыянавала дадзенае кіраўніцтва і ў чым яго значэнне? Каб адказаць на гэтыя пытанні, мы правялі сваё даследаванне, падчас якога вырашана даказаць наступнае сцвярджэнне: «Стаўка Вярхоўнага Галоўнакамандуючага – галоўны орган кіравання дзеючай арміяй і флотам, без функцыянавання якога ваенныя дзеянні ажыццяўляліся б з вялікай цяжкасцю».

Асноўная частка

1 жніўня 1914 г. пачалася Першая сусветная вайна. З пачаткам ваенных дзеянняў Расійская імперыя спрабавала сачыць за тым, што адбывалася ў Стаўцы Вярхоўнага Галоўнакамандуючага – вышэйшым ваенным органе кіравання рускімі войскамі, створаным 3 жніўня 1914 г. [2, с. 20]. Але чаму з усіх населеных пунктаў былі абраны менавіта Баранавічы? З успамінаў апошняга протапрэсвітэра рускай арміі і флоту Г. І. Шавельскага, мы даведваемся: «Яе месцазнаходжаннем было вызначана мястэчка Баранавічы Мінскай губерні, як пункт цэнтральны, спакойны і вельмі зручны для зносін адначасова і з фронтам, і з тылам. Праз Баранавічы праходзілі тры чыгуначныя лініі: Масква – Брэст, Вільня – Лукі, Баранавічы – Беласток».

Месцазнаходжанне Стаўкі для мірнага насельніцтва было не вядома па відавочных прычынах. Гэтая таямнічасць была звязана з тым, што менавіта тут, у глыбіні лясоў, у пастаянных напружаных працах праводзілі свой час Вярхоўны Галоўнакамандуючы, князь М. М. Раманаў, абмяркоўваючы з кіраўніком свайго Штаба, генералам М. М. Янушкевічам і генералам – квартэрмайстрам Ю. Н. Данілавым усе падрабязнасці ваенных дзеянняў рускага мільённага войска. Згодна з вывадамі С. Шчарбакова, Стаўка Вярхоўнага Галоўнакамандуючага знаходзілася ў Паўднёвым мікрараёне сучаснага горада Баранавічы [5, с. 3].

Чыны Штаба Вярхоўнага Галоўнакамандуючага

Як жа знешне выглядаў вышэйшы орган ваеннага кіраўніцтва? Асноўная частка беларускіх даследчыкаў сцярджае: «Стаўка ўяўляла сабой ўчастак чыгуначнага палатна, на якім стаялі вагоны розных класаў». Атрымаўшы з інтэрнет-парталаў план Стаўкі, для яго дакладнага разумення, мы звярнуліся за дапамогай да старэйшага навуковага супрацоўніка УК «Баранавіцкі краязнаўчы музей», Сайко І. М., якая падчас размовы паведаміла: «1» – навесы імператарскага цягніка, «2» – цягнікі Вярхоўнага Галоўнакамандуючага, «3» – Кіраўніцтва генерал – кватэрмайстэра, два прамавугольнікі – «Стрэльбішча». Па прычыне частага выезду на ваенныя франты, імператарскі цягнік знаходзіўся на шляхах станцыі Баранавічы Аляксандраўскай чыгункі. Нажаль, апісання царскага цягніка, якое адносіцца да 1914 года, мы не маем».

План Стаўкі Вярхоўнага Галоўнакамандуючага

У пошуках адказа на дадзенае пытанне, мы звярнуліся да больш позніх звестак, знойдзеных ў дзенніку флігель-ад'ютанта А. А. Мардвінава, які суправаджаў Мікалая II у лютым 1917 года ў Стаўку, якая знаходзілася тады ў Магілёве. Вось, што ён паведамляе: «Императорский поезд был невелик. Он состоял в центре из вагона Его Величества, где находились спальня и кабинет Государя, рядом с этим вагоном был, с одной стороны, наш «свитский» вагон из восьми отделений, а с другой – вагон-столовая, с отделением салона для приёмов». Чыны Штаба Вярхоўнага Галоўнакамандуючага размяшчаліся ў двух цягніках. У першым з іх – сам Вярхоўны Галоўнакамандуючы са служачымі пры ім генераламі і афіцэрамі. У другім – усе астатнія.

Згодна інфармацыі, якую дае нам дзеннік гісторыка М. К. Лемке «250 дзён у Царскай Стаўцы», пры Вярхоўным Галоўнакамандуючым для кіраўніцтва ўсімі наземнымі і марскімі ўзброенымі сіламі, вызначанымі для ваенных дзеянняў, быў сфарміраваны Штаб, які складаўся з пяці кіраванняў. Пры ім знаходзіліся трыццаць шэсць афіцэраў, з іх пятнаццаць афіцэраў Генеральнага Штаба, дванаццаць ваенных чыноўнікаў і сто дваццаць пяць вайскоўцаў, тапографы, ваенныя агенты саюзнікаў [4, с. 10].

Працуючы з архіўным матэрыялам фондаў № 7882 УК «Баранавіцкі краязнаўчы музей», мы даведаліся прозвішчы апошніх: бельгійскі капітан Семе, сербскі падпалкоўнік Леанткевіч, англійскі генерал Вільямс Нокс, французскі генерал Маркіз дэ Лагіш, бельгійскі генерал барон Рыкель і японскі генерал Оба. За час службы замежных агентаў сваёй пасады быў пазбаўлены толькі японскі генерал Оба.

Цікава, што з дзейнасцю Стаўкі Вярхоўнага Галоўнакамандуючага звязаны некалькі месяцаў жыцця апошняга расійскага імператара Мікалая II, які за першы год вайны зрабіў сюды дзесяць візітаў, падчас якіх вырашаліся пытанні змены накірункаў

ваенных дзеянняў на тэрыторыі Каўказа, Галіцыі, Лодзі, Варшаўскім выступе, мабілізацыі ўнутраных сродкаў для магчымага працягу ваенных дзеянняў. Дні ў Стаўцы праходзілі аднастайна. Адзінай забавай для імператара заставаліся прагулкі, якія дасягалі 10–12 верстаў. Да чэрвеня 1915 г. імператар і дзеячы Стаўкі былі ўпэўнены, што нямецкія і аўстрыйскія войскі не змогуць рэалізаваць сваіх планаў ваенных дзеянняў [1, с. 75].

Стаўка Вярхоўнага Галоўнакамандуючага падчас візітаў Мікалая II

Аднак ваеннае палажэнне спраў рэзка змянілася. Першыя перамогі не прывялі да рашучага поспеху, а ўлетку 1915 года над рускім войскам нависла пагроза катастрофы. Як паведамляе у сваёй кнізе «Его императорское Величество Государь Император Николай Александрович в действующей армии» ваенны пісьменнік Д. М. Дубенскі: «Дрэнные звесткі аб змене пазіцый выклікалі новы візіт Мікалая II у Стаўку. Апошні раз «Царскі» цягнік прыбыў у Баранавічы 12 чэрвеня 1915 г., для правядзення пасяджэння Савета Міністраў Расійскай імперыі. Аднак, усе прынятыя меры не змянілі палажэнне ваенных спраў на франтах» [4, с. 57].

30 чэрвеня пачалася Нараўская аперацыя. Пасля разлутаваўных баёў рускі фронт быў прарваны. Вайна перакінулася на беларускія землі. Жнівеньскае наступленне немцаў разгортвалася ў накірунку Коўна – Вільня – Мінск. Стаўка больш не кантралявала сітуацыю. Аднаго ўдару германскіх частак па рускай дывізіі было досыць, каб прымусяць уцякаць цэлае войска. 8–9 жніўня 1915 г. Стаўка пераехала ў Магілёў. 10 жніўня Мікалай Мікалавіч быў зняты з пасады Вярхоўнага Галоўнакамандуючага [3, с. 16].

Заклучэнне

Такім чынам, у выніку праведзенага даследавання пастаўленая гіпотэза цалкам мела сваё пацверджанне: без цэнтральнага органа кіраўніцтва ваеннымі дзеяннямі ажыццяўлялася б з вялікай цяжкасцю, так як шмат інфармацыі, якую трэба аб'яднаць, распрацаваць план, узгадніць, зацвердзіць, а затым ужо дзейнічаць для дасягнення агульнай мэты. Практычная значнасць даследавання заключаецца ў тым, што яго высновы і палажэнні выкарыстоўваюцца для арганізацыі краязнаўчых адукацыйных мерапрыемстваў сярод вучняў сярэдніх школ, перададзены ў выглядзе метадычнага рэпрэзентатыўнага і вучэбнага матэрыяла для магчымага азнакамлення з палажэннямі дадзенай работы шырокага кола чытачоў мясцовых бібліятэк.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Баранавіцкі краязнаўчы музей. НДМФ 7862. Его императорское Величество Государь Император Николай Александрович в действующей армии: февраль – июнь 1915 г. Арк. 1–105.
2. Бондарова, Н. А. Баранавічы ў гады Першай сусветнай вайны / Н. А. Бондарова // Літаратура і мастацтва. – 2011. – 4 лістапада. – С. 20.
3. Ладуцька, К. У пошуках страчанага / К. Ладуцька // Савецкая Беларусь, 2009. – 18 чэрвеня. – С. 16.
4. Лемке, М. К. 250 дней в Царской Ставке 1914–1915 гг. / М. К. Лемке. – Мн. : Харверст, 2003. – 448 с.
5. Шчарбакоў, С. Баранавічы на картах і планах / С. Шчарбакоў // Наш край. – 16 чэрвеня 2009. – С. 3.

LISOVSKAYA V. A.

State educational institution «Korelichi Secondary School № 2»

Scientific supervisor – Krivopust A. A., history teacher

**BARANOVICHI-RAZVODOVA –
HEADQUARTERS OF THE SUPREME COMMANDER
(1914 – AUGUST 1915)**

Summary. *This article describes the features of the functioning of the Supreme Commander's Headquarters and the essence of its significance during the First world war during 1914 – August 1915.*

МАЛІК В. А.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Гімназія № 14 г. Мінска»

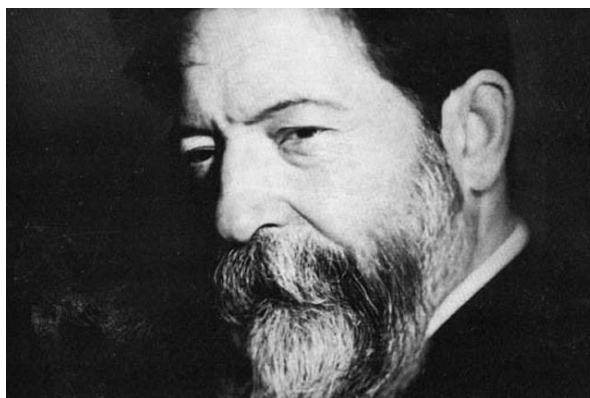
Навуковы кіраўнік – Габіс Л. А., настаўнік музыкі

«КАЛІ ВЫ ЗБІРАЕЦЕСЯ Ё ПАДАРОЖЖА...»

Анатацыя. Адночы ў газеце «Аргументы і факты» я ўбачыў фотаздымак, пад якім было напісана Маісей Напельбаўм. Мяне зацікавіла такое складанае і доўгае прозвішча, ды і імя Маісей на той момант мне было не знаёма. З дапамогай дарослых з Інтэрнэту я даведаўся, што М. С. Напельбаўм – вядомы беларускі майстра фотапартрэта. У мяне ўзнікла пытанне: «А чаму менавіта аб гэтым фатографе размешчаны матэрыял ў газеце?» Адказ на гэтае пытанне можна знайсці ў маёй рабоце.

Уступ. Калі Вы збіраецеся ў падарожжа, што Вы бераце з сабою? А калі адпраўляецеся на сустрэчу з сябрамі, з якімі даўно не сустракаліся? Здаецца мне, што ва ўсіх гэтых выпадках, большасць людзей не на апошнія месца ставяць фотаапарат.

У мяне таксама ёсць свой фотаапарат, і вельмі часта ён спадарожнічае са мной. Я люблю фатаграфаванне, бо як прыемна праз некаторы час узгадаць як і што было! Але маё знаёмства з фотапартрэтам адбылося толькі ў гэтым годзе. Адночы на стала ў настаўніцы я ўбачыў газету, а ў ёй фотаздымак (Мал. 1), пад якім было напісана Маісей Напельбаўм [1].

Мал. 1. Фотаздымак з газеты «Аргументы і факты»

Мяне зацікавіла такое складанае і доўгае прозвішча, ды і імя Маісей мне было не знаёма. З дапамогай дарослых з Інтэрнэту мы даведаліся, што М. Напельбаўм – вядомы беларускі майстра фотапартрэта. І я пажадаў больш даведацца пра гэтага чалавека, бо не выпадкова аб ім напісана ў газеце.

Біяграфія Маісея Напельбаўма. Маісей Саламонавіч Напельбаўм нарадзіўся 14 снежня 1869 года ў горадзе Мінску. Яго сям'я не мела вялікага дастатку і таму, калі хлопчыку споўнілася 14 год, яго ўладкавалі навучэнцам у фотаатэлье «Барэцці». Гэта была адна са старэйшых майстэрняў у горадзе. Належыла паляку, які прыехаў з Варшавы, Вікенцію Барэцці. Знаходзілася на вуліцы Губернатарскай (зараз вуліца Леніна). Прывяла ў фотаатэлье Маісея яго маці, якая ўсёй душой марыла аб тым, што яе старэйшы сын будзе доктарам. Першае, што кінулася ў вочы ў павільёне хлопчыку – гэта жалезныя падстаўкі, якія нагадваюць прылады сярэднявечных катаванняў. Зрэшты, гэта былі ўсяго толькі бяскрыўдныя «копфгалтары» – цяжкія чыгунныя падстаўкі ў чалавечы рост, на верхнім канцы якіх прымацаваны відэлец, як у цырульнага крэсла. У такі відэлец чалавек, якому рабілі фотаздымак, упіраўся галавой, каб не рухацца, бо вытрымкі пры здымцы былі вельмі працяглымі. Трэба было ў шчыльную падсоўваць падстаўкі да галавы кліента і ўсталёўваць так, каб яны не былі прыкметныя на здымку. Гэтая праца як раз і ўваходзіла ў абавязкі вучня.

Павільён фатаграфіі Барэцці, як і павільёны іншых фатографаў, уяўляў сабой прыбудову са шкляным дахам і сцяной з шкла на поўнач. Улетку там было вельмі гарача, а ўзімку вельмі халодна. Калі снег назапашваўся на шкляным даху, немагчыма было працаваць і таму, вучню – Маісею, прыходзілася скідаць снег.

Сёння, каб атрымаць фотаздымак, трэба зрабіць фотаздымак і ўжо праз некалькі хвілін можна надрукаваць яго на прынтары. Але зусім не так шмат часу назад, для атрымання фотаздымку трэба было выканаць наступныя дзеянні:

- адсняць фотапленку (усе кадры). Пленкі былі розных памераў: на 12 здымкаў, на 24 і 36 адпаведна.
- праявіць гэтую пленку – памясціць яе ў праявіцель, прамыць, памясціць у фіксаж, прамыць і высушыць. І ўсё гэта у поўнай цемры! Альбо можна карыстацца толькі спецыяльным чырвоным ліхтаром.
- зрабіць здымак, для гэтага патрэбны павелічыцель, праявіцель і фіксаж, фотопяпера, чырвоныя лямпы, час каб здымкі высахлі.

А ў пачатку 20 стагоддзя гэты працэс займаў яшчэ больш часу і патрабаваў яшчэ большых намаганняў.

Так вось Маісей павінен быў выконваць работы па капіраванні здымкаў і быў адказны за іх сушку... Руплівы вучань паслядоўна авалодаў капіраваннем здымкаў, рэтушшу, а потым быў дапушчаны да самастойнай здымкі. Але нягледзячы на гэта, шмат пазней фотамастак з падзякай успамінаў свайго першага настаўніка. «В нашым горадзе было некалькі фотграфій, фотграфія Боретці отличалась строгим вкусом, культурой мастерства. Боретти был сыном польского архитектора, интеллигентным и довольно образованным человеком. Мне посчастливилось – до сих пор я благодарен моему первому учителю за то, что мне не пришлось в его мастерской столкнуться с пошлостью, мещанством и делячеством, господствовавшими тогда в других минских фотграфиях. В доме Боретти я слушал Шопена, я видел портреты композитора Венявского, поэта Адама Мицкевича» [2].

У 1888 годзе М. Напельбаўм пакінуў Мінск і вандраваў па Расіі і іншым краінам. Пабываў у Смаленску, Маскве, Варшаве, Вільнюсе, Еўпаторыі. Падчас знаходжання ў Амерыцы, працаваў у Нью-Йорку, Філадэльфіі, Піцбурзе. У 1895 году вярнуўся ў Мінск. З успамінаў аўтара я даведаўся, што на той момант фатаграфія ўжо была папулярнай. Але яна была вельмі дарагой для працоўных і занадта таннай для арыстакратыі. Заказчыкамі фотаздымкаў былі ў асноўным мяшчане. У родным горадзе работы па найму яму не знайшлося. І за кошт вялікіх намаганняў ён адкрыў сваю фотастудыю. Вось дзе спатрэбіліся ўсе веды, якія былі атрыманы за часы вандровак і туленняў. Між тым Маісей адчуваў як мала ён яшчэ ведае і ўмее. Працаваць было яму цяжка, яшчэ і таму, што ён не жадаў каб яго фотаздымкі былі падобныя на здымкі іншых фатографіаў.

Менавіта тут ён пачаў сваю даследчую дзейнасць па стварэнню адметных фотаздымкаў. Ужо на пачатку свайго працы ён адмовіўся ад існуючай у той час трох'яруснай капмазіцы групавых здымкаў (мал. 2).

Мал. 2. Прыклады групавых здымкаў М. С. Напельбаўма

Працуючы над партрэтамі, майстар выкарыстоўваў розныя прыёмы працы са святлом, якія дазваляюць ствараць яркія і пэўныя выявы чалавека, якога здымаў. Працуючы са святлом, ён змайстраваў пужаючую канструкцыю, якой карыстаўся

ўсе гады – тысячаватную лямпачку, апранутую ў сафіт, падобную на пагнутае вядро. Толькі гэта крыніца святла былаў яго майстэрні, і з яе дапамогай Маісей Саламонавіч прымудраўся расстаўляць неверагодна дакладныя акцэнтны на фота. Пры ўяўнай прастаце партрэты М. Напельбаўма поўныя ўнутранага драматызму.

Усё жыццё яго манілі пошукі новага, невядомага. Сярод сваіх калег яго працы не знайшлі водгукаў. Так у 1910 годзе разам з сям’ёй ён пераехаў у Пецярбург, дзе таксама адкрыў студыю на Неўскім праспекце, 72. Сям’я ў мастака была вялікая і дружная: жонка, чатыры дачкі і сын. Старэйшыя дзяўчынкі займаліся паэзіяй, таму кожны панядзелак у М. Напельбаўма збіраліся вядомыя пісьменнікі.

Менавіта ў гэтым горадзе да М. Напельбаўма прыйшла шырокая вядомасць. Яго працы ацанілі ў часопісе «Сонца Расіі» і пасля серыі партрэтаў прафесараў-музыкаў ён стаў штатным супрацоўнікам выдання. Гэта быў час яго напружаных творчых пошукаў, тады вызначыўся і творчы почырк майстра, ўласцівая яму манера выканання партрэтаў. Ён вельмі часта наведваў Эрмітаж. Глядзеў на партрэты мастакоў: П. Рубенса, І. Рэпіна, В. Серова, Рафаэля Санці, Леанарда да Вінчы. Аднак моцны ўплыў на творчасць зрабілі карціны Рэмбранта Х. «Но больше всего меня поразило Рембрандт. Рембрандт – бог светотени. Гений, который писал только посредством света, с помощью одного лишь света проникал во внутренний мир людей и изображал то, чего не в состоянии были изобразить художники всеми другими средствами. Рембрандт, который не знал равных себе в искусстве светотени» [2].

М. Напельбаўм, насуперак існавалым канонам, часцей за ўсё карыстаўся адной крыніцай святла, аднак карыстаўся ей па-майстэрску, ствараючы партрэты, далёкія ад шаблоннага выканання здымкаў. Што тычыцца фону, то ён часта апрацоўваў яго на негатыве шляхам нанясення штучных светлавых плям з дапамогай звычайнага пэндзліка. Тым самым партрэтыст разнастайваў, уносіў раўнавагу ў кампазіцыю або, наадварот, надаваў дынамічнасць здымку.

Аднойчы, у студзені 1918 года, М. Напельбаўму паведамілі, што за ім прыедуць з выдавецтва, каб зрабіць партрэт У. І. Леніна. Гэтая праца стала пераломнай і ў жыцці, і ў творчасці М. Напельбаўма. За студзенскай здымкай ў Смольным рушылі ўслед і іншыя. Удалы ленінскі партрэт быў пачаткам цэлага цыкла здымкаў кіраўнікоў дзяржавы (мал. 3).

Мал. 3. Партрэты дзяржаўных дзеячаў

Калі ўвесну 1918 года ўрад пераехаў з Петраграда ў новую сталіцу – Маскву, то і Напельбаўм рушыў следам. Там ён адкрывае яшчэ адну студыю. Першы час ён не адважваўся расстацца са сваёй Петраградскай студыяй і жыў на два дамы. Але з цягам часу пераехаў у Маскву на пастаяннае жыхарства. Першая выстава мастака адбылася ў 1918 годзе ў Пятраградзе. Другая выстава адбылася ў Маскве ў 1935 годзе. А ў 1936 годзе з нагоды 50-годдзя творчай дзейнасці, яму было прысвоена званне «Заслужаны артыст РСФСР». Ён адзіны фатограф, які атрымаў гэтае званне.

У час Айчыннай вайны, нягледзячы на сталы ўзрост, майстар працягваў працаваць. І як вынік – у 1946 годзе адбываецца яго трэцяя выстава – 250 работ, сярод якіх больш трэці невядомыя. Пасля выставы здымаў М. Напельбаўм ужо мала, але пачаў пісаць сваю кнігу. У гэтай кнізе аўтар успамінаў сваё жыццё і даваў парады па фотасправе. Ён раў як скампанаваць здымак. Адзначаў, што рукі не малаважны кампанент фотаздымка. Раў, як расстаўляць крыніцы святла.

У чым адметныя рысы работ мастака:

- у адрозненні ад фотамайстроў таго часу, працаваў не з трыма, а з адной крыніцай святла;
- для апрацоўкі негатываў у час праяўкі фотамастак выкарыстоўваў мастацкія пэндзлікі для рэтушы;
- адмовіўся ад «трохяруснай кампазіцыі» групавога фотаздымка;
- шмат работ выкананы ў рэдкай тэхніцы друку «гуммідрук»¹, калі партрэт падобны на малюнак, які стварылі вуглём.

Кніга «От ремесла к искусству» пабачыла свет у 1958 годзе, праз некалькі месяцаў пасля скону фатографа.

Памер Маісей Саламонавіч Напельбаўм 13 чэрвеня 1958 года. Пахаваны ў Маскве на Вастракоўскіх могілках.

У кнізе Маісей Напельбаўм пісаў, што здымаць творчых людзей яму падабалася больш. Каб пацвердзіць гэта, я вывучаў спісак людзей, чые фотапартрэты змешчаны ў яго кнізе. Атрымалася, што з 80 фотапартрэтаў: дзяржаўных дзеячаў – 8; пісьменнікаў і паэтаў – 16; акцёраў і актрыс – 19; кампазітараў і музыкаў – 12; мастакоў і скульптараў, архітэктараў – 14; вучоных – 11. Сапраўды, партрэтаў «творчых» людзей больш. А яшчэ я заўважыў, што толькі на 17 фотапартрэтах (з 80) мы не бачым рук чалавека. Гэта невыпадкова, бо ў кнізе Маісей Саламонавіч пісаў: «Громадную роль в моих портретах играли руки... Я освещал, располагая руки в портрет так, что они не казались преувеличенного размера. Но, вместо того чтобы включить в кадр руки ради большей выразительности, рассматривать их как одно из могучих средств раскрыть или дополнить характер портретируемого, я зачастую превращал руки в предмет эстетического любования...» Сярод здымкаў змешчаны і адзіны аўтапартрэт М. С. Напельбаўма [2] (мал. 4).

Мал. 4. Аўтапартрэт М. С. Напельбаўма, размешчаны ў кнізе «От ремесла к искусству»

Вывучаўшы цікавы і няпросты жыццёвы шлях майстра, я назіраў і за развіццём фатаграфіі.

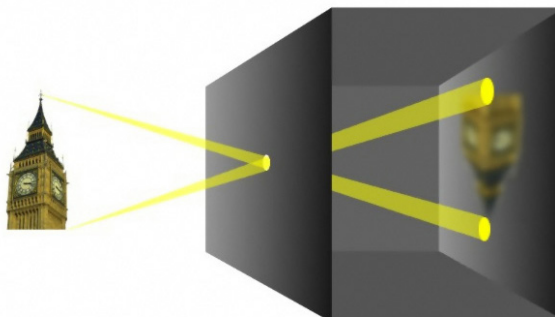
Развіццё фатаграфіі. Фатаграфія (ад грэчаскіх фота – святло, граф – малюю, пішу) – маляванне святлом, святлапіс – быў адкрыты не адразу і не адным чалавекам. У гэтае вынаходніцтва ўкладзены праца вучоных многіх пакаленняў розных краін свету.

¹ Гуммідрук-тэхналогія друку фотаздымкаў, пры якой на паперу наносілі раствор рычыва гуміарабіка і тыпаграфскай фарбы, а пасля сушыліся. Пасля гэта паперу зноў апрацоўвалі растворам на аснове срэбра і золата. А потым друкавалі негатывы.

Людзі даўно імкнуліся знайсці спосаб атрымання малюнкаў, які не патрабаваў бы доўгай і стомнай працы мастака.

З спрадвечных часоў, напрыклад, было заўважана, што прамень сонца, пранікаючы праз невялікую адтуліну ў цёмнае памяшканне, пакідае на плоскасці светлавых малюнак прадметаў знешняга свету. Прадметы малююцца ў дакладных прапарцыях і колерах, але ў паменшаных, у параўнанні з натурай, памерах і ў перавернутым выглядзе (мал. 5). Гэта ўласцівасць цёмнага пакоя (або камеры-абскуры²) была апісана ў працах Леанарда да Вінчы.

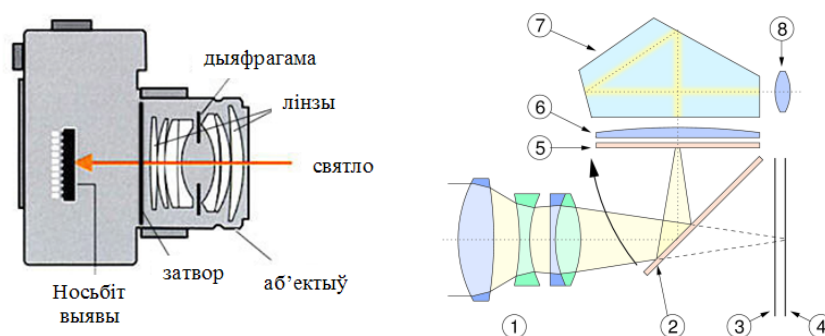
Мал. 5. Схема працы камеры-абскура

У 1826 г. француз Жозэф Нісёфора Н'епс здзівіў многіх, зрабіўшы першую ў гісторыі чалавецтва фатаграфію, атрыманую пры выкарыстанні «камеры абскуры» на алавянай пласціне, пакрытай тонкім пластом сірыйскага асфальту. На гэтай фатаграфіі быў намаляваны выгляд з акна майстэрні Ж. Н. Н'епса і стваралася яна на працягу 8 гадзін, бесперапынна знаходзячыся пад прамым сонечным святлом.

Але годам вынаходніцтва фатаграфіі лічыцца 1839 год. На аснове сваіх уласных даследаванняў і досведаў Нісёфора Н'епса, французскаму вынаходніку Луі Дагеру ўдалося сфатаграфавач чалавека і атрымаць ўстойлівую фотавывяву. Гэты здамак назвалі дагератып. У параўнанні з больш раннімі досведамі час экспазіцыі скараціўся (менш за 1 хв.). Прынцыповае адрозненне дагератыпаў ад сучаснай фатаграфіі – атрыманне пазітыву, а не негатыву, што рабіла немагчымым атрыманне копій. У час, калі здымалі на фотапленку, таксама існавалі 2 віды пленкі. Першая давала кадр-негатыў, а другая – пазітыў. На першай цёмныя месцы адлюстроўваліся светлымі. А на другой – колер быў як у сапраўднасці. Але кадр мае вельмі невялікі памер і для яго прагляду трэба было мець нейкае прыстасаванне.

У сучасны час усё больш фотамайстроў здымаюць не на плёнку, а на цыфравы носьбіт. Стварэнне фатаграфіі стала справай некалькіх хвілін.

Для стварэння фатаграфіі выконваюць такое прыстасаванне як фотаапарат. З цягам часу фотаапараты змяняюцца, але прынцып дзеяння змяніўся не вельмі. Як жа працуе фотаапарат? (мал. 6)

Мал. 6. Схематычная будова фотаапарату

² Камера-абскура – найпросты выгляд прылады, які дазваляе атрымліваць аптычны малюнак аб'ектаў. Ўяўляе сабой святлонепранікальную скрыню з адтулінай у адной з сценак і экранам (матавым шклом або тонкай белай паперай) на другой сцяне. Прамяні святла, праходзячы скрозь адтуліну дыяметрам прыблізна 0,5–5 мм, ствараюць перавернуты малюнак на экране.

Сучасныя фотаапараты ў сваёй пабудове маюць люстэрка.

Прылады:

1. Аб'ектыў. Тое што ловіць і прапускае праз сістэму лінзаў малюнак.
2. Уласнае люстэрка. Тут яно паказана ў становішчы калі мы ловім аб'ект.
3. Затвор. Тое што закрывае матрыцу.
4. Матрыца. святлоадчувальны матэрыял.
5. Люстэрка (яшчэ адно). Тут яно ў становішчы фатаграфавання.
6. Лінза відашукальнік.
7. Пентапрызма.
8. Акуляр відашукальнік.

Кропкавай лініяй паказана, як ідзе малюнак у становішчы візавання. Спачатку святло праходзіць праз сістэму лінзаў аб'ектыва. Трапляючы ў корпус камеры яно адлюстроўваецца ад люстэрка (2), і ідзе праз матавую лінзу ў пентапрызму (7). Пентапрызма (7) робіць пераварот выявы ў яго звычайна (для нас) становішча. Калі б не пентапрызма, то ў акуляр відашукальніка мы б бачылі малюнак ўверх нагамі.

Калі мы нацэліліся на аб'ект і націскаем кнопку здымкі, то адбываецца наступнае: люстэрка (2) прыбіраецца, затвор (3) падымаецца (згортваецца) на час вытрымкі і святло ідзе прама на матрыцу, якая ў плыні часу вытрымкі апрамяняецца святлом і фарміруе малюнак.

Каб высветліць ці ведаюць пра М. Напельбаўма людзі, я прыдумаў анкету, якая складалася з 7 пытанняў. Апытанне праводзілася сярод людзей трох узростаў: дарослыя (больш 18 год), старэйшыя школьнікі (10 клас), малодшыя школьнікі (2 клас). Перад тым як правесці анкетаванне другакласнікаў, я ім паведаміў, хто такі М. С. Напельбаўм, пазнаёміў іх з біяграфіяй фатографа. Вынікі анкетавання размешчаны ў (дадатку 1).

Дадатак 1

	Ці ведаеце Вы, хто такі М. С. Напельбаўм?			Дзейнасць М. Напельбаўма звязана з Беларуссю?		Ці жадаеце атрымаць звесткі пра гэтага чалавека	
	Так	Не	Чуў, але не памятаю што	Так	Не	Так	Не
больш 18 гадоў	4	4	2	8	2	6	4
12–18 год	1	12	2	1	14	8	7
6–11 год	15	–	–	15	–	9	6

	Кім па прафесіі быў М. Напельбаўм?			У якім горадзе нарадзіўся М. Напельбаўм?			Асноўнае месца жыхарства М. Напельбаўма?		
	Мастак	Фатограф	Пісьменнік	Мінск	Полацк	Замежжя РБ	Гродна	Масква	Мінск
больш 18 гадоў	3	5	2	6	3	1	2	4	4
12–18 год	5	7	3	6	7	2	6	6	3
6–11 год	–	14*	–	15	–	–	–	15	–

	Якое званне было прысвоена М. Напельбаўму ў 1936 годзе?		
	Заслужаны дзеяч навукі	Заслужаны артыст РСФР	Герой сацыялістычнай працы
больш 18 гадоў	4	3	3
12–18 год	3	3	9
6–11 год	–	14**	–

*, ** – адзін чалавек не даў адказ на гэтае пытанне

Каб пазнаёміцца з работай сучасных фотамайстроў вырашыў пайсці ў «Дом фота» на вуліцы Мяснікова, каб зрабіць свой фотапартрэт. У фотастудыі, як і ў мінулым стагоддзі ёсць розныя прыстасаванні для правядзення фотаздымкі: цацкі, кветкі, асобныя прадметы мэблі, але яны сапраўдныя, а не бутафорскія. Здымала мяне маладая фотамайстар Надзея. Яна пагадзілася адказаць на некалькі маіх пытанняў.

Ці вядома Вам прозвішча М. Напельбаўм?

Не.

Колькі крыніц святла вы выкарыстоўваеце пры стварэнні партрэтаў?

Дзве...

У фотастудыі размешчана шмат партрэтаў-фотаздымкаў і два з іх вельмі падобны кампазіцыяй на партрэт паэтэсы Г. Ахматавай, які стварыў Маісей Саламонавіч.

Заклучэнне

Пры стварэнні фотапартрэтаў я сутыкнуўся з наступнымі цяжкасцямі і недарэчнасцямі:

- не ўсе людзі згодны на фотаздымку, а таму трэба звяртаць увагу, каб рукі мадэлі ў кадры не былі «скаванымі», і размяшчэнне мадэлі было для яе зручным;
- цяжкасці выбраць прыгожы і правільны фон. Трэба каб фон і аб'ект здымкі не зліваліся, каб фон не быў больш яркім, чым мадэль;
- трэба сачыць каб фокус быў на вачах таго, каго фатаграфуем;
- трэба ўлічваць асвятленне, каб кадр не быў засвечаны або недасвечаны, каб на мадэлі не было лішніх цяней;
- памятаваць пра гарызонт і тое, што размяшчаць мадэль па цэнтры невялікі прыгожа.

Вось, што у мяне атрымалася (мал. 7).

Мал. 7. Фотапартрэт маіх сяброў

Я лічу, што кожны чалавек павінен ведаць пра культуру, гістарычных асоб, падзей, звязаных з яго народамі. І я прылічаю сябе да тых, хто паважае і шануе сваю гісторыю, імкнецца даведацца цікавыя факты, вывучыць іх і падзяліцца са сваімі аднагодкамі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Данилюк, М. Гений фотопортрета // Аргументы и факты. – 2017. – № 42. – С. 7.
2. Напельбаум, М. С. От ремесла к искусству: искусство фотопортрета. – М. : «Искусство», 1958.
3. Электронны рэсурс. – Рэжым доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=D0MnSrd4Tco>. – Дата доступу : 22.12.2018.
4. Электронны рэсурс. – Рэжым доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=JDbJGhgQDQs>. – Дата доступу : 06.01.2019.
5. Электронны рэсурс. – Рэжым доступу : <https://minsknews.by/prirodnaya-gratsiya-i-nyuansyidlya-svoih-cto-nosili-stilnyie-minchane-v-nachale-xx-veka>. – Дата доступу : 18.01.2018.
6. Электронны рэсурс. – Рэжым доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=3U56zJSc8a0>. – Дата доступу : 22.01.2019.

MALIK V.

State educational institution «Gymnasium No 14 of Minsk»

Scientific supervisor – Gabis L., music teacher

«WHEN YOU ARE GOING TO TRAVEL...»

Summary. *One day in the newspaper «Arguments and Facts» I saw a photo with a caption «Maisey Napelbaum». So I started getting interested in such an unusual and challenging surname, moreover I had never heard the name «Maisey» before that day. With the help of adults and the Internet I found out that Maisey Napelbaum is a famous Belarusian photo portrait master. I wondered why the article about that photo artist had been published in the newspaper. So you can find the answer in my work...*

МУЗЫКА Д. В.

Государственное учреждение образования «Гимназия № 14 г. Минска»

Научный руководитель – Блещёва Т. В.,
учитель истории и обществоведения

ЗВЕРСТВА ФАШИСТОВ ВО ВРЕМЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Аннотация. Долг сегодняшних школьников, нас – внуков ратных побед своих прадедов и прабабушек, сохранить историческую память о Великой Отечественной войне, не допустить переписывания ее истории, ее фальсификации, сохранить память о миллионах наших соотечественников, которые приближали Победу, героически сражаясь на фронтах, в партизанских отрядах, подпольных организациях, а также – трудясь в тылу. Каждый из них внес свой неоценимый вклад в общее дело – Победу над фашистами.

Мы должны знать и обязаны помнить о тех зверствах, которые творили фашисты на территории Беларуси, чтобы не допустить возрождения нацизма и фашизма, как его крайнего проявления.

9 мая 2020 года Республика Беларусь отметит 75 лет Победы в Великой Отечественной войне

Для нашей страны дата эта дата особенная. Это – священная память о погибших на полях сражений. Это – наша история, наша боль, невосполнимые потери и разрушения, тысячи сломленных судеб, миллионы погибших, замученных, растерзанных фашистами белорусов.

В годы Великой Отечественной войны Беларусь потеряла каждого третьего жителя, но даже залитая кровью миллионов людей, разграбленная и полуразрушенная, страна не сдавалась. Спустя многие десятилетия память о подвиге народа, который внес величайший вклад в Победу над фашизмом – священна. Мы должны знать и обязаны помнить о тех зверствах, которые творили фашисты на территории Беларуси, чтобы не допустить возрождения нацизма и фашизма, как его крайнего проявления.

Так сложилось, что частично мои предки родом из местечка Пуховичи (в настоящее время агрогородок Пуховичи Минской области). Еще в раннем детстве я слышала от своих прабабушек, которые пережили войну, много страшных историй о том времени, о их жизни в оккупации, о подлости полицаяв (местных жителей, принявших сторону фашистов), о зверствах карателей.

Проблема исследования: проверка достоверности информация из рассказов моих прабабушек о страшных событиях, которые происходили во время Великой Отечественной войны в Пуховичском районе, совсем недалеко от деревни, которая и дала название этому району.

Задачи:

1. Проанализировать и систематизировать исторические сведения о событиях, происходивших в годы Великой Отечественной войны.
2. Изучить документы, книги, освещающие эти события.
3. Провести исследовательскую экспедицию в места, где происходили события, о которых говорится в работе.
4. Привлечь внимание моих сверстников к изучению истории Великой Отечественной войны.

5. Способствовать распространению правдивой информации среди сверстников и недопущению искажения исторических фактов о преступлениях фашизма.

Гипотеза: предположим, что при изучении деталей событий, о которых мне стало известно лишь из рассказов прабабушек, посетив места событий, я узнаю больше о Великой Отечественной войне, об истории моей страны, о жертвах нацизма.

Методы исследования: беседа; изучение исторических фотографий и документов; работа с интернет-источниками и дополнительной литературой; посещение мест исторических событий ВОВ.

Цель: расширение круга знаний о зверствах фашистов и жертвах нацизма во время Великой Отечественной войны

Предмет исследования: фотографии, архивные документы, литература, электронные документы.

Массовый расстрел евреев в урочище Попова горка. В конце сентября 1941-го года на пуховичской земле немецко-фашистские захватчики совершили одно из своих самых страшных преступлений – массовое уничтожение людей еврейской национальности.

С первых же дней оккупации Пуховичского района фашисты приступили к грабёжам и убийствам мирного населения. Особенно жестоко фашисты относились к еврейскому населению района. В Марьиной Горке и Пуховичах еврейские семьи были согнаны в гетто. Людям на грудь нашивали жёлтые заплаты. Немцы гоняли группы евреев по улицам и заставляли выполнять разные команды: заставляли ложиться на землю, ползти на животе, подниматься и быстро бежать. Тех, кто не мог это делать, жестоко избивали.

Во второй половине сентября 1941 г. фашистами было принято решение провести «акцию против местного еврейского населения». Местом трагедии была избрана Попова Горка недалеко от деревни Блонь, в 4 километрах от поселка Пуховичи.

22 сентября 1941 года – день массового расстрела еврейского населения.

Пленных сначала заставляли раздеться в свинарнике, а потом – подниматься на Попову Горку группами по 10 человек. Их ставили в ряд и открывали огонь из автоматов. Детей бросали в могилу и хоронили заживо. Еще несколько дней земля шевелилась от того, что некоторые люди были похоронены заживо [1].

В память о жертвах нацизма был разработан проект ландшафтной архитектуры мемориального комплекса на Поповой Горке и 2018 году начаты работы по его возведению [1].

Трагедия сожженных деревень. д. Березянка – младшая сестра Хатыни. 9 097 белорусских деревень были уничтожены фашистами в годы войны полностью с населением и частично без жителей [2]. Одной из них является деревня Березянка, находившаяся на территории Пуховичского района. Деревенька эта была лесная, туда часто наведывались партизаны. Жители Березянки помогали им, чем могли. Об этом узнали немцы.

Ранним утром 6 сентября 1943 г. в деревню пришли каратели. Некоторые из жителей Березянки почувствовали неладное и успели спрятаться на болоте, которое находилось чуть ниже деревни, некоторые же смогли убежать за реку – в соседнюю деревню Болочанку [3].

Когда каратели убедились, что в домах никого не осталось, они подпёрли двери конюшни и подожгли. С задней стороны конюшни было небольшое окошко, из которого успели вытолкнуть несколько детей, сумевших под прикрытием дыма сбежать в лес. Находившиеся внутри люди поняли, что их ждет неминуемая смерть и выломали дверь, но снаружи их настигали пулемётные очереди карателей. Было разрушено 19 домов, убито 39 человек [4]. 24 человека из убитых – дети, самым младшим из них было всего лишь два годика, самому старшему из погибших было 80 лет. По сути, заживо сожжены были дети, немощные старики и молодые женщины.

На территории Пуховичского района в годы войны было сожжено 68 деревень [2]. Самая большая трагедия произошла в деревне Волосач, где в огне погибло более 100 человек. В 13 сожженных деревень после войны жизнь, к сожалению, так и не вернулась. В 2016 году учащимися Пуховичской средней школы в память о жителях д.Березянка посажена кедровая аллея.

Горькая память детства. Детский концентрационный лагерь в селе Скобровка. Детство – самое счастливое время в жизни каждого человека.

Великая Отечественная война жестоко прошла по судьбам людей того времени. Особенно страдали дети. На территории Беларуси в годы Великой Отечественной войны было свыше 260 лагерей смерти, из них – 14 детских.

Долгое время не было вообще никакой информации о детском лагере в селе Скобровка. Он был открыт 27 мая 1944 года. Историки до сих пор не знают, сколько детей были пленниками «Детского села Скобровка» по разным данным от 1500 до 3000 [3]. Гитлеровцы тщательно скрывали, для каких целей создан этот лагерь. Немцы насильно отнимали у родителей их детей от 7 до 14 лет и делали их донорами для своих солдат.

Жителям вход в село был запрещён. «Детское село» располагалось в центре Скобровки. Оно имело обозначенные границы. На улице с обеих сторон были построены деревянные двойные стенки, засыпанные землёй, с бойницами. Проволокой обнесено село не было, но по улице патрулировала вооружённая охрана.

Дети жили в домах местных жителей, выселенных из села. Всего было занято 5-7 домов. В каждом доме жило от 20 до 36 детей смешанного возраста, но они были разделены по полу. Дети спали на нарах. Количество детей в лагере колебалось от 1300 до 1800 человек. Кормили детей очень скудно. Попытки бежать жестоко подавлялись [6, с.138].

Дети были разделены на два лагеря: доноры и кандидаты в доноры. Кровь у них брали регулярно. Днём отбирали детей, а уже вечером, взрослых, крепких и здоровых детей увозили в неизвестном направлении. После этого в лагерь дети зачастую больше не возвращались. Обескровленные дети умирали в страшных муках. Тем, кто выжил, насильственное донорство аукнулось тяжелыми болезнями: нарушения зрения, лейкозы, онкологические заболевания.

После войны их долго не признавали пострадавшими. Более того, считалось, что они побывали в фашистском плену и являются чуть ли не врагами советского государства. Статус «дети-доноры» лишь сравнительно недавно им присвоило правительство Германии.

В 2005 году в центре села Скобровка был установлен памятный знак о находившемся там детском концентрационном лагере. Возможно, когда-то здесь появится какой-нибудь более приметный памятник, заставляющий проходящих мимо, остановиться, склонить голову и осознать какие тяжкие испытания выпали на долю детей, чье детство выпало на годы Великой Отечественной войны, чье детство было украдено это войной и загублено фашистами.

Победа в Великой Отечественной войне была достигнута ценой больших потерь белорусского народа. Белорусская земля приняла в себя миллионы людей погибших не только на поле брани, но и методично, хладнокровно умерщвленных в ходе осуществления гитлеровцами оккупационного режима

Совсем мало осталось в живых свидетелей войны.

Мы, правнуки победителей, должны знать, помнить и передать последующим поколениям историческую память о Великой Отечественной войне, факты и свидетельства тех преступлений против человечества, личности и мира, которые совершали фашисты на оккупированных территориях, чтобы пресечь всяческие попытки переписывания истории Великой Отечественной войны, ее фальсификации, ни в коем случае не допустить забвения подвига нашего народа в те тяжкие времена, сохранить память о миллионах наших соотечественников, которые приближали Победу, в бою, в тылу, в оккупации, которые отдали свои жизни, здоровье и внес свой неоценимый вклад в Победу над фашистами.

Мы должны знать и обязаны помнить о тех зверствах, которые творили фашисты на территории Беларуси, чтобы не допустить возрождения нацизма и фашизма, как его крайнего проявления.

Моя работа над исследованием дала возможность понять и оценить масштабы бесчеловечности, цинизма и жестокости фашистов, осознать весь ужас и трагедию белорусского народа в годы войны. Белорусский народ заплатил немыслимые жертвы за эту победу.

Подобная трагедия не должна повториться никогда.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Смиловицкий, Л. По следам еврейских кладбищ Беларуси. Пуховичи / [Электронный ресурс] / <http://club.berkovich-ametki.com/?p=53876>.
2. Пархомчик, Н. Загадки и проблемы Поповой Горки / Н. Пархомчик // Газета «Пухавіцкі навіны». – 22.08.2019.
3. Белорусские деревни, сожжённые в годы Великой Отечественной войны [Электронный ресурс] / Национальный архив Республики Беларусь / <http://db.narb.by>.
4. Пархомчик, Н. Была деревня Березянка... / Н. Пархомчик // Газета «Пухавіцкі навіны». – 07.09.2018.
5. Пархомчик, Н. Дорогами сожженных деревень / Н. Пархомчик // Газета «Пухавіцкі навіны». – 20.03.2018.
6. Карлюкевич, А. Горькая память Скобровки // Неман. – 2008. – № 7. – С. 137–139.
7. Гавриленко, Ю. Маленькие пленники. Как в концлагере под Минском из детей выкачивали кровь [Электронный ресурс] / <https://www.mlyn.by/2019/05/malenzie-plenniki-kak-v-kontslagere-pod-minskom-iz-detej-vykachivali-krov/>.

8. Фридлиндер, Н. «Вспоминать страшно, забыть нельзя». Отрывки ужасной реальности из памяти «детей войны» Кобринщины / [Электронный ресурс] / <https://www.kobrincity.by/news/item/18141-deti-vojny-muzej.html>.

9. Шавель, Д. Восставшие из пепла / [Электронный ресурс] / <http://archive.vsr.mil.by/2015/06/09/vosstavshie-iz-pepla/>.

MUSIC D. V.

State educational institution «Gymnasium No. 14 of Minsk»

Scientific supervisor – Bleshcheva T. V.,

Teacher of History and Social Studies

ATROCITIES OF THE NAZIS DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR

Summary. *It is the duty of today's schoolchildren, us, grandchildren of the military victories of our great-grandfathers and great-grandmothers, to preserve the historical memory of the Great Patriotic War, to prevent the rewriting of its history, its falsification, to preserve the memory of the millions of our compatriots who brought victory closer, heroically fighting at the fronts, in partisan detachments, underground organizations, as well as working in the rear. Each of them made an invaluable contribution to the common cause – the Victory over the Nazis.*

УРАКОВА Е. А.

Государственное учреждение образования
«Гимназия № 3 г. Витебска имени А. С. Пушкина»

Научный руководитель – Уракова И. С., учитель истории

РАЗРАБОТКА И СОЗДАНИЕ МАКЕТА ВИТЕБСКОГО КОНЦЛАГЕРЯ «5-й ПОЛК»

Аннотация. Проблемное поле исследования: отсутствие точных сведений о плане и месте расположения концлагеря «5-й полк» в Витебске в годы Великой Отечественной войны. Цель работы: установление точного местоположения концлагеря «5-й полк», реконструкция плана концлагеря и создание его трехмерного макета. В статье анализируются литературные источники, содержащие предположительные схемы и планы концлагеря. Проводится исследование ранее не изученной немецкой карты, сопоставление данных карты с воспоминаниями узников концлагеря и архивными фотографиями. Научная новизна в построении гипотезы о точном плане и местоположении концлагеря на основе изученного материала. В результате исследования реконструирован внешний вид концлагеря «5-й полк» и создана его трехмерная модель.

ВВЕДЕНИЕ

С момента захвата фашистскими оккупантами территории Беларуси прошло более 75 лет. До сих пор созданный ими оккупационный режим поражает своей жестокостью и циничностью. Частью этого режима являлась густая сеть концентрационных лагерей и гетто, в которых пострадали не только военнопленные, но и практически все мирное население нашей страны. Витебск не стал исключением, здесь были созданы 5 мест принудительного содержания.

Одним из самых крупных концлагерей не только Витебска, но и Беларуси стал концлагерь «5-й полк».

Было проведено исследование по восстановлению достоверной схемы концлагеря и его расположения на территории Витебска. Итогом этого исследования стало создание макета концлагеря «5-й полк». Цель работы: установление точного местоположения концлагеря «5-й полк» в Витебске, реконструкция плана концлагеря и создание его трехмерного макета.

Задачи: исследовать воспоминания узников, прошедших концлагерь «5-й полк»; изучить картографический материал периода Великой Отечественной войны; проанализировать литературу и периодическую печать по выбранной теме; систематизировать и обобщить полученные данные для создания макета концлагеря; пополнить и расширить экспозицию «Музея бывших малолетних узников фашистских концлагерей» гимназии № 3.

Проблемное поле исследования: отсутствие точных сведений о плане и месте расположения концлагеря «5-й полк».

Методы исследования: анализ и синтез для изучения и сопоставления данных в воспоминаниях и архивных документах; индукция, для построения выводов на базе обобщения имеющихся фактов; моделирование.

После окончания войны территория концлагеря была постепенно уничтожена. Сначала снята колючая проволока, затем снесены бараки, а потом и другие хозяйственные постройки. К 1948 году территории концлагеря «5-й полк» фактически не существовало. До нас дошли только фотографии, сделанные в 1945 году и воспоминания узников, прошедших через этот концлагерь.

С тех пор о концлагере можно было узнать только из литературы и периодической печати.

Концлагерь «5-й полк» упоминается в книгах Леонида Аникеева «Тайны фашистских концлагерей» и «Судите сами» изданные в 2005 году, как пересыльный лагерь. Автор называет его первым кругом ада для жителей Витебской области, которые, пройдя «5-й полк», были отправлены дальше в концлагеря Европы. Украинский журналист Владимир Литвинов упоминает о концлагере в своей книге «Поезд из ночи» изданной в 2004 году, которая является и сборником воспоминаний и описанием жизни узников, прошедших лагерь и выживших. В книге «Лагерь смерти Освенцим: живые свидетельства Беларуси» концлагерь «5-й полк» описан в рамках оккупационного режима: условия содержания, его функции и уничтожение узников. Все пере-

численные выше книги содержат множество воспоминаний узников, прошедших этот концлагерь. На основе этих воспоминаний и архивных документов авторы и описываю концлагерь «5-й полк».

В 2014 году вышла наиболее полная книга о концлагере – «Лагерь смерти «5-й полк» под редакцией А. М. Подлипского и В. А. Ризо. Она полностью посвящена только Витебскому концлагерю, опять же на основе воспоминаний. Это наиболее подробное и глубокое по описанию издание, где внимание уделяется работе Чрезвычайной государственной комиссии, которая проводила вскрытие ям с захоронениями, деятельности фотографа Василия Аркашева, благодаря которому мы знаем о некоторых узниках, прошедших через «5-й полк». В книге описан суд над военными преступниками, проходившем в Витебске, среди которых был комендант концлагеря Ганс Дилльманн. Также в книге напечатаны 2 приблизительных плана концлагеря, которые мы подробно исследуем в нашей работе и выдвигаем свою собственную версию.

Можно сказать, что каждое издание, которое рассказывает об оккупационном режиме на территории Беларуси содержит упоминание о концлагере «5-й полк».

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Концлагерь «5-й полк» находился в конце современной улицы Титова, он считался пересыльным лагерем, а не местом уничтожения. Хотя с этим можно поспорить. Там не было газовых камер и печей крематория, но люди гибли десятками тысяч, так что можно смело причислить его к лагерям смерти. По официальным данным в нем застрелено или просто замучено голодной смертью более 80 000 человек. Это один из крупнейших концлагерей Беларуси после Малого Тростенца, в котором погибло свыше 206 000 человек. У немцев он числился как Stalag 313 (Шталаг 313-й). Сейчас, когда осталось мало свидетелей войны, идут споры о точном месте нахождения концлагеря.

В книге «Лагерь смерти «5-й полк»» представлены две карты: карта, выполненная ВРСБНУФ (Витебская региональная ассоциация бывших несовершеннолетних узников фашизма) «Лёс» и карта, выполненная бывшим узником концлагеря «5-й полк» Алексеем Аксеновым. Проанализировав эти две карты, мы обнаружили некоторые несовпадения, которые не позволяли точно определить местоположение лагеря. Тогда мы обратились в Витебский областной краеведческий музей для дополнительного поиска. В фондах ВОКМ хранится старая немецкая карта 1944 года, на которой не обозначены номера домов и названия улиц, но обозначены все жилые и промышленные строения Витебска [5]. Также на месте концлагеря на этой карте есть линия, огораживающая какую-то территорию. Немцы очень педантичный народ и мы предположили, что они обозначили на этой карте именно границу концлагеря. Линия на карте не является каким-то специфическим топографическим знаком, а просто огораживает какую-то территорию, отличную по своим функциям от прилегающей территории. Можно предположить, что эта линия является ограждение какого-то объекта, имевшее стратегическое значение. Ограждение там было одно – ограда из колючей проволоки концлагеря «5-й полк» т.к. на том месте не было промышленных или производственных территорий, которые нужно было оградить и тем более обозначить на карте. Карта была выполнена в 1944 году, во время отступления немцев, вероятно для командующего состава армий вермахта и должна была использоваться при боях за город. Поэтому точность в исполнении была необходима, и немцы нанесли на нее и территорию концлагеря (рис. 1). Также, сопоставив ее с современной картой Витебска, мы обозначили местонахождение бывшего концлагеря на территории города (рис. 2).

Отсканированная черно-белая версия немецкой карты 1944 года хранится на электронном ресурсе сайта Витебская Энциклопедия <http://map.evitebsk.com>. Оригинал карты был выполнен немцами в цвете.

Еще одним подтверждением, что линия на карте является границей концлагеря, служат свидетельства о том, что на территории лагеря находилось озеро. На обоих фрагментах карты – современном и немецком, мы обозначили озеро зелеными стрелками. Такими подтверждениями служат свидетельства Владимира Ризо, Макара Рубина, Аллы Щенниковой и Геннадия Кочергина [3, с. 55, 59, 61].

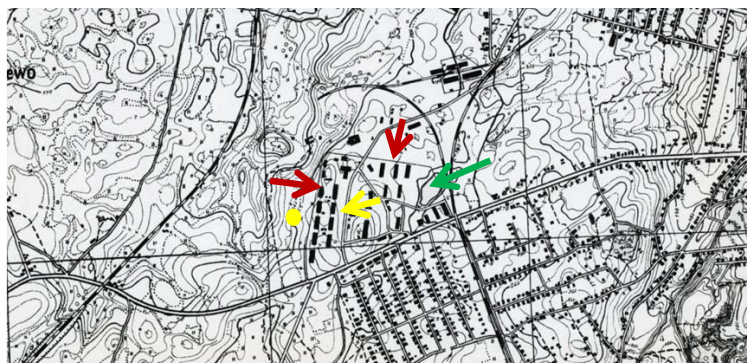

Рисунок 1 – Фрагмент немецкой карты 1944 года

Условные обозначения:

→ ограда концлагеря «5-й полк»; → бараки концлагеря «5-й полк»; → озеро

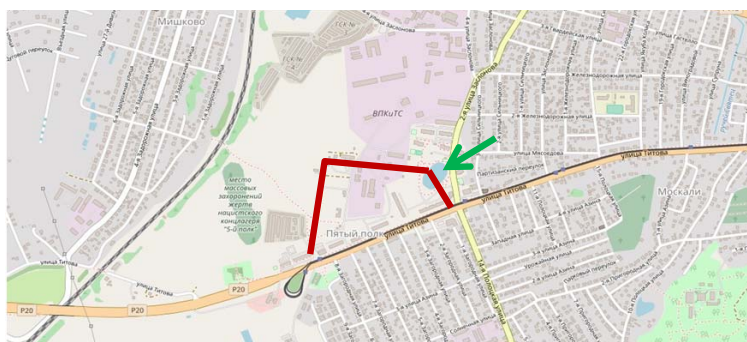

Рисунок 2 – Современная карта города Витебска

Условные обозначения:

— территория концлагеря «5-й полк» на современной карте города Витебска; → озеро

Также имеются многочисленные свидетельства, что в концлагере было 8 длинных деревянных барачков, которые стояли в два ряда параллельно друг другу. В архивах ВОКМ хранится фотография барачков, сделанная в 1944 году (рис. 3). На немецкой карте видно, что эти барачки находятся внутри предполагаемой линии ограды. Мы обозначили их желтой стрелкой. Среди них есть девятый барак, немного меньший по размеру, который вероятно был каким-то вспомогательным помещением. Ракурс, с которого сделано данное фото, мы обозначили на немецкой карте желтой точкой, широкое поле на фотографии перед барачками и является местом наиболее массового захоронения. Фотография сделана непосредственно перед вскрытием ям с захоронениями.

Рисунок 3 – Бараки концлагеря «5-й полк», 1944 год. Фото из фондов ВОКМ

Рисунок 4 – Часть макета концлагеря «5-й полк»

Таким образом, можно сделать вывод, что на немецкой карте 1944 года обозначена именно ограда концлагеря «5-й полк». Данное исследование о местонахождении концлагеря в таком объеме никогда не проводилось, в печатных изданиях не публиковалось и исследуется нами впервые.

Создание макета концлагеря

Следующим шагом в исследовании стало создание макета концлагеря «5-й полк», который стал частью экспозиции «Музея бывших малолетних узников фашистских концлагерей» гимназии № 3 г. Витебска.

Учитывая, что одна из экспозиций нашего музея полностью посвящена оккупационному режиму в городе Витебске, то создание макета было востребованным и актуальным. На основе немецкой карты 1944 года и воспоминаний узников была воссоздана топография местности, расстановка бараков и хозяйственных построек, расположение озера, по фотографиям из фондов ВОКМ – внешний вид строений и ограждения концлагеря (рис. 4).

Во многих воспоминаниях упоминаются наблюдательные вышки, но определить их точное местоположение сейчас не представляется возможным, поэтому вышки располагаются на макете в наиболее вероятных местах. Овраг, в котором находятся массовые захоронения, во время войны был вероятно более глубоким и узким т. к. известно, что немцы при отступлении запахивали его тракторами. Поэтому на макете овраг изображен более глубоким и узким.

Все фашистские концлагеря по периметру имели освещение, поэтому мы воссоздали частичное освещение по периметру, хотя упоминание о нем нигде не встречается. В фондах ВОКМ также сохранилось фото немецкой контрольно-пропускной будки, но точное местоположение будки неизвестно, поэтому на макете будка располагается в наиболее вероятном для нее месте – у ограды концлагеря, прямо возле современной улицы Титова.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В ходе поисково-исследовательской деятельности основные задачи, поставленные в работе, были достигнуты: впервые создан макет концлагеря «5-й полк»; детализированы некоторые события, касающиеся создания концентрационного лагеря «5-й полк», определено его точное местоположение.

Проведя данное исследование можно сделать следующие выводы: Витебск, так же, как и многие города Европы стал местом массового уничтожения людей. Террору подвергались не только евреи и военнопленные, но и все мирное население города и его окрестностей. Нацистская идеология ставила перед собой задачу – сломить волю и уничтожить человеческое достоинство. Для достижения своей цели они не гнушались никакими методами, что и признавали на судебных процессах. Условия содержания в лагерях приводили к массовой и мучительной гибели заключенных, которых непосильным трудом, скудным пайком и издевательствами доводили до полного измождения.

Создание макета позволит не только расширить, но и визуализировать представление у учащихся об оккупационном режиме на территории Витебска и может послужить как гражданско-патриотическому воспитанию, так и творческому развитию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Выстояли и победили: свидетельствуют архивы. Авторы-составители: М. В. Пищуленок (кандидат исторических наук), Т. В. Бувевич, С. Ю. Каравка, С. Б. Шалаева. – Витебск, 2005.
2. Борщевская, Е., Карач, О., Погорельский, А., Таболо, С., Шпаковская, О. Дети войны Борщевская Е., Карач О., Погорельский А., Таболо С., Шпаковская О. – 2009. – 128 с.
3. Лагерь смерти «5-й полк» / сост.: А. М. Подлипский, В. А. Ризо. – Витебск : Витебская областная типография, 2014. – 80 с.
4. Народныя навіны Віцебска <https://news.vitebsk.cc/2008/05/20/na-auktsyione-pradali-zdyimki-vitsebskaga-kantslagera/#prettyPhoto>.
5. Немецкая карта 1944 года. Витебский областной краеведческий музей (ВОКМ). – н/в 10938, 10939, 10940.
6. Учреждение Государственный архив Российской Федерации. Акт от 26 сентября 1944 года «Об обследовании мест истребления немецкими оккупантами советских граждан на территории гор. Витебска», ф. Р-7021, оп. 84, д. 3, л. 16-17.

URAKOVA E. A.

State educational institution

«Gymnasium No. 3 of Vitebsk named after A. S. Pushkin»

Scientific supervisor – Urakova I. S., history teacher

THE DEVELOPMENT AND CREATION OF THE LAYOUT OF THE CONCENTRATION CAMP «5TH REGIMENT» IN VITEBSK

Summary. *Problematic field of the research: the lack of accurate information about the plan and location of the concentration camp «5th Regiment» in Vitebsk during the Great Patriotic War. The aim of the work: to establish the exact location of the concentration camp «5th Regiment», to reconstruct the plan of the concentration camp and create its three-dimensional layout. The article analyzes literary sources containing presumptive schemes and plans of the concentration camp. The study of a previously unexplored German map is carried out; the map data is compared with the memories and archival photographs of the prisoners of the concentration camp. Scientific novelty in hypothesizing the exact plan and location of the concentration camp is based on the studied material. As a result of the research, the view of the concentration camp «5th Regiment» was reconstructed and its three-dimensional model was created.*

ШУТКО А. А.

ДУА «Сярэдняя школа № 38 г. Гродна»

Навуковы кіраўнік – Міскель С. А., настаўнік гісторыі

НЕДЗІЦЯЧАЕ ВЫПРАБАВАННЕ ЛЁСАМ. ТАРАСЕВІЧ ЗАХАР ЗАХАРАВІЧ – БЫЛЫ МАЛАЛЕТНІ ВЯЗЕНЬ КАНЦЭНТРАЦЫЙНАГА ЛАГЕРА

Анатацыя. Артыкул прысвечаны гісторыі генацыду беларускага народа пад час Другой сусветнай вайны на прыкладзе лёсу Тарасевіча Захара Захаравіча – былога малалетняга вязня канцэнтрацыйнага лагера Аўшвіц – Біркенаў (Асвенцым). У артыкуле раскрываецца гісторыя жыццёвага падзвігу Тарасевіча З. З., які прайшоў праз пекла Асвенцыма, яго лёс пасля заканчэння Другой сусветнай вайны. Змест і высновы навуковай работы могуць быць выкарыстаны на ўроках гісторыі, у пазакласных мерапрыемствах, пры напісанні навуковых вучнёўскіх прац.

Уводзіны. Тэма «дзеці і вайна» звычайна разглядаецца пераважна ў кантэксце гераічнай барацьбы савецкага народа супраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Але ж мы ведаем, што ў канцэнтрацыйных лагерах, на прымусовых работах пакутавалі дзеці рознага ўзросту, полу і нацыянальнасці. У іх вайна забрала чатыры гады жыцця. Мільёны дзяцей загінулі ў яе страшэнных жорнах. Тым не менш, тэма лёсу былых малалетніх вязняў знайшла сваё адлюстраванне ў беларускіх перыядычных выданнях [2, 4, 6, 7], працах некаторых даследчыкаў [1, 3, 5].

Аktуальнасць працы заключаецца ў тым, што з кожным годам жывых сведкаў, якія прайшлі праз жорны канцэнтрацыйных лагераў застаецца ўсё менш, і неабходна захаваць і перадаць будучым пакаленням гістарычную праўду аб генацыдзе беларускага народа падчас Другой сусветнай вайны.

Мэта даследавання – даказаць, што на лёс былых малалетніх вязняў канцлагераў прыйшлося не менш выпрабаванняў, чым на лёс партызан, салдат і афіцэраў былога Савецкага Саюза, якія са зброяй у руках змагаліся з фашызмам і прынеслі Вялікую Перамогу народам Еўропы.

Дзеля дасягнення пастаўленай мэты неабходна было вырашыць наступныя **задачы**:

1) высветліць мерапрыемствы палітыкі генацыду нямецкіх акупацыйных улад на беларускай зямлі;

2) выявіць абставіны, пры якіх сям'я Тарасевіч апынулася ў канцэнтрацыйным лагерах Аўшвіц-Біркенаў і ўмовы іх знаходжання ў ім;

3) прасачыць лёс Захара Захаравіча Тарасевіча ў пасляваенныя гады.

Аб'ект даследавання – сям'я Тарасевіч, як сацыяльная ячэйка грамадства.

Прадмет даследавання – гераічны лёс былога малалетнега вязня Захара Захаравіча Тарасевіча ў ваенныя і пасляваенныя гады.

Пры напісанні работы былі выкарыстаны наступныя метады даследавання: гісторыка-генетычны, параўнальна-гістарычны, метады аналізу і сінтэзу.

Асноўная частка. Другая сусветная вайна ўвайшла ў гісторыю беларускага народа як небывалы па жорсткасці, трагізму і гераізму перыяд барацьбы. Яна закранула кожную беларускую сям'ю, кожнага чалавека, незалежна ад полу і ўзросту. Па гэтай прычыне падзеі 1941–1945 гг. займаюць значнае месца ў калектыўнай памяці беларускага народа.

З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны намецкі ўрад на акупаванай тэрыторыі Беларусі адразу пачаў устанаўліваць жорсткі акупацыйны рэжым. Усяго тут было створана 166 гета, 68 турмаў і 191 лагер [1, с. 35]. Таксама дзейнічалі 7 армейскіх зборных пунктаў ваеннапалонных, якія дыслакаваліся ў 23 населеных пунктах, 15 дулагаў (перасыльных лагераў для ваеннапалонных) у 33 населеных пунктах, 16 шталагаў (лагераў ваеннапалонных), 1 офлаг (лагер для ваеннапалонных афіцэраў), а таксама 95 аддзяленняў лагераў у асноўным на чыгуначных станцыях, а таксама рабочыя каманды ваеннапалонных [1, с. 36].

Улічваючы і іншыя тыпы месцаў прымусовага ўтрымання, за ўсё перыяд дзейнасці нямецкіх акупацыйных органаў на беларускай зямлі іх налічвалася 515. У тым ліку ў Брэсцкай вобласці – 17 лагераў для грамадзянскага насельніцтва, з іх 3 зборныя пункты, 2 лагеры для ваеннапалонных, 27 гета, 12 турмаў; у Віцебскай – 40 лагераў для грамадзянскага насельніцтва, з іх 9 працоўных, 1 гаспадарчы, 1 зборны пункт, 11 для ваеннапалонных і грамадзянскага насельніцтва, у тым ліку 1 перасылны, 3 перасылачных, 1 на пярэднім краі, 35 гета, 14 турмаў; у Гомельскай – 45 для грамадзянскага насельніцтва, з іх 3 рабочыя, 4 зборныя пункты, 1 для ваеннапалонных, 3 на пярэднім краі, 3 дзіцячыя, 19 гета, 12 турмаў; у Гродзенскай – 7 лагераў для грамадзянскага насельніцтва, 30 гета, 5 турмаў; у Мінскай – 21 лагер для грамадзянскага насельніцтва, з іх 1 зборны пункт, 4 – для ваеннапалонных і грамадзянскага насельніцтва, 1 пересылны, 1 для адпраўкі моладзі ў Германію, 1 дзіцячы, 39 гета, 9 турмаў і інш [1, с. 37].

Для ажыццяўлення ўсеагульнай працоўнай павіннасці для насельніцтва Беларусі ва ўзросце ад 18 да 45 год былі створаны біржы працы, асноўнай мэтай якіх быў падлік і размеркаванне рабочых, а таксама ажыццяўленне вярбоўкі рабочых у Германію. Аднак дабраахвотная вярбоўка аказалася няўдалай, і з сярэдзіны 1942 года нямецкія ўлады перайшлі да вывазу насельніцтва на прымусовыя работы ў Нямеччыну. Сітуацыя на фронце да 1943 года змянілася, і акупанты перайшлі да тактыкі шырокамаштабных карных аперацый, у выніку якіх насельніцтва знішчалася ці вывозілася на прымусовую працу ў Нямеччыну. У выніку да сакавіка 1943 года колькасць вывезеных на прымусовыя работы скалала каля 35 тысяч чалавек. Усяго ж з Беларусі ў Германію было вывезена 24 180 дзяцей [1, с. 40].

У выніку карных аперацый у Брэсцкай, Бабруйскай, Полацкай і Гомельскай абласцях было спалена і расстраляна 63 920 дзяцей і падлеткаў. Падчас акупацыі нямецка-фашысцкія захопнікі правялі больш як 140 зафіксаваных карных аперацый. Найбольш буйныя з іх «Арол», «Балотная ліхаманка», «Вясенняе свята», «Герман», «Горнунг», «Котбус», «Нюрнберг», «Ота», «Трохкутнік», «Франц», «Хрушч» і інш. Падчас іх правядзення акупанты знішчылі 5295 вёсак практычна з ўсім насельніцтвам. У Віцебскай вобласці 243 вёскі яны спалілі двойчы, тройчы – 40, чатыры разы – 9, пяць разоў і больш – 6 вёсак. З 9200 вёсак, разбураных і спаленых у гады вайны, 5454 беларускія вёскі былі знішчаны поўнасю ці часткова разам з жыхарамі. У выніку палітыкі генацыду, толькі па недакладных дадзеных, на тэрыторыі Беларусі ў лагерах было знішчана больш за 1,4 млн чалавек. У тым ліку ў 3 лагерах з філіяламі і аддзяленнямі Мінска і прыгарада – каля 400 тыс., у 5 лагерах і 6 аддзяленнях Віцебска – больш за 100 тыс., у 3 лагерах Полацка – каля 150 тыс., у 5 лагерах і 6 аддзяленнях Гомеля – больш за 100 тыс., у 5 лагерах Магілёва – 70 тыс., у 4 лагерах Пінска – каля 60 тыс. чалавек [1, с. 48].

З правядзеннем такой карнай аперацыі звязаны лёс сям'і Тарасевіча З. З.

Захар Захаравіч нарадзіўся на Полаччыне ў вёсцы Лесіны Лепельскага раёна 9 мая 1934 года ў сям'і старшыні калгаса Тарасевіча Захара Рыгоравіча. Маці – Паўліна Герасімаўна. Дзяцей у сям'і было шасцёра: старэйшая – сястра Аляксандра, затым – Іван, Алена, Захар, Валодзя. Самай малодшай была Антаніна. Бацька быў добрым кіраўніком калгаса, аднак за тое, што падчас выбараў 1937 года не быў абраны дэпутат, яго за неналежную агітацыю ў падрыхтоўцы выбараў рэпрэсавалі і адправілі ў турму на два гады на Далёкі Усход. У 1939 годзе бацька быў рэабілітаваны, вярнуўся дамоў і зноў заняў пасаду старшыні калгаса. З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны ў канцы 1941 года, калі ў раёне пачалі стварацца партызанскія атрады, туды пайшоў Ваня.

20 мая 1943 года для знішчэння партызан і мясцовага насельніцтва, якое з імі супрацоўнічала, у Лепельскім раёне фашысты правялі карную аперацыю пад кодавай назвай «Котбус», падчас якой былі схопленыя разам з вяскоўцамі паранены ў нагу бацька, маці, Захар (9 гадоў), Валодзя (4 гады), цяжарная сястра Аляксандра (21 год), Лена (15 год) і маленькая Антаніна (1 год і 2 месяцы) і сагнаныя ў турму горада Лепель, дзе іх пратрымалі больш за месяц. Іх кармілі адзін раз на дзень. Каб паесці, трэба было выстаць у доўгай чарзе. У гэты момант уздоўж чаргі праходзілі немцы і адбіралі тых, хто мог працаваць. Іх адпраўлялі спачатку ў асобны барак, а по-

тым ноччу вывозілі на работу ў Германію. Тады ж ад сям'і і адлучылі Алену, якая да канца вайны працавала на прымусовай працы ў Германіі.

Затым сям'я Тарасевічаў была адпраўлена ў Віцебск, у канцэнтрацыйны лагер «Пяты полк», праз які прайшло 120 тысяч савецкіх салдат і мірных жыхароў, палова з якіх загінула [5, с. 63]. Адтуль у вагонах-«цялятніках», у якіх у мірны час перавозілі жывёлу, іх адправілі ў «Асвенцым». На дарогу далі трошкі хлеба і вады. Ехалі каля пяці сутак. 9 верасня 1943 года эшалон прыбыў да месца прызначэння, у канцэнтрацыйны лагер «Аўшвіц-Біркенаў», як яго называлі немцы. Гэта быў першы эшалон з Беларусі. Калі дабраліся да канцлагера, некаторых дзетак ужо на руках выносілі з «цялятнікаў», бо яны аслаблі ці захварэлі за дарогу.

На пероне праводзілася выбарка прыбыўшых людзей: старых і хворых адпраўлялі ў асобны барак, дзе знаходзіліся нават трупы папярэдніх яго насельнікаў, якіх не паспелі спаліць, бо печы крэматорыя не спраўляліся з аб'ёмам працы. Мужчын, якія маглі працаваць, слялі ў іншы барак. Тады ж ад сям'і адлучылі бацьку, Захара Рыгоравіча, якога затым памясцілі ў шпіталь, бо быў паранены ў нагу.

«Цяжарную старэйшую сястру Аляксандру, браціка Валодзю, сястрычку Антаніну і мяне адправілі ў барак № 2, дзе знаходзіліся габрэйскія жанчыны. У многіх з іх забралі дзяцей. Пасялілі нас у бараку, дзе на нарах ляжала толькі прэлая саломка. Адразу пасля засялення пачалі хадзіць немцы, апранутыя ў цывільнае адзенне і ў ваенную форму. Яны аглядалі новых насельнікаў і казалі: «Ja! Ja! Gut!» Назаўтра прыйшоў немец і забраў сястрычку Тонечку, якой было толькі адзін годзік і два месяцы. Больш мы яе ніколі не бачылі...» [8].

Кармілі вязняў вельмі дрэнна. На сняданак давалі нейкую зафарбаваную вадкасць і невялічкі кавалачак хлеба. На абед давалі штосьці накшталт супу з непрыемным пахам і кавалачак хлеба. У бараку пастаянна праводзілі выбарку: адных ставілі ў левы бок, другіх – у правы. Той, каго ставілі ў левы бок, ведаў, што ноччу іх знішчаць, а на іх месца заселяць новых жанчын, у якіх таксама забралі дзяцей.

«Паветра лагера было напоўнена пахам гарэлых касцей. А калі ходзіш па тэрыторыі лагера, то твар і іншыя непрыкрытыя вопраткай часткі цела становіліся шэрымі ад попелу, які лётаў у паветры. Змахнеш яго з твару і ідзеш далей...» [9, с. 4].

У Аляксандры ў лагеры пачаліся роды. Адразу пасля нараджэння немаўляткі забралі фашысты, гучна пры гэтым рагочучы. А бедная маладая маці нават не ведала ні каго яна нарадзіла, ні таго, які лёс напаткаў яе дзіця. Яшчэ праз тыдзень забралі маленькага трохгадовага Валодзечку ў Інстытут гігіены СС, дзе над дзецьмі праводзілі розныя эксперыменты: праводзілі выпрабаванні новых лекаў, ад якіх дзеці сябе дрэнна адчувалі, наўмысна заражалі рознымі хваробамі, каб прасачыць за іх працяканнем, бралі кроў і інш. Праз некаторы час туды ж адправілі і маленькую Тонечку. Туды ж хутка забралі і Захара. Яго разам з іншымі 542 дзецьмі ў лістападзе 1943 года вывезлі ў лагер «Патуліца», які разглядаўся фашыстамі як эксперыментальная медыцынская лабараторыя. Усе гэтыя дзеці былі выключна з Віцебскай вобласці [4, с. 88]. Іх пасялілі ў два асобныя баракі, якія былі замаскіраваны пад ваенны шпіталь. Там высвятлялі іх групу крыві і стан здароўя. У дзяцей бралі кроў на патрэбы нямецкіх салдат і афіцэраў. Усе дзеці-донары былі светлавокія і светлавалосыя. «Бралі кроў памногу і шмат разоў. Пасля гэтай працэдуры многія дзеці паміралі ці, у лепшым выпадку, страчвалі прытомнасць. Дрэнна адчуваў сябе і я. Бралі кроў у мяне восем разоў. Калі ў мяне не ішла кроў, мне пераціскалі галаву жгутом і кроў ішла хутчэй. Дзякуючы таму, што кроў у мяне была чацвёртай групы станоўчага рэзус-фактару і яна не часта патрабавалася, я застаўся ў жывых» [8].

З прыбліжэннем фронту дзеці былі перавезены ў працоўны лагер горада Канстантынуў, што непадалёку ад Лодзі. Іх пасялілі ў будынак былой тэкстыльнай фабрыкі. І дзяўчынкі, і хлопчыкі працавалі ў гаспадарках баўэраў, на невялікіх прадпрыемствах, якія заказвалі рабочую сілу, а нанач іх вярталі назад у лагер. «Нас было каля 800 чалавек. 18 лютага 1945 года нямецкая ахова не прыйшла нас будзіць. Горад быў вызвалены. Тры дні мы яшчэ заставаліся ў Канстантынуве. Не было адзення, ежы. А затым нас забралі і адправілі па розных дзіцячых дамах Савецкага Саюза. Так я апынуўся ў дзіцячым доме Барысаўскага раёна Курскай вобласці. Бацька ж,

Захар Іванавіч, з «Асвенцыма» быў адпраўлены ў Бухенвальд, дзе быў да мая 1945 года. Потым ён вярнуўся ў Беларусь. У 1946 годзе ён мяне забраў з дзіцячага дома і прывёз у вёску Рымдзюны Астравецкага раёна, дзе пасля вяртання з Германіі пачаў працаваць старшынёй калгаса» [3, с. 5].

3. 3. Тарасевіч скончыў там сем класаў і паступіў у тэхнікум будаўнікоў электрастанцый. Працаваў на будаўніцтве электрастанцыі ў Плешчынскім раёне. Потым тры гады адслужыў у арміі. Працягваў сваю працоўную дзейнасць у Гродзенскай вобласці, дзе пабудаваў дзве ГЭС: адну – у вёсцы Гезгалы Дзятлаўскага раёна (яна працуе да гэтага часу), другую – у Ваўкавыскім раёне. Затым паступіў завочна ў Мінскі палітэхнічны інстытут на спецыяльнасць «эканоміка і арганізацыя будаўніцтва». Займаўся электрафікацыяй Савецкага Саюза. Працоўны стаж — 55 гадоў. Выдатнік энергетыкі СССР, а таксама Выдатнік і Ганаровы энергетык Рэспублікі Беларусь. Узнагароджаны дзвюма Ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета БССР» [7, с. 3].

Зараз Захар Захаравіч – жыхар горада Гродна – знаходзіцца на заслужаным адпачынку. Аднак гэта не перашкаджае яму займаць пасаду старшыні Гродзенскай абласной грамадскай арганізацыі былых малалетніх вязняў фашысцкіх канцлагераў. Штогод, 27 студзеня, у дзень вызвалення «Асвенцыма», ён разам з іншымі вязнямі наведваюць гэтае страшнае месца, дзе ў Захара Захаравіча былі закатаваны матуля, старэйшая сястра Аляксандра, яе толькі што народжанае немаўля, гадалая сястрычка Тонечка і пяцігадовы брацік Валодзечка. У Асвенцыме ў першую чаргу ўскладваюць кветкі і запальваюць свечкі ля Сцяны Плача, дзе расстрэльвалі вязняў. Затым ідуць да помніка, які размяшчаецца на ўскрайку так званай Дарогі смерці, дзе таксама ўскладваюць кветкі. Адтуль накіроўваюцца ў касцёл, дзе праходзіць малебен па загінулых. Такім чынам Захар Захаравіч штогод вяртаецца ў тыя далёкія 1943–1945 гады, якія ён правёў у гэтым пеклі. Але забыць гэта яму не дае і нумар «149801» на левай руцэ, які ён носіць з 1943 года, калі стаў вязнем «Асвенцыма».

Заклучэнне.

Подзвіг –эта не толькі закрыць грудзмі варожую амбразуру, але гэта яшчэ выстаяць, вытрымаць, перажыць. Гродзенец Тарасевіч Захар Захаравіч, чый лёс быў аб'ектам майго даследавання, дастойна прайшоў гэты цяжкі, поўны выпрабаванняў жыццёвы шлях. Яго стойкасць, мужнасць, нязломнасць характару з'яўляюцца яскравым прыкладам таго, як можна выжыць у нечалавечых умовах. Страціўшы сваіх родных, Тарасевіч Захар Захаравіч не страціўшы пачуццё чалавечай годнасці і крочыў далей па жыцці, прыносячы карысць Радзіме сваёй актыўнай працоўнай і грамадскай дзейнасцю. У 2019 годзе дружыне БРПА нашай школы прысвоена імя Тарасевіча Захара Захаравіча.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Борисова, А. В. Лагерь смерти Освенцим: живые свидетельства Беларуси / А. В. Борисова, К. И. Козак, Г. Л. Стучинская. – Минск : Літаратура і Мастацтва, 2012. – 400 с.
2. Байгот, Ж. 11 апереля – Международный день освобождения узников фашистских концлагерей / Ж. Байгот // Гродзенская праўда. – 2012. – 9 красавіка – С. 8.
3. Борисова, А. Лагерь смерти Освенцим : живые свидетельства Беларуси / А. Борисова, К. И. Козак, Г. Л. Стучинская. – Минск : Літаратура і Мастацтва, 2012. – 400 с.
4. Кондратьева, Т. В. В плену бесчеловечности / Т. Кондратьева // Рэспубліка. – 2015. – 11 красавіка – С. 13.
5. Котаў, А. Дзеці Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны / А. Котаў // 55 гадоў Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне: погляды праз гады, новыя канцэпцыі і падыходы : матэрыялы навук.-тэарэт. канф. 4–5 мая 2000 г. : у 2 ч. – Мінск : БДПУ, 2001. – Ч. 1. – С. 61–64.
6. Мурина, С. Бывший малолетний узник Освенцима до сих пор носит на руке лагерный номер / С. Мурина // Гродзенская праўда. – 2014. – 18 жніўня. – С. 5.
7. Мурина, С. Боль моя, Освенцим / С. Мурина // Гродзенская праўда. – 2014. – 16 жніўня. – С. 5.
8. Успаміны Тарасевіча Захара Захаравіча, запісаны Міскель С. А. 09.02.2019 г. – архіў аўтара.
9. Харевич, М. Крематорий был как завод / М. Харевич // Вечерний Гродно. – 2016. – 13 февраля. – С. 13.

SHUTKO A. O.

Grodno State Secondary school № 38

Scientific supervisor – Miskel S. A., a teacher of History

NON-CHILD TRIALS OF FATE.

TARASEVICH ZAKHAR ZAKHAROVICH – THE FORMER JUVENILE PRISONER OF THE CONCENTRATION CAMP

Summary. *The article is devoted to the history of the genocide of the Belarusian people during the Second World War on the example of the fate of Tarasevich Zakhar Zakharovich, a former juvenile of the Auschwitz-Birkenau concentration camp (Auschwitz). The article reveals the life story of Tarasevich 's feat, who passed through Auschwitz's Hell, his fate after the end of World War II. The content and conclusions of the scientific work can be used in the History lessons, in extracurricular activities, in the writing of scientific students' papers.*

| **ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ**
| LITERARY CRITICISM
| **ЛІТАРАТУРАЗНАЇСТВА**

KUNEVICH A. A., SHPAKOVSKAYA M. V.

State Educational Establishment «Baranovichy Secondary School № 7»

Scientific supervisor – Korneyeva M., teacher of English,
Master of Pedagogic Sciences

CHINESE, ENGLISH AND BELARUSIAN ANIMALISTIC TALES: THE COMPARATIVE ANALYSIS OF ANIMAL IMAGES

Summary. This work deals with a comparative study of the Chinese, English and Belarusian cultures through the discovery of universal and specific features of animal images in Chinese, English and Belarusian tales. The research is topical as it is necessary to study the system of animal images in Chinese, English and Belarusian folk tales as a reflection of the imaginative thinking of particular people. The scientific originality of the research is provided with author's approach to comparative analyses of animal images in Chinese, English and Belarusian fairy tales. The materials of the research can be used in teaching and studying language, literature and culture.

Introduction. Folklore is a collection of fictional stories about animals and people, of cultural myths, jokes, songs, tales, and even quotes. It is a description of culture, which has been passed down verbally from generation to generation. Folklore is also known as «folk literature», or «oral traditions».

According to the scientific definition in the literature, a tale – an epic literary genre, a narrative of some magical or adventurous events that has a clear structure: the beginning, the middle and the ending [1]. A feature of folk tales is that in a simple and easily readable text conceals the deepest social meaning. In addition, they preserve the richness of the national language. They can be both magical and domestic. Many folk tales tell about animals.

Animalistic tales tell the incredible daily adventures of animals. Animals found in folk tales are not represented as typical animals, but as special animals endowed with human features. They live, communicate and behave like real people. In different cultures, animals exhibit different qualities that are associated with the worldview of different people.

Main part. Based on the analysis of 40 Chinese, 40 English and 40 Belarusian folk tales, the most common animal symbols were selected. So in Chinese tales a tiger 老虎 is the most popular image (25 %). A hare 兔子 and a monkey 猴子 (17 %) are in the second place. A dog 狗 is in the third place. Also in Chinese tales popular characters are a cat 猫, a fox 狐狸, a mouse 老鼠, an elephant 象, a turtle 乌龟, a wolf 狼.

The Chinese image of the tiger is due to Chinese culture and traditions. In China the tiger is considered the king of animals, the lord of all animals living on land. The tiger represents the third of symbolic animals of the Twelve Earth Branches [7]. The tiger in Chinese culture is the embodiment of two balancing forces of nature. It is a very harmonious being able to show both softness and strength. He is both strong, with a hot temper («松树, 老虎和乌龟» «About the Pine, the Turtle and a Tiger»; «牛虎兄弟» «The Tiger and the Buffalo»; «虎偷新娘» «How a tiger stole a bride»; «老虎的老师» «The tiger's teacher») and sensitive, sympathetic, polite («桔子老虎» «Tangerine tiger»). In some fairy tales, the tiger appears as slow and clumsy and sometimes even stupid and timid («谁的本事大» «Who is the most capable») [2].

In the second place among Chinese animal images are «a hare» 兔子 and «a monkey» 猴子. It is also explained by the peculiarities of Chinese culture. The first thing to note, both the hare and the monkey are symbolic animals of the Twelve Earth Branches [3]. In China, a hare represents the moon, rebirth, the return of youth. He often acts as a good friend, ready to help. For example, in the tale («桔子老虎» «Tangerine Tiger»). Sometimes a hare is shown as boastful, curious, and sometimes a liar. An example is the following tales: «兔尾» «The hare's tale»; «猴子称大王» «How the monkey called himself king»; «狐狸被处罚» «How the fox was taught».

As for the monkey, in China it symbolizes cheating and shamelessness. She grimaces, «intrigues» other animals. For example, in the fairy tale «狐狸被处罚» «How the fox was taught». Nevertheless, in other situations, it is the monkey that all animals turn to for advice. An example is the fairy tale «小猪的礼物» «The Gift of the Pig» [2].

The third place in Chinese tales is taken by 那只狗 a dog (15 %). The Chinese dog means devotion, future prosperity. In the Chinese horoscope, the dog is the eleventh symbolic

animal of the Twelve Earth Branches [3]. In Chinese dogs are always faithful friends, they show courage and wisdom.

One of the most common images in English fairy tales is a cat (27 %), and the functions that it performs in different fairy tales do not always coincide. In most cases, the cat behaves cunningly and self-confidently, clearly moves towards its goal and usually gets what it seeks («The Mouse and the mouser» and «The little vain mouse»). Another feature of a cat, which is reflected in fairy tales, is its love of freedom and independence. He may be loyal to the owner, or may betray him for mistreatment («The king of the cats») [4].

In the second place in folk tales of the English and Belarusian peoples, an image of a fox (25 %) is found. An interesting fact is that in some English fairy tales, the fox appears in an absolutely uncharacteristic way, which refutes the traditional idea of the fox as an animal sly, crafty and sneaky. For example, «The foolish fat fox», «The fox outwitted» and «The cock and the fox». The very names of fairy tales do not characterize the fox from the best side, emphasizing its stupidity and credulity. Based on the qualities attributed to the fox and the development of fabulous action, we can conclude that stupidity and selfishness are condemned in English culture. On the other hand, the fox's hypocrisy and flattery are not criticized. In the end of the tales she is usually a winner.

A mouse (17 %) takes the third place. The conflict between a cat and a mouse is characteristic of English folklore («Mouse and Mouser» «The Cat and the Mouse» «The Vain Little Mouse»).

The fairy tale «Mouse and Mouser» seems more interesting, not only because it, like the fairy tale «The Vain Little Mouse», ends tragically, but also because it reveals plot elements that determine the plot of the fairy tale about the vanity mouse. In the fairy tale «Mouse and Mouser» the mouse tells the cat that she found a six-pence coin when she was cleaning at home, only she bought not a bow or a hat, but a pudding that set to cool on the window. The mouse complains to the cat that another cat ate the pudding. However, the cat eats her: «And I'll eat you, good body, good body». Another important fairy tale is about Titty mouse and Tatty mouse. Like the other fairy tales described, this one is built on a cumulative principle and ends tragically: «...and poor little Tatty Mouse was buried beneath the ruins».

In English fairy tales, there are also other animals: a bear, a pig, a bull, a horse, a lion and birds – an eagle, a pigeon, a kite, a raven, a parrot.

Large forest animals appear in Belarusian tales more often – a wolf, a fox, a bear. In Belarusian folk tales, the image of a wolf (30 %) is the most popular. The attitude to the wolf in the Belarusian language is different. On the one hand, it reflects anger, but on the other hand, courage and victory.

Among Slavic peoples the image of the wolf is connected with important events of people's life: death (the image accompanied people after death); a wedding (a groom was called a «wolf» who came to find a «sheep»); with some carol holidays (Kolyada). But besides fears among the Slavic people, a brave and intelligent wolf evokes sympathy. Since ancient times, people believed that if the wolf crosses the road, it will bring happiness. Surprisingly, but Belarusian tales emphasize his stupidity and at the same time show his greediness («Леў і воўк», «Глупы воўк», «Чаму воўкі званочкаў баяцца») [5].

In the second place in Belarusian tales the image of a fox (22 %) is found. The fox appears in the folklore of many cultures, especially European and East Asian folklores, as a figure of cunning or trickery, or as a familiar animal possessed of magic powers. The image of the fox in both Belarusian and Chinese cultural traditions is endowed with cunning, intelligence, and beauty. The fox is cunning, smart, has an analytical mind, a cheat.

A bear (20 %) is in third place in Belarusian folk tales. The bear was considered the protector from evil – the ancient Slavs connected the beginning of spring with his awakening. The bear is the owner of the forest, the king. His fairy tales are usually portrayed as a just and wise ruler.

The tale «Мядзведзь ліпавае нага» is one of the most ancient animal tales. It shows the belief that the bear is touchy and vindictive. In fairy tales, a bear is a beast of the highest rank. He is among the most powerful but not the smartest. In some tales he crushes everything that comes in his way. In the tale «Не сілай, а розумам» the bear is shown as stupid and completely unfamiliar with peasant life. The bear uses its power out of mind [6].

In Belarusian tales other animals were found: a wild boar, a woodpecker, a hedgehog, an elk, a crane, a heron.

Conclusion. An entrance to the study of Chinese, English and Belarusian animal fairy tales revealed that the set of images represented in them is very diverse, while the animals characteristic of one culture are sometimes completely unacceptable for another. Moreover, most of the images in Chinese, English and Belarusian cultures have a dual nature; they reveal both positive and negative qualities. Thus, images in different linguistic cultures contain different human qualities, which testify to the individuality of imaginative thinking of a particular people.

The research proves the following:

1. The choice of folk-tale animal images is determined by national cultural traditions.
2. In Chinese tales, the image of a tiger as the king of animals is the most popular. In English tales – the image of a cat which is associated with such qualities as determination and the desire to achieve a goal. In Belarusian tales the image of a wolf is popular as it is connected with mythology.
3. Characters that have absolute similarities in three cultures were revealed: a hare, a cat, a dog.
4. Some characters have a partial resemblance in Chinese, English and Belarusian tales – a fox and a lion.
5. Some animal images of one culture are sometimes completely unacceptable for another. Unique characters in Chinese tales are an elephant, a monkey, a panda, a turtle, a bat, a panther, a grasshopper, a deer, a stork; in English tales – an eagle, a pigeon, a kite, a raven, a parrot; in Belarusian tales – a wild boar, a woodpecker, a hedgehog, an elk, a crane, a heron.

REFERENCES

1. Аникин, В. П. Теория фольклора [Электронный ресурс] / В. П. Аникин – Режим доступа : <https://revolution.allbest.ru/culture/00357048.html>. – Дата доступа : 05.12.2019.
2. Китайские народные сказки [Электронный ресурс] / Пер. с китайского Б. Рифтина. – Москва : Художественная литература, 1972. – Режим доступа : <http://www.e-reading.by>. – Дата доступа : 25.09.2018.
3. Тань Аошуан, Китайская картина мира. Язык, культура, ментальность / Тань Аошуан – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 240 с.
4. Народные сказки Британских островов : сборник / сост. Д. Риордана. – М. : Радуга, 1987. – 368 с.
5. Бараг, Л. Р. Сюжеты і матывы беларускіх народных казак / Л. Р. Бараг. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – 247 с.
6. Беларускія народныя казкі : зборнік / склад. Г. А. Барташэвіч, К. П. Кабашнікаў. – 2-е выд., дап. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. – 512 с.

KUNEVICH A. A., SHPAKOVSKAYA M. V.

State Educational Establishment «Baranovichy Secondary School № 7»

CHINESE, ENGLISH AND BELARUSIAN ANIMALISTIC TALES: THE COMPARATIVE ANALYSIS OF ANIMAL IMAGES

Summary. This work deals with a comparative study of the Chinese, English and Belarusian cultures through the discovery of universal and specific features of animal images in Chinese, English and Belarusian tales. The research is topical as it is necessary to study the system of animal images in Chinese, English and Belarusian folk tales as a reflection of the imaginative thinking of particular people. The scientific originality of the research is provided with author's approach to comparative analyses of animal images in Chinese, English and Belarusian fairy tales. The materials of the research can be used in teaching and studying language, literature and culture.

БАБУК Д. А., МАНГОЛОВ П. П.
Государственное учреждение образования
«Гимназия № 14 г. Минска»

Научный руководитель – Гречкина С. Н.,
учитель русского языка и литературы

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НРАВСТВЕННЫХ ПРОБЛЕМ В РУССКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ И СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. Человечество вступило в третье тысячелетие, и, безусловно, всем хочется знать, каким оно будет? Благополучие в современном обществе во многом зависит от нравственной культуры подрастающего поколения. Поэтому нам интересны проблемы морали и нравственности, которые присущи не только современному обществу, но и те проблемы, которые волновали молодое поколение, например, 30-х годов XIX века.

Объект исследования – произведения, авторы которых убеждены, что идеи гуманизма и просвещения являются любопытнее и полезнее истории человечества: судьба человека, цель и смысл его существования, возможности человека и реальность, свобода выбора – эти философские вопросы получили в произведениях русских классиков и наших современников глубокое и яркое образное воплощение.

Нравственные проблемы романа «Герой нашего времени»	
1. Проблема индивидуализма и эгоизма	Отношение Печорина к людям; искренность чувств, готовность подвергать себя опасности без цели; стимул действий – воля, а не любовь к людям; «жалкость действий» при возвышенности натуры.
2. Проблема смысла жизни	Тоска Печорина по гражданской деятельности; убеждение Печорина в том, что у человека должна быть высокая цель в жизни; недовольство Печорина своей жизнью, лишённой цели; стремление Печорина к активной, деятельной жизни; борьба – потребность натуры героя; борьба приносит наслаждение; решительность характера Печорина.
3. Утверждение ответственности человека за свою судьбу	Готовность Печорина взять на себя ответственность за свои решения; убеждённости в решающей роли разума, чувств и воли человека.
4. Проблема ответственности человека перед обществом	Печорин впервые испытывает наслаждение от применения своей незаурядной силы ума ради общего дела (повесть «Фаталист»).
5. Проблема любви	Отсутствие глубокого чувства; жажда экзотики и приключений; игрок в любви.
6. Проблема чести и бесчестия	Дуэль Печорина и Грушницкого.

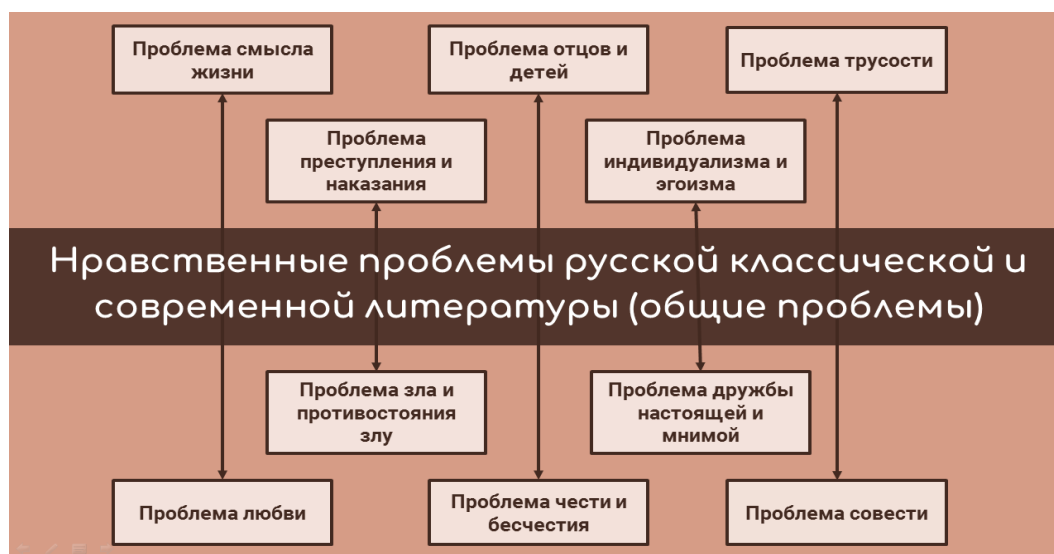
Нравственные проблемы романа "Отцы и дети"

1. Проблема отцов и детей	Нередко молодые люди (Аркадий, Евгений) ведут себя вызывающе, дерзко, бестактно. Они наслаждаются «Сознанием собственной развитости и свободы», «испытывая чувство снисходительной нежности». Каждому поколению отцов настает очередь услышать: «Мы принадлежим к двум различным поколениям».
2. Тема любви	Книгу Тургенева можно назвать энциклопедией любви, дано подробное описание разных видов и фаз этого чувства. Здесь есть любовь первая и закатная, взаимная и неразделенная, страстная и платоническая, возвышающая и испепеляющая.
3. Проблема жизненных ценностей	Для Базарова на 1-ом месте в системе жизненных ценностей - дело, польза, чего нельзя сказать об Аркадии: «Жизнь в Марьино текла своим порядком: Аркадий сибаритствовал, Базаров работал».
4. Проблема сильной, самобытной личности, не нашедший себя в обществе	«Великое сердце» Базарова борется с его «разумной» теорией. Он едет к отцу, остаётся работать, но совершает ничтожную ошибку: забывает прижечь порез на пальце. Автор преклоняется перед мужеством и спокойствием этого человека.
5. Тема вечности, тема бессилия человека перед течением времени	Начавшись как острое злободневное произведение, роман Тургенева завершается философским обобщением о «вечном примирении и о жизни бесконечной...»

Композиция романа М. Ю. Лермонтова «Герой нашего времени» и его проблематика: каждая повесть имеет свои жанровые особенности и систему персонажей. В. Г. Белинский в своей статье «Герой нашего времени» тоже ставит вопрос о нравственности образа Печорина: «Вы говорите, что он эгоист? – Эгоизм не знает мучения: страдание есть идея одной любви. Душа Печорина не каменистая почва – пусть взрыхлит её страдание и оросит благодатный дождь – и она произрастит роскошные цветы небесной любви...».

Происхождение и эволюция нравственности. Вопрос о происхождении нравственности возник еще в Древности. Мыслители выводили нравственные нормы из естественной природы человека, приписывая их к искусственным (приобретенным) в ходе жизнедеятельности.

Сократ (отец философии) утверждал, что человек – это существо социальное, и все свои навыки он может получить только находясь в социуме (обществе). То же можно сказать и про мораль, частью которой является нравственность. В эпоху Просвещения появляются разные подходы к восприятию человеческого бытия (формации). Классики русской литературы также выдвигали свои подходы к идеям гуманизма. Ф. М. Достоевский ратует за «христианский гуманизм», который утверждает абсолютную ценность человеческой личности как образа и подобия Божьего. Л. Н. Толстой считал, что правильное отношение к людям определяется тем, что надо любить всех людей, независимо от различий между ними. Правильное отношение к себе Толстой определял как заботу о спасении души.

На основе суждений философов-гуманистов, мы можем сделать вывод, что главным отличием традиционных форм нравственности от современных является их нерелексивность.

Самым популярным и загадочным стремлением человека является поиск всеобщего смысла жизни. Это заставляет людей объединяться и верить во что-то единое и великое. Хотя каждая личность должна осознавать тот факт, что у каждого есть как минимум свой (локальный) смысл существования.

Определение основных проблем: посредством анализа текста выделить составляющие нравственных проблем и сами проблемы.

Самая острая, на мой взгляд, проблема – это проблема индивидуализма и эгоизма. Именно неспособность поверить в настоящие чувства и нежелание открыть свою душу «поворачивают» героя к нам другой стороной.

Определив нравственное значение произведений, которые учат быть не пассивным исполнителем чужой воли, а человеком, способным сделать самостоятельный выбор, бороться до конца за свою цель, брать на себя ответственность за свои поступки, помогают усвоить нормы общественной морали. Борьба за умы и сердца молодого поколения продолжается. Проблемы, поставленные в романе, вызывают неподдельный интерес у современного читателя и дают новую трактовку образу главного героя и долгую жизнь произведению.

Выводы:

1. Вопросы морали, нравственности, по-прежнему волнуют общество
2. Переживание нравственных ценностей русской классической и современной литературы способствует аналитической работе ума
3. Современная классическая литература воспитывает у молодежи уважение к человеку, чувство собственного достоинства, принципиальность и требовательность к себе и другим
4. Чтение продолжает оставаться одним из важнейших каналов получения информации
5. Литература говорит в каждую эпоху о том, что важно и актуально для людей именно этой эпохи.
6. Литература (классическая и современная) служит средством познания мира и средством творчества
7. И классическая, и современная литература, отражают сложную духовную жизнь человека

Современная классическая литература воспитывает у молодежи уважение к человеку, чувство собственного достоинства, принципиальность и требовательность к себе и другим, теплоту дружеских отношений и готовность к товарищеской поддержке, стремление к активной жизненной позиции.

Чтение продолжает оставаться одним из важнейших способов получения информации. И ценность той или иной книги определяется не степенью увлекательности, а умением читателя видеть свою жизнь сквозь призму читаемого произведения, умением увидеть главные его проблемы.

Литература говорит в каждую эпоху о том, что важно и актуально для людей именно той эпохи, в которую произведение было написано.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Артамонов, С. Д. Сорок веков мировой литературы. В 4 кн. Кн. 4. Литература нового времени. – М. : Просвещение, 1997. – 336 с.
2. Древнерусская литература. – М. : Дрофа: Вече, 2003. – 476 с.
3. Чередниченко, М. В. Духовная лирика XVIII века // Открытый урок по литературе / Сост. Карпов И. П., Старыгина Н. Н. – М. : Московский лицей, 2001. – С. 145–155.
4. Энциклопедия мысли. – М. : ТЕПРА, 1996. – 496 с.

BABUK D. A., MANGOLOV P. P.

State educational institution «Gymnasium No. 14 of Minsk»

Scientific supervisor – Grechkina S. N.,
teacher of Russian language and literature

COMPARATIVE ANALYSIS OF MORAL PROBLEMS IN RUSSIAN CLASSICAL AND MODERN LITERATURE

Summary. *Humanity has entered the third millennium, and, of course, everyone wants to know what it will be like? Well-being in modern society largely depends on the moral culture of the younger generation. Therefore, we are interested in the problems of morality, which are inherent not only in modern society, but also those problems that worried the younger generation, for example, the 30s of the nineteenth century. Definition of the main problems: through the analysis of the text highlight the components of moral problems and the problems themselves.*

БЕЛАЙЧУК А. С.

ГУО «Средняя школа № 11 г. Мозыря»

Научный руководитель – Лис Ю. В.,

учитель английского языка

ФАНФИКШЕН И ФОРУМНО-РОЛЕВАЯ ИГРА КАК ЖАНРЫ СЕТЕВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В статье рассматриваются такие распространенные жанры современной электронной литературы, как фанфикшен и форумно-ролевая игра: их классификация, отличительные особенности и характеристики; выделяются основные виды изучаемых явлений, приводятся примеры.

Фанфикшен (от англ. Fan – «поклонник» и fiction – «художественная литература») – представляет собой фанатское литературное творчество, созданное на основе того или иного оригинального произведения. Чаще всего это кино или телесериал, мультфильм или аниме, комикс или манга, компьютерная игра, литературный текст. Фанфик может быть как продолжением оригинального сюжета, так и его предыстории, альтернативной версией, пародией. Фанфики представляют собой смежную разновидность творчества: в их состав входят не только элементы оригинального мира, но и фанатский вымысел, который часто может выходить за рамки канона [1].

Фанфики отвечают четырем главным характеристикам:

- в отличие от других сетевых жанров, они ориентированы не на любого читателя, а исключительно на того, кто знаком с канонами (сюжетом), на основании которого пишется фанфик;
- чаще всего фанфики создаются по мотивам массовой культуры и только в очень редких случаях – по мотивам классики или современных качественных произведений;
- среди авторов фанфиков обычно нет профессиональных писателей;
- авторы фанфиков не преследуют коммерческих целей и не претендуют на массовую популярность; а только на популярность среди сообщества фанатов исходного произведения.

В настоящее время в фанфикшене представлены практически все жанры массовой литературы, однако они пользуются разной степенью популярности. Лидирующее место занимают любовные романы, фэнтези и фантастика, приключенческие романы и пародии. Наименьшей же популярностью пользуются детективы и триллеры. Очень часто встречаются фанфики, которые представляют собой гибрид сразу нескольких жанров [2]. Стоит заметить, что фанфикшен вместо классических названий использует свои собственные термины (чаще всего заимствованные из английского языка). Жанром в фанфикшене принято называть вид фанфиков, написанных с помощью определенных приемов, среди которых можно выделить: «кроссовер», «вызов/челлендж», «POV», «филк» и «альтернативную вселенную».

Под **кроссовером** (от англ. crossover – «пограничное или переходное явление», «пересечение») понимается история, в которой пересекаются сюжеты двух и более оригинальных произведений. В кроссовере персонажи одного произведения попадают в мир другого произведения либо все персонажи из всех задействованных канонов обитают в одной вселенной;

Под **вызовом** понимается игра в жестко заданных рамках, когда автор пишет на основе чужой идеи; при этом автор обязательно указывает, что идея принадлежит не ему;

POV (от англ. point of view – «точка зрения») представляет собой прием, в котором рассказ ведется исключительно от первого лица;

Филк – это фанфик, который пишется в виде песни, как правило, юмористической. Чаще всего за основу берется известная песня, которая посвящается персонажу какого-либо оригинального произведения;

Под **альтернативной вселенной** понимается история, происходящая в рамках выдуманной фикрайтером (автором фанфика) вселенной. Чаще всего в таких фанфиках без изменений остаются только персонажи из первоисточника, а все остальное (окружающий мир, сюжетные перипетии) является авторским вымыслом. Возможен и другой вариант: когда фикрайтер не придумывает свою вселенную, а изменяет одну

из важных составляющих исходного произведения, тем самым кардинально преобразуя дальнейшее развитие событий.

По структурным взаимосвязям фанфики делятся на:

- одиночные фанфики (от англ. standalone – «автономный»), не являющиеся частью какой-либо серии;
- фанфики-сиквелы (от англ. sequel – «продолжение»), которые являются продолжением другого фанфика;
- фанфики-приквелы (от англ. prequel – «предыстория»), описывающие события, происходящие раньше основного сюжета;
- серийные фанфики (от англ. series – «серия», «цикл»), объединенные сюжетом с другими законченными фанфиками, которые появляются в сети в разное время; обычно в серию входит не менее трех частей.

У фанфикшен-культуры, в отличие от других сетературных жанров, существует специальный аппарат редактур. Однако этот аппарат, который представлен такими же фанатами-непрофессионалами, как и сам автор, нельзя назвать достаточно эффективным. Человек, который вычитывает и правит авторский фанфик, именуется **«бетой»**. «Бета» – это в первую очередь редактор и корректор, который исправляет орфографические и стилистические ошибки. Однако иногда «бета» может выступать и в качестве критика, оценивающего фанфик, указывающего на его сюжетные недостатки и помогающего их исправить до того, как произведение появится в свободном доступе. Наличие «беты» не является обязательным условием, тем не менее, многие фикрайтеры все же предпочитают не публиковать свои произведения без редактур.

В фанфикшене **рейтинг** (ограничение по возрасту) и **предупреждения** выполняют функцию ограничения читательской аудитории и в определенной степени являются одной из составляющих фанфикшен-этикета. Каждый автор, безусловно, имеет право писать все, что захочет, так как в среде фанатского творчества нет практически никаких лимитов. Однако и у читателя есть право отказаться от ознакомления с произведением, если его содержание не соответствует читательскому «кодексу приличия». Именно по этой причине все фанфикшен-сайты требуют указывать рейтинг фанфика. Если же автор пренебрегает данным требованием, то его фанфик удаляется с сайта. Сам фикрайтер при этом может быть лишен доступа к своему аккаунту. Эти меры необходимы для того, чтобы читатель не мог случайно натолкнуться на контент, не соответствующий его возрасту или предпочтениям.

Пример фрагмента фанфика:

Harry Potter half heard as Ron Weasley told him the hardships of having six siblings. He was still wondering how he went to bed last night all battered and bruised from his Uncle's latest rage fit and woke up without a single sign of it. He knew the wounds were still there, he could feel them. Every single broken bone, every single cut on his slightly tanned skin (from doing yard-work). He could feel the pain that came with them but he – nor anyone, it seemed – could see them.

'It must be some sort of magic' he thought.

Форумно-ролевая игра или **ФРПГ** (от англ. Forum Role Playing Game) представляет собой интерактивную литературную игру, участники которой по очереди выполняют определенные творческие действия на заданную тему. Совокупность всех творческих действий участников в итоге составляет единое, с точки зрения смысловой нагрузки, произведение [2].

Весь игровой процесс построен на постах или сообщениях. На каждом форуме, на базе которого ведется игра, предусматриваются свои правила. Прежде чем включиться в игровой процесс, участник должен в отдельном посте составить анкету персонажа, которого планирует отыгрывать. В анкете приводится краткая биография персонажа, даются описание внешности и характера, а также прочие дополнительные детали. Причем, чем больше деталей – тем легче игрокам взаимодействовать друг с другом. Участник включается в игровой процесс с помощью **постов** (отрывков текста), написанных от лица своих персонажей. Повествование может вестись как от первого, так и от третьего лица. В каждом посте игроки описывают действия, мысли и эмоции своих персонажей, их реакцию на ход игровых событий.

Посты прописываются на форуме в определенных темах, которые выполняют роль игровой зоны. По способу построения игровые зоны бывают **локационными** и **эпизодическими**.

- Локационная игра построена таким образом, что каждая тема соответствует определенному месту действия.
- В игре по эпизодам все действия происходят в одной теме, независимо от того, сколько уровней проходят персонажи за время игры (в этом плане эпизод можно сравнить с книжной главой).

Как правило, эпизод содержит фиксированное количество персонажей. Если в процессе игры добавляется новый игрок, то уже задействованные игроки завершают текущий эпизод и начинают следующий, чтобы начать взаимодействие с подключившимся участником. Эпизодическая игра удобна тем, что она не вызывает сложностей при ознакомлении с сюжетом игры у новичков, особенно если на форуме присутствует отдельная тема с перечнем отыгранных эпизодов в хронологическом порядке.

В любой форумно-ролевой игре можно выделить две основные и одну дополнительную составляющие. К основным относятся **воображаемый мир** и **персонажи**, к дополнительной – **легенда**. Под миром понимается виртуальное пространство, определенным образом организованное и отвечающее требованиям создателей к придуманной ими реальности, в рамках которой разворачивается игровое действие. Чаще всего игрок имеет возможность отыгрывать всего лишь одного персонажа, что отличает форумно-ролевую игру от гипертекстового интерактивного романа. Мир и персонажи могут быть заимствованы из кинематографических, мультипликационных, литературных и других произведений, либо созданы участниками игры.

Под легендой, или историей, понимается придуманная создателями игры предыстория, которая определяет начало игры и дальнейший ход событий. Легенда выполняет две функции: ознакомить нового игрока с миром и персонажами, а также преподнести ему ситуационную проблему, которую придется решать в рамках игрового процесса.

В настоящий момент существует несколько классификаций форумно-ролевых игр. Наиболее популярной считается классификация, основанная на контроле игрового процесса и взаимодействии между игроками. В соответствии с ней ФРПГ можно разделить на две группы – так называемые **«мастерские»** и **«свободные»**. Вместе с тем большинство игр относятся к смешанному типу.

В «мастерских» ролевых играх все задания, игровые ситуации и правила придумывает **администратор** или **модератор** – мастер игры. Если сам мастер принимает участие в игровом процессе, то игра происходит исключительно в режиме «мастер-игрок». Такой вид форумных ролевых игр подразумевает постоянный контроль за ведением игры со стороны мастера, в связи с чем количество участников подобных «ролевок» существенно ограничивается, а сами условия приема в игру порой оказываются слишком жесткими.

«Свободные» ролевые игры ведутся в режиме «игрок-игрок». Администратор или модератор также могут создать своих персонажей, однако они принимают незначительное участие в развитии сюжетной линии.

В **авторских** форумно-ролевых играх героев и мир придумывают сами игроки. Несмотря на отсутствие каких-либо ограничений и полную свободу творчества, данный вид игр пользуется наименьшей популярностью. Причина заключается в большом объеме работы: нужно «с нуля» создать мир, тщательно разработать все особенности его функционирования, придумать и детально описать персонажей, существующих в этом мире и т. д. Как правило, такое подробное описание принимает форму легенды, но если она не полностью продумана и в ней отсутствует логическое начало, то новички могут неправильно интерпретировать игровой сюжет.

Как в фанфикшене, так и в форумно-ролевых играх присутствует ограничение по возрастному рейтингу.

Пример форумной ролевой игры:

SecretsxForever-Hiatus (a roleplayer, as Rina):

«You're bleeding very badly, and we don't have much time. I'm going to have to seal the wound and bandage you up, at least till we get to the hideout» She explained, inspecting the wound. «Forgive me for this» She said before conjuring up a spark in her hand and pressing it deep against the wound to stop the bleeding. The flames would stop the bleeding for a while, but he wouldn't be able to fight for a while in his broken condition. Once she sealed the wound, she grabbed the bandages from her satchel, and wrapped them around the gory wound.

TheCheekiBreeker (a roleplayer, as Peregrinus):

Before the assassin could react the left side of his stomach was burning. He could not hold himself from screaming, as if they did not attract enough attention as it is. As the flames faded away he began breathing heavily and groaning from the pain. «You have a weird way of treating a cut, lady». He said through his teeth, for once not embedded in thoughts of anger and revenge, trying not to move too much to make the bandaging process easier on both of them. He did not know what hideout the sorceress was talking about but he could not care at the moment, all he wanted is a place that he could gather himself in and get some quiet. Once his wound was bandaged he slowly got himself up and picked his saddle from the ground before putting it on his horse, he was ready to get the hell out of the city.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Рогачевская, Е. Рулинет: литература в сетях / Е. Рогачевская // Сетевая Словесность 2002. [Электронный ресурс]. – 2002. – Режим доступа : <http://www.netslova.ru/rogachevskaya/rulinet.html>. – Дата доступа : 22.04.2020.

2. Аксиологический диапазон художественной литературы : сборник научных статей : [материалы международной научной конференции, Витебск, 23–24 марта 2017 г. / составители: В. Ю. Боровко и др.] – С. 173.

BELAICHUK A. S.

State institution of education

«Secondary school № 11 of Mozyr»

Scientific supervisor – Lis Y. V., teacher of English

**FANFICTION AND FORUM ROLE-PLAYING GAMES
AS GENRES OF ELECTRONIC LITERATURE**

Summary. *The article deals with such widespread genres of modern electronic literature as fanfiction and forum role-playing game: their classification, distinctive features and characteristics; most common forms of the studied phenomena are described, and examples are provided.*

ВАЛАСАЧ Я. В., ШЭЛЕГ Ю. С.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Гімназія № 14 г. Мінска»

Навуковы кіраўнік – Калода К. В.,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры

ВЫРАЖЭННЕ СВЕТАЎСПРЫНЯЦЦЯ І СВЕТААДЧУВАННЯ ЧАЛАВЕКА ПРАЗ ЗМЕНЛІВАСЦЬ ПОР ГОДА Ў ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ» І Ў РАМАНЕ А. С. ПУШКІНА «ЯЎГЕНІЙ АНЕГІН»

Анотацыя. У творчасці кожнага вялікага майстра слова ёсць самы значны твор, у якім з выключнай мастацкай сілай увасоблены маральныя і эстэтычныя ідэалы аўтара як асобы. У Якуба Коласа такім творам з’яўляецца паэма «Новая зямля», у творчасці А. С. Пушкіна – раман у вершах «Яўгеній Анегін». Прыгажосць прыроды і ў «Новай зямлі», і ў «Яўгеніі Анегіне» раскрываецца ў розныя поры года. Перад вачамі чытача паслядоўна паўстаюць карціны восені, зімы, вясны і лета. Карціны прыроды ў творчасці Пушкіна служаць выдатным сродкам выхаваання любові да Радзімы. Прырода ў «Новай зямлі» паўстае перад намі ва ўсёй сваёй прыгажосці і разнастайнасці. Карціны прыроды перапліваюцца з карцінамі жыцця сялян на фоне прыроды і ў цеснай сувязі з ёй.

У творчасці кожнага вялікага майстра слова ёсць самы значны твор, у якім з выключнай мастацкай сілай увасоблены маральныя і эстэтычныя ідэалы аўтара як асобы. У Якуба Коласа такім творам з’яўляецца паэма «Новая зямля», у творчасці А. С. Пушкіна – раман у вершах «Яўгеній Анегін».

«Новая зямля» Якуба Коласа – гэта класічны твор беларускай літаратуры, на думку А. Лойкі, «эпахальная энцыклапедычная паэма, твор нацыянальнага жыцця» [7, с. 15].

«Яўгеній Анегін», па словах В. Бялінскага, «энцыклапедыя рускага жыцця» таго часу [1, с. 229].

Карціны прыроды ў Я. Коласа і А. С. Пушкіна – адлюстраванне эпохі, мера часу і велічы чалавека, выражэнне светаўспрыняцця і светаадчування аўтара.

Актуальнасць абранай тэмы заключаецца ў тым, што зараз востра стаіць пытанне аб сувязі чалавека і прыроды, яго свядомых, беражлівых адносінах да яе. Мастацкія творы вялікіх майстроў слова здольныя абудзіць у свядомасці людзей беражлівыя адносіны да прыроды, роднай зямлі, пачуццё нацыянальнай годнасці.

Мэта работы: параўнаць вобразы прыроды і іх мастацкія функцыі ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» і рамане «Яўгеній Анегін» А. С. Пушкіна.

Задачы:

- разгледзець функцыі лірычных адступленняў у літаратурных творах; герояў твораў на фоне карцін прыроды; погляды пісьменнікаў на ўзаемаадносіны чалавека з прыродай;

- абгрунтаваць ролю пейзажу ў фарміраванні мастацкай прасторы паэмы «Новая зямля» і романа «Яўгеній Анегін»;

- паказаць, што іх героі жывуць у суладдзі з навакольным асяроддзем, што пейзажы выконваюць разнастайную мастацкую функцыю.

Аб’ектам нашага даследавання з’яўляецца паэма Якуба Коласа «Новая зямля» і раман «Яўгеній Анегін» А. С. Пушкіна, **предметам** – прырода і яе функцыі ў вышэйназваных творах.

Для рашэння пастаўленых задач прымяняліся наступныя метады даследавання: назіранне, параўнальны аналіз, аналогія, абагульненне.

Крыніцы даследавання: паэма Якуба Коласа «Новая зямля», раман «Яўгеній Анегін» А. С. Пушкіна, манаграфіі А. Лойкі, І. Навуменкі, Ю. Пшыркова, У. Казбярука, Ю. М. Лотмана, артыкулы А. Бельскага, Т. Шамякінай, В. Белінскага, С. М. Бондзі і іншых даследчыкаў творчасці пісьменнікаў.

«Колас з’яўляецца натхнёным песняром беларускай прыроды, якая пад пяром пісьменніка быццам ажывае, зіхаціць мноствам колераў і адценняў», [5, с. 38] – слухна адзначае Уладзімір Казбярук. Ва ўсім паэт бачыў своеасаблівую непаўторную прыгажосць, якой варта захапляцца. У прыроду Я. Колас не толькі ўслухоўваўся, ён і ўглядаўся ў яе пільна і замілаваўся.

У творчасці Пушкіна пейзаж таксама займае значнае месца. Вобразы прыроды выступаюць у яго ў розных варыянтах: то як акампанемент да яго ўласных перажы-

ванняў і пачуццяў герояў, то як неад’емная частка ўсяго навакольнага. Лірычнымі адступленнямі насычаны і раман А. С. Пушкіна «Яўгеній Анегін». Пушкін не столькі бачыць і чуе прыроду, колькі яе перажывае.

Адметнай рысай паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» з’яўляецца тое, што гэта першы буйны твор у нашай паэзіі, у якім беларуская прырода паказана ва ўсёй яе велічы і харакце. Прырода з’яўляецца неад’емнай часткай жыцця чалавека, сугучна з яго пачуццямі і перажываннямі. Героі «Новай зямлі» – на прыродзе, з прыроды, у прыродзе. Свет прыроды ў «Новай зямлі» шматмерны, чароўны, ідэалізаваны і разам з тым таемны, сумны, будзёны.

У творы Пушкіна прырода перадае духоўны стан персанажа. Пейзаж вельмі важны ў рамане: ён стварае псіхалагічна верныя партрэты герояў і перадае дух часу. Карціны прыроды ў творчасці Пушкіна, акрамя таго, служаць выдатным сродкам выхавання любові да Радзімы, таму што можна любіць толькі тую зямлю, тую прыгажосць, сярод якой вырас.

Прырода ў «Новай зямлі» паўстае перад намі ва ўсёй сваёй прыгажосці і разнастайнасці. Карціны прыроды пераплятаюцца з карцінамі жыцця сялян на працягу ўсяго твора. Аўтар малюе жыццё сялян на фоне прыроды і ў цеснай сувязі з ёй.

Прыгажосць прыроды і ў «Новай зямлі», і ў «Яўгеніі Анегіне» раскрываецца ў розныя поры года. Перад вачамі чытача паслядоўна паўстаюць карціны восені, зімы, вясны і лета. З’явы прыроды падаюцца ў непасрэднай сувязі з працоўнай дзейнасцю чалавека.

«Магутна раскрыўся талент Я. Коласа-жывапісца ў ягоным паэтычным эпасе. Восеньскія «дзівосы чараў» выяўляе ён у «Новай зямлі» – зазначае Алесь Бельскі [2, с. 20]. І хоць з усіх пор года гэтай часіне адведзена ў паэме найменей месца, але апісваецца яна вельмі маляўніча, ярка. Асабліва запамінаецца карціна надыходу восені: *«На ніцях белай павуціны // Прыводзяць восень павучкі. // Яе красёнцы, чайначкі // У моры лесу, мільганулі // І лісце ў багру апыранулі; // І з кожнай лісцевай галоўкі // Глядзіць твар восені-свякроўкі»* [6, с. 119].

Нягледзячы на тое, што для Пушкіна восень любімая пара года, яе надыход канкрэтна-рэалістычны: *«Уж небо осенью дышало, // Уж реже солнышко блистало, // Короче становился день, // Лесов таинственная сень // С печальным шумом обнажалась. // Пожился на поля туман, // Гусей крикливых караван // Тянулся к югу: приближалась // Довольно скучная пора»*. [8, с. 79–80]

Зусім па-іншаму апісаны надыход зімы: *«Стаіць над лесам шум маркотны; // Па небе хмары як палотны, // Паўночны вецер расцілае, // І бель над далямі звісае, // І ціха стане на падворку, // І лес жалобную гаворку, // Свой гоман восені канчае // І моўчкі зіму сустракае»* [6, с. 152].

Зімой замірае жыццё прыроды, але і гэта пара мае сваю прыгажосць і паэзію. Паэт не хавае свайго захаплення зімовай часінай, апісвае яе са шчырай любоўю, пяшчотным лірызмам. Колас сузірае незамгленны прастор зімовых родных беларускіх краявідаў, успрымае іх з лагоднасцю і мяккасцю. Характэрна зімовага свету паэт раскрывае па-народнаму вобразна: ён нібы святочная хата, прыбраная дбайнай гаспадыняй: *«Сняжынкі жвавыя гуляюць, // Садок і дворык засцілаюць // Бялюткім, чыстым палаценцам»* [6, с. 152–153].

Зусім інакш апісаны надыход зімы ў Пушкіна. У яго прырода зліваецца з жыццём народа: *«Зима!.. Крестьянин, торжествуя, // На дровнях обновляет путь; // Его лошадка, снег почуя, // Плетётся рысью как-нибудь; // Бразды пушистые взрывая, // Летит kibитка удалая; // Ямщик сидит на облучке // В тулупе, в красном кушаке»* [8, с. 85–86].

Такая зіма ўспрымаецца як руская. Тым самым праз прыроду ў раман «Яўгеній Анегін» уваходзіць тэма Расіі, рускага, народнага.

Вясна – любімая для Я. Коласа пара года, таму з непрыхаванай замілаванасцю апяваў ён вясновы свет. У «Новай зямлі» гучыць цэлая вясновая сімфонія: *«Вясна была яшчэ ў пачатку, // Але снягі ўжо раставалі, // І дружна ў поле балбаталі // Раўкі, рачулкі, і ў грамадку // Яны ваду сваю злівалі, // Ад сну гаі, лясны будзілі // І людзям душу весялілі»* [6, с. 53].

Коласава музыка прыроды гучыць лёгка і дынамічна. Увогуле вясновыя пейзажы ўражваюць сваёй незвычайнай гарманічнасцю, пластыкай, глыбокай эмацыянальнай перажытасцю вобразаў.

Вясна – прабуджэнне прыроды, аднаўленне кругавароту жыцця, – захапляе і А. Пушкіна. З вясной звязана цэлая гама эстэтычных ўражанняў і перажыванняў, большасць з якіх раданаснага, характару: «Гонимы вешними лучами, // С окрестных гор уже снега // Сбежали мутными ручьями // На потоплённые луга. // Улыбкой ясною природа // Сквозь сон встречает утро года» [8, с. 123].

У паэме «Новая зямля» асабліва пашанцавала летнім пейзажам, бо не дарэмна народная мудрасць гаворыць, што «летні дзень год корміць». Гімну ў гонар касцоў папярэднічае апісанне летняга дня. Гэта не просты дзень, а незвычайны: «Пакаты ўзгор'я і курганы // Уззелі чырвані кароны» [6, с. 208–209], туманы над рэчкай павіслі нерухома, усё чакае чагосьці асаблівага, важнага.

А вось у рамане Пушкіна мы амаль не знаходзім летніх пейзажаў, бо паэт называе лета «Карикатура южных зим» [8, с. 79].

Прырода ў паэтаў – гэта і родны край, і ўлонне жыцця герояў, і само іх жыццё, сфера працы, тое, што кожны дзень у вачах, што навявае думкі, абуджае адчуванні, фарміруе ў цэлым псіхалогію, душэўны стан, паэтычнасць натуры.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Белинский, В. Г. О романе А. С. Пушкина «Евгений Онегин» / В. Г. Белинский // Критики XIX–XX веков о классиках русской литературы. Кн. 1 : Сб. статей / сост. В. Г. Бехтина, С. К. Черник. – Минск : Выш. школа, 1997. – С.189–229.

2. Бельскі Алесь. «У астужанай красе твоей, восень, воблік» / Алесь Бельскі // Роднае слова. – 1994. – № 10. – С. 11–15.

3. Гоўдзіч, І. М. Шукаем шэдэўры!.. : (выпыты літаратурных даследаванняў) : 11-ы кл. : дапам. для вучняў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / І. М. Гоўдзіч, І. Л. Шаўлякова-Барзенка. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2010. – 120 с.

4. Жардзецкая, А. Мастацка-вобразнае выяўленне прыроды ў паэмах «Яўгеній Анегін» Аляксандра Пушкіна і «Новая зямля» Якуба Коласа / А. Жардзецкая // Пушкін – беларуская культура – сучаснасць : матэрыялы Міжнароднай навук. канф., Мінск, 26–27 мая 1999 / рэдкал. У. Гніламёдаў [і інш.]. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 1999. – С. 131–138.

5. Казбярук, У. Паэма Якуба Коласа «Новая зямля» / У Казбярук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 112 с.

6. Колас Якуб. Збор твораў : у 14 т. / Якуб Колас. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1974. – т. 6: Паэмы. Пераклады. – 472 с.

7. Лойка, А. «Новая зямля» Якуба Коласа: вытокі, веліч, хараство / Алё Лойка. – Мінск : Выд-ва Міністэрства вышэйшай, сярэдняй спецыяльнай і прафесіянальнай адукацыі БССР, 1961. – 156 с.

8. Пушкин, А. С. Евгений Онегин. Стихотворения. – Минск : Беларусь, 1999. – 318 с.

9. Тамашова, Л. Ф. Вывучэнне паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» ў школе / Л. Ф. Тамашова. – 2-е выд. – Мінск : Народная асвета, 1974. – 96 с.

VALASACH Y. V., SHELEG Y. S.

State educational institution «Gymnasium № 14 of Minsk»

Scientific supervisor – Koloda K. V., teacher of Belarusian language and literature

THE EXPRESSION OF PERSONAL PERCEPTION AND PERCEPTION OF PERSONALITY THROUGH THE VARIABILITY OF THE SEASONS IN THE POEM OF YAKUB KOLAS «NEW LAND» AND IN THE NOVEL OF A. S. PUSHKIN «YAUHENIY ANEGIN»

Summary. In the work of every great master of words, there is the most significant work, in which the moral and aesthetic ideals of the author as a person are embodied with exceptional artistic power. In Yakub Kolas, such a poem is the poem «The New Land», in the works of A. S. Pushkin – a novel in the poems «Eugene Onegin». The beauty of nature in the «New Earth» and «Eugene Onegin» is revealed at different times of the year. Pictures of autumn, winter, spring and summer consistently appear before the reader. Pushkin's paintings of nature serve as an excellent means of nurturing love for the Motherland. Nature in the New Land appears before us in all its beauty and diversity. The pictures of nature are intertwined with the pictures of peasants' life against the background of nature and in close connection with it.

ДЗЯМІДАВА Д. Ю.

ДУА «Сярэдня школа 27 г. Віцебска»

Навуковы кіраўнік – Чартарыжская А. Д.,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры

ВЭЛЮМ САНЕТАЎ – УНІКАЛЬНЫ НОВАТВОР У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Анатацыя. У артыкуле аналізуецца сучасная беларуская паэзія ў спалучэнні з класічнымі формамі. Матэрыял дае характарыстыку творам З. Марозава і С. Шах. На базе аналізу, аўтар сьвярджае, што на яго грунце можна стварыць новы жанр літаратуры – вэлюм санетаў. У артыкуле раскрываюцца асноўныя кампаненты новага жанру, надаецца адменная ўвага яго ўнікальнасці. Артыкул дэталёва асвятляе ключавыя этапы канструявання вэлюма санетаў. Аўтар артыкула мяркуе, што некаторыя характарыстыкі паслужаць падмуркам для далейшай распрацоўкі жанру. Больш за тое, у аўтара атрымалася напісаць вуаль, скарыстаючы словы-ключы для шыфру і пэўную матэматычную паслядоўнасць. Матэрыял актуальны для далейшага даследавання і мае права на існаванне, як важны факт ў беларускім літаратуразнаўстве. Ключавыя словы: санет, вянок санетаў, вянок вяноў санетаў, вэлюм санетаў, шыфр, код, матэматычная заканамернасць, мастацкія тропы.

Дадзеная праца прысвечана вынаходніцтву новай паэтычнай формы – вэлюма санета. Дзеля гэтага мы вырашылі спыніць сваю ўвагу на трох паэтычных формах: санет, вянок санетаў і вянок вяноў санетаў [1]. Мэтай даследавання з’яўляецца ідэя – мастацкі аналіз і тыпалагічнае параўнанне вяноў санетаў двух паэтаў – Змітрака Марозава і Соф’і Шах. На базе вынікаў мы улічым усе рэкамендацыі для далейшага стварэння вэлюма санетаў. Актуальнасць і навізна працы заключаецца ў вынаходніцтве новай паэтычнай формы – вэлюма санетаў; недастатковым выкарыстанні сучаснымі паэтамі вянка вяноў санетаў, недахопе аналізаў вянка вяноў санетаў і вяноў санетаў у творах сучаснасці, знаходжанні адметнасцей гэтай жанравай мадыфікацыі.

Аб’ектам навуковай працы з’яўляюцца мастацкія сродкі, тэматыка, кампазіцыя, праблематыка, рыфмоўка, гукапіс, аўтарская ідэя вяноў санетаў. Прадмет – вяноў санетаў і вяноў санетаў у творчасці канкрэтных аўтараў: Змітрака Марозава «Апакаліпсіс душы», Соф’і Шах «Малітва», «Вёсачкі», «Унучка», «Вы», «Да мамы», «Зорнасць», «На ўсе дабро ў адказ» [2, 3]. Асноўныя метады даследавання – аналіз мастацкага тэкста, сістэмна-тыпалагічны метады, параўнальна-гістарычны метады, метады назірання і саманазірання.

Пад час даследавання мы вырашылі, што запазычым некаторыя характарыстыкі для стварэння новай літаратурнай формы, якая будзе мець назву «вэлюм санетаў». Сама назва абумоўлена семантычным значэннем дадзенай лексемы. Вэлюм (ад лац. *velum*) – жаночы галаўны ўбор, часткова або цалкам хавае твар. Звычайна вэлюм выконваецца з напярэдняй тканіны, карункаў, часта ў выглядзе сеткі. Вось і мы вырашылі даць жыццё новаму, напярэдняму, таямнічаму і загадкаваму элементу літаратуры. Гэтая форма таксама будзе хаваць у сваіх радках нешта важнае і цікавае для свайго чытача. Філасофскі накірунак – агульны ў творчасці Шах і Марозава. Паэты спрабуюць раскрыць некаторыя аднолькавыя тэмы: паэта і паэзіі, творчасці, лесу, выбару і часу. У кожнага з іх ёсць свае асабістыя разважанні і клопат пра будучыню. Аўтары апіраюцца на сваіх творах вобразамі, уласнымі назвамі і іменамі, каб укладзі большы сэнс у сказанае. Калі ў Змітрака Марозава выкарыстоўваюцца міфалагічныя і ўстойлівыя вобразы: Алімп, Парнас, Люцыфер, Петрарка, Хрыстос і іншыя, то у Соф’і Шах спрадвечныя, касмічныя: небесныя свяцілы і сузор’і – Касіяпея, Андромеда, Сірыус, Альтаір і Млечны шлях. Абодва паэты надаюць вялікую ўвагу сінтаксісу. У санетах кожнага з іх вялікая колькасць пытальных і клічных сказаў. Мы вырашылі дадаць: у вэлюма санетаў адсутнічае назва; у кожным радку схавана слова, з якіх на прыканцы чытання можна скласці фразы; вялікая колькасць сказаў са шматкроп’ем; наяўнасць рытарычных пытанняў; адсутнасць строгага памеру і вершаванай рыфмоўкі; захаванне традыцый шэкспіраўскага санета (тры чатырохрадкоў і адно трохрадкоўе); у кожным радку ёсць слова-ключ, свайго роду загадкавае пасланне, якое адпавядае пэўным матэматычным прынцыпам. Мы сапраўды стварылі ўласны вэлюм і засталіся задаволены працай.

На нашу думку, усе задачы намі былі цалкам выкананы. Усяго намі было прааналізавана 330 санетаў. Наконт нашай гіпотэзы мы можам сцвярджаць наступнае:

1. Вянкі вянкаў санетаў і вянок санетаў – удалы падмурак для вынаходніцтва і стварэння новых літаратурных формаў. Нашу гіпотэзу мы цалкам пацверджваем.

2. Дзякуючы творчым здабыткам Змітрака Марозава і Соф’і Шах мы змаглі вылучыць карысныя характарыстыкі, якія таксама былі закладзены ў канву вэлюма санетаў.

3. Цяпер, мы можам даць азначэнне паняццю «вэлюм санетаў» – загадкавая форма верша, заснаваная на традыцыях шэкспіраўскага санета, якая мае пэўныя шыфры.

4. Кадыфікацыя слоў-ключоў падпарадкоўваецца матэматычнай логіцы. Сума парадкавых нумароў слоў з першага і другога катрэна з’яўляецца разгадкай да трэцяга. Парадкавыя лічбы санетнага ключа (апошняга двухрадкоўя) супадаюць з першымі трыма ад першага катрэна.

5. Творы-вэлюмы могуць мець мастацкую насычанасць вобразамі, метафарамі, клічымі і пыталымі сказамі.

6. Вэлюм санетаў – твор-загадка, па-свойму песімістычны, які смела кіруе паўтонам і ўражвае сваёй шчырасцю.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Рагойша, В. Паэтычны слоўнік / В. Рагойша. – Мінск : Беларуская навука, 2004. – 576 с.
2. Марозаў, З. А. Гронкі зорных суквеццяў : Вершы, паэма, вянкі санетаў / З. Марозаў. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 366 с.
3. Шах, С. На ўсё дабро ў адказ : вянкі санетаў / С. Шах. – Мінск : Маст. літаратура, 2003. – с. 87–88; 62–64; 13–14; 118–120; 49–50.

DZIAMIDAVA D. Y.

Secondary school 27, Vitiebsk

Scientific supervisor – Chartaryzhskaya A. D.,
Belarusian language and literature teacher

THE VEIL OF SONNETS AS THE INUQUE INOVATION IN BELARUSIAN LITERATURE

Summary. The author of the article analyzes modern Belarusian poetry and classical forms. The material characterizes the works by D. Morozov and S. Shakh. Using analysis, the author proves that on this basis it is possible to create a new genre of literature - the veil of sonnets. The article reveals the main components of the new genre, focuses on its uniqueness. Moreover, it reflects the stages of the construction of the veil of sonnets. The author of the article suggests that some characteristics will lay the foundation for the further development of the genre. Moreover, the author managed to write the veil of sonnets using key words for a cipher and a certain mathematical sequence. The material is relevant for further research and contributes to Belarusian literary criticism.

ДЗЬЁЛАГ Дз. М., ШАХЛЕВІЧ Д. Ул.
Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Сярэдняя школа № 43 г. Мінска»

Навуковы кіраўнік - Вылягжаніна Н. М.,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры

АДЛЮСТРАВАННЕ ПРАБЛЕМ МОЛАДЗІ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЕ (ПА ТВОРАХ ВАЛЕРЫЯ ГАПЕЕВА, ЯЎГЕНА ХВАЛЕЯ, АЛЕСЯ БАДАКА)

Анатацыя. У дадзенай працы прадметам даследавання стала маральна-этычная праблематыка асобных твораў В. Гапеева, Я. Хвалея, А. Бадака пра падлеткаў і моладзь. Былі разгледжаны наступныя аспекты: жанравая разнастайнасць твораў беларускай сучаснай прозы пра падлеткаў і моладзь, вобраз падлетка, створаны названымі пісьменнікамі. Зроблены аналіз твораў з мэтай вызначэння іх ідэйнага зместу і маральна-этычнай праблематыкі.

Мы – пакаленне XXI стагоддзя. Што хвалюе нас, чатынаццацігадовых, якія зрабілі крок у пубертатны перыяд? Праблемы горада, палітыкі, экалогіі, гістарычнага мінулага нашай краіны ці яе будучыні? Не, у першую чаргу падлеткаў хвалююць іх праблемы, перажыванні, пачуцці. Але як і дзе знайсці выйсце з той ці іншай сітуацыі? Што чытаць, каб атрымаць адказы на хвалюючыя пытанні? Большасць твораў, прапанаваных школьнай праграмай па беларускай літаратуры, пра ранні падлеткавы ўзрост, амаль дзяцінства. А мы жадаем даведацца пра каханне і агіду, сяброўства і здраду, бясконцае шчасце і спробу самагубства.

Жыццё не стаіць на месцы, мяняецца час, мяняюцца абставіны. У беларускую літаратуру уваходзіць пакаленне пісьменнікаў, якое востра і чуйна рэагуе на змены ў поглядах і паводзінах моладзі і з захапленнем піша пра гэта. Літаратура як чалавекізнаўства магла б падказаць выйсце ў складаных сітуацыях, прадухіліць ад неабачлівых учынкаў, папярэдзіць ад памылак.

Пасля такіх роздумаў узнікла жаданне зрабіць агляд і аналіз творчасці сучасных беларускіх пісьменнікаў, якія здатны раскрыць праблемы падлеткавага ўзросту. Так была абрана тэма даследавання.

Мэта даследавання – вызначыць ідэйна-мастацкі змест і праблематыку твораў В. Гапеева, Я. Хвалея, А. Бадака.

Задачы:

- пазнаёміцца са зместам твораў сучаснай беларускай прозы, пазначыць іх жанравыя асаблівасці;
- акрэсліць асноўныя тэмы, праблемы, узнятыя ў творах сучасных беларускіх пісьменнікаў; вызначыць іх ідэйны змест;
- зрабіць параўнальны аналіз вобраза падлетка ў творах розных аўтараў.

Аб’ект даследавання: беларуская проза XXI стагоддзя.

Прадмет даследавання: маральна-этычная праблематыка твораў Валерыя Гапеева, Яўгена Хвалея, Алеся Бадака пра падлеткаў і моладзь.

Гіпотэза. Сярод тэматычнага багацця сучаснай беларускай прозы тэма падлеткаў і моладзі, якая раскрывае шматлікія маральна-этычныя праблемы падлеткавага ўзросту, актуальная для пісьменнікаў і запатрабаваная чытачамі.

Метады даследавання: вывучэнне і аналіз даведачнай і крытычнай літаратуры, твораў беларускіх пісьменнікаў; параўнанне; анкетаваанне вучняў.

Асноўнымі крыніцамі для вывучэння сталі зборнікі з серыі «Пераходны ўзрост», зборнікі і асобныя творы беларускіх пісьменнікаў, часопісы «Малодосць», водгукі журналістаў і літаратурных крытыкаў.

Беларуская літаратура мае багатую тэматычную палітру. Гістарычнае мінулае краіны, вайна, горад і вёска, экалогія, грамадскія стасункі, мова і нацыянальная культура – усё прыцягвае ўвагу пісьменнікаў. Часта героямі беларускай прозы становяцца дзеці і падлеткі, але нас цікавяць такія творы, у якіх галоўным аб’ектам даследавання творцы з’яўляецца падлеткавае асяроддзе.

Агляд сучаснай беларускай прозы выявіў пэўнае кола мастакоў слова, якія закранаюць тэму падлеткавага ўзросту і моладзі. Пісьменнікі адрозніваюцца ўзростам, полам, любімымі літаратурнымі жанрамі, творчай манерай, стылем, але аб’ядноўваюцца жаданнем паказаць, раскрыць свет маладосці як непаўторнай казкі, шчаслівай ці

трагічнай, пакутлівай, з малымі ці вялікімі праблемамі. І гэта дазваляе юнаму чытачу знайсці сваю літаратуру, свой любімы твор.

Самым плённым пісьменнікам, з-пад пера якога амаль штогод выходзіць новы твор, з'яўляецца Валерый Гапееў. Як не аднойчы падкрэслівалася падчас разнастайных сустрэч з вучнямі і студэнтамі, інтэрв'ю для часопісаў і газет, Валерый Мікалаевіч піша для падлеткаў і аб падлетках. Здаецца, праз праблемы, акрэсленыя ў яго кнігах, праходзіў кожны: першае каханне, здрада, цяжкасць выбару, пошук сябе. Таму і чытаць іх цікава. Любы падлетак можа знайсці ў іх адказы на свае пытанні, а кожны чытач, і асабліва дарослы, павінен успомніць, што, як гаворыць сам пісьменнік, «не бывае дзіцячых праблем, а ёсць праблемы ў дзяцей» [1, с. 18].

Для аналізу ўзяты аповесці «Пастка на рыцара» (2002), «Мая мілая ведзьма» (2017), апавяданні «Ты не памрэш», «Кантрольная па фізіцы», «Галка», «Сашка», «Чырвоны радок», «Падарунак» (усе 2002), казка «Я размалюю для цябе неба...».

Першая кніга Валерыя Гапеева «Пастка на рыцара» змяшчае аднайменную аповесць і апавяданні. Гэта асноўныя жанры, да якіх звяртаецца пісьменнік. Зборнік з'яўляецца жывым дарослым і дзяцей, але апошнім прысвечана большасць апавяданняў. Гэта часта невялікія гісторыі, дзеянне ў якіх адбываецца ў кароткі прамежак часу – адзін-два дні, пра важны, напружаны, вызначальны момант у лёсе героя. У апавяданні «Кантрольная па фізіцы» чытаем пра ўрок фізікі ў вядомым лагеры для школьнікаў «Зубраня». Перад вучнем Алесем выбар: адпомсціць Надзеі, якая увесь час пагарджала ім, ці дапамагчы. Апавяданне «Падарунак» знаёміць нас з юнаком, што не мае ні капейкі грошай напружана 8 Сакавіка, а маці павіншаваць хочацца. Што рабіць, калі «ў іхняй сям'і грошай увогуле як быццам і не бывае» [8, с. 97]. Красці?.. Адзін дзень, адзін учынак, але гэта той выбар на раздарожжы, пасля якога жыццё самага падлетка, а можа, і іншых людзей зменіцца. І тады трэба будзе выконваць работу над памылкамі, як у аднайменным апавяданні пра студэнтку вучылішча Аксану, што любіла парадак ва ўсім. Таму і звальняюць настаўніка фізікі па яе скаргі. Але ж чаму так прыкра становіцца гераіні, калі тая даведваецца пра ўсе абставіны: «Нешта незразумелае душыла яе, падступала шчыльным камяком да горла, спірала дыханне...» [2, с. 116].

Твор «Чырвоны радок» напісаны ў форме апавядання-дзённіка студэнта-першакурсніка. Такая падача дазволіла Валерыю Гапееву паказаць, як учарашні вясковы круглы выдатнік, расхвальваючы сябе, свае ўчынкi, думкі дзень за днём, на самой справе падае ў маральную бездань, мае намер здзейсніць самагубства, хаця сам слабы, непаслядоўны, бязвольны. Пражываем жыццё з героем ад трыццатага жніўня да дванаццатага снежня і спадзяемся, што пасля ўсіх выпрабаванняў ён пачне яго нанова: «Вось мой сапраўдны чырвоны радок. Як ты людзям – так і людзі табе. І зусім не наадварот» [2, с. 177].

У кнізе галоўнае месца займае аповесць «Пастка на рыцара». Героі твора – дзесяцікласнікі-выпускнікі. У сучаснай школе падлеткі вырашаюць свае штодзённыя задачы, імкнучыся адначасова адказаць на мноства самых розных пытанняў, што ўзнікаюць перад імі. Што такое сапраўдныя высакароднасць і дабрыня? Якім павінна быць сяброўства? Раптоўнае з'яўленне рыцара, які бароніць слабых, пакрыўджаных, вучыць дабру і высакародству, ставіць у тупік школьнікаў, а нечаканая развязка твора вымушае чытачоў паразважаць над важнымі пытаннямі.

Першае каханне і першае прызнанне, першае сутыкненне з жорсткасцю і зайздрасцю, першыя ўрокі ў дарослым жыцці – пра ўсё гэта гаворыць пісьменнік у сваіх творах.

Адна з апошніх аповесцей В. Гапеева «Мая мілая ведзьма» – лепшы на сённяшні дзень твор для падлеткаў і пра падлеткаў у беларускай літаратуры. Актуальны, зразумелы, добры. У звычайны клас правінцыяльнай школы прыходзіць новенькая Яся, і жыццё падлеткаў змяняецца. У кепскім чалавеку аказваецца штосьці добрае, а за прывабным фасадом – гнілое, фальшывае. Гапееў даказвае чытачам, што сучасныя дзеці нашмат чысцейшыя і разумнейшыя, чым думаюць дарослыя. Настаўнікі, бацькі і школьнікі вучацца разумець адзін аднаго, бачыць за сацыяльнай роляй, стэрэатыпам асобу. Ісціна з'яўляецца ў гарачых спрэчках і на горкім вопыце. Назва аповесці падказвае, што ў творы прысутнічае элемент містыкі і чараўніцтва. Наглядна паказана тэма сяброўства, якое не заўсёды праходзіць выпрабаванне каханнем.

У аповесцях Валерыя Гапеева «Пастка на рыцара» і «Мая мілая ведзьма» галоўныя героі – дзесяцікласнікі. Але час, у які адбываецца дзеянне (90-я гады XX стагод-

дзя і нашы дні), месца (невялічкае мястэчка, амаль вёска, і горад), абставіны надзяляюць іх рознымі характарыстыкамі. Што яднае вобразы падлеткаў у творах пісьменніка? Па-першае, ён адкрыта, як у аповесці «Мая мілая ведзьма», ці апасродкавана, як у аповесці «Пастка на рыцара», дзеліць клас на «эліту» і «плебс». У калектыве сустракаюцца «фрэйліны» і «целаахоўнікі», лідары і ізгоі, маніпулятары і згодныя выканаць любы загад, геніі і ціхоні. «Гэта ў другім-трэцім з'явіліся ў класе свае лідары, свае забіякі, свае прыгажуні і, вядома, свае непрыгожыя» [2, с. 6]. Інакш кажучы, Валерый Гапееў малое не выдуманы, а рэалістычны, адпаведны свайму часу вобраз падлетка. Змяняецца адзенне, музыка, задачы, якія стаяць перад школьнікамі, асяроддзе, змяняецца грамадства, адпаведна змяняецца падлетак. Юнакі і дзяўчаты апісаны аўтарам даволі падрабязна, як знаёмыя яму людзі.

У апавяданнях «Галка», «Падарунак», «Кантрольная па фізіцы», «Чырвоны радок», «Уступны экзамен» галоўныя героі – школьнікі, навучэнцы тэхнікума, выпускнікі-абітурыенты. У кожнага з іх на першае месца выходзіць унутраны маналог з самім сабой, выбар, адпаведны сфарміраваным маральным каштоўнасцям. Чытач мае магчымасць перанесці сітуацыю на сябе, параўнаць. Што важна: такія героі па-за часам, таму што галоўнае – не тое, у якім годзе і месцы адбываецца дзеянне, а як выйдзе са становішча юнак ці дзяўчына, як справіцца з абставінамі і сабой.

Можна адзначыць, што В. Гапееў не імкнецца ў сваіх апавяданнях і аповесцях павучаць падлеткаў доўгімі разважанымі пра добрае і дрэннае. Ён імкнецца гаварыць з юнакамі і дзяўчатамі на зразумелай ім мове, пра зразумелыя ім рэчы. Чытачу прадстаўлены героі, якія цікавяцца жыццём і імкнуцца разабрацца ў ім, знайсці адказы на вечныя пытанні, зразумець сваё прызначэнне.

Таксама Валерый Гапееў звяртаецца да нетрадыцыйнага жанру і прапануе чытачам казку-антыўтопію «Я размаляю для цябе неба...». Сам ён падпісвае твор, як «Казка для дарослых дзяцей» [3, с. 32]. Праз сюжэт праходзіць дзяцінства, юнацтва і сталенне героя Жэнькі, Яўгена. Ён жыве пад Купалам, неверагодным збудаваннем, якое, як лічыцца, абараняе людзей ад Цемры наваколля. Але ўвесь лад жыцця галоўнага героя прымушае задумацца, ці на самой справе за Купалам смерць? Жэнька хоча зафарбаваць празрыстыя сцены сваёй кватэры, бо не прымае празрыстае, адкрытае жыццё пад Купалам. Пісьменнік даводзіць нам, што нават дзеці здатныя супрацьстаяць сістэме, калі яна абязлічвае асобу, гатовы пранесці сваю мару праз юнацтва, сталенне і здзейсніць яе.

Яўген Іванавіч Хвалеі – самы сталы з разглядаемых пісьменнікаў. Нягледзячы на ўзрост, свядома і глыбока звяртаецца да жыцця падлеткаў. Прыкладам таму – апавесць «Прынцэса тусоўкі». У творы ўзняты сур'ёзныя праблемы сучаснай рэчаіснасці, найперш школьнай моладзі. Аповесць напісана дынамічна, з элементамі дэтэктыўнай інтрыгі. Час – 80–90-я гады XX стагоддзя, але актуальнасць узнятых праблем (наркатыкі, згвалтаванне, фарміраванне банд) робіць твор цікавым і павучальным і для сённяшняй моладзі. Адна з гераінь, Таня Касмылёва, праходзіць такі шлях, які заканчваецца не толькі яе асабістым падзеннем, але і драмай для аднакласнікаў.

Героі аповесці Яўгена Хвалея «Прынцэса тусоўкі» – школьнікі, дзевяцікласнікі 90-х: падлеткі там слухаюць «Modern Talking» на касетных магнітафонах, носяць «вараную» джынсоўку і ведаюць, што такое дэфіцыт на модныя рэчы. І зноў, як і ў Гапеева, цэлая галерэя вобразаў: выдатніца, стараста, актывістка Вераніка, якая да таго ж займаецца ў тэатральнай студыі, здымаецца ў тэлеспектаклях; матэматык і спартсмен Вадзім; іх супрацьлегласць Таня Касмылёва, якая не вучыцца, прагульвае ўрокі, курыць, п'е, прымае наркатыкі; Спейс – сябар Таццяны, арганізатар тусоўкі «Рэкс», які таксама паспытаў усё забароненае. Але героі Яўгена Хвалея, у адрозненні ад падлеткаў з аповесці «Пастка на рыцара», выпісаны больш утрыравана, выглядаюць дарослымі не па гадах. Вераніка Рагозіна – станоўчая, правільная, беззаганная. Таня, гэта і ёсць прынцэса тусоўкі, – яе антыпод, які з кожнай старонкай набывае ўсё больш адмоўных рыс, якасцей, становіцца жорсткай, бесчалавечнай, пазбаўляецца ўсялякіх маральных прынцыпаў. Важна тое, што пісьменнік развівае характары галоўных герояў на працягу ўсёй аповесці, паказвае, як многія з падлеткаў страчваюць чалавечае аблічча, становяцца гатовымі да гвалту і забойства, падаюць у бездань.

Аповесць Алеся Бадака «Адзінокі васьмікласнік хоча пазнаёміцца» прысвечана праблеме няпростых адносін паміж старшакласнікамі і маладой настаўніцай, якая, у выніку, прывяла да трагедыі. У творы дзве сюжэтныя лініі, аб'яднаныя тэмай пер-

шага кахання: адна з іх пераносіць чытача ў школу пачатку 80-х гадоў XX стагоддзя, другая разгортваецца на фоне сённяшняга дня.

Хто гэты васьмікласнік? Гэта і герой-апавядальнік, які ва ўласных успамінах вяртаецца за парту, і вучань школы, у якой апавядальнік з пісьменніцкім вопытам павінен выступіць з прамовай. Адлегласць у часе – дваццаць гадоў, першы васьмікласнік трымае ў руках газету «Піянер Беларусі» з уласнымі надрукаванымі вершамі, другі – смартфон з выхадам у інтэрнет, але абодва жадаюць прыцягнуць увагу новай маладой настаўніцы, «хочуць пазнаёміцца». Важным для Алеся Бадака з’яўляецца не канкрэтны, а абагульнены вобраз падлеткаў-школьнікаў, іх неабдуманых ўчынкі, наступствы гэтых учынкаў.

Сучасная беларуская проза пра моладзь уздымае вялікую колькасць праблемных пытанняў. У апавяданнях іх адно-два, у аповесцях значна больш. Але кожнае застаўляе задумацца, прымерыць сітуацыю на сябе, паразважаць, выявіць свае адносіны, змяніцца ў выніку ў лепшы бок.

Большая частка жыцця падлеткаў звязана са школай, таму іх у першую чаргу хвалюць узаемаадносіны з настаўнікамі, з аднакласнікамі, стасункі ў класным калектыве. Названыя праблемы акрэсліваюцца амаль ва ўсіх даследуемых творах.

На старонках аповесці «Мая мілая ведзьма» ўздымаецца праблема булінгу. Гэта англійскае слова актыўна гучыць сёння ў газетных артыкулах і інтэрнэт-публікацыях. Булінг, тая ж траўля, – «школьны гвалт, здзекі і знявагі ў дачыненні да вучня з боку іншых вучняў ці настаўнікаў. Гэта сістэматычная праява агрэсіі і прычыненне шкоды. Булінг часцей сустракаецца ў падлеткавым асяроддзі» [4]. Можна сказаць, што гэта своеасаблівае псіхалагічнае жорсткае збіццё чалавека. Звычайна гэта агрэсія адных дзяцей супраць іншых. Валерый Гапееў паказвае траўлю вучаніцы настаўнікам, не замоўчваючы магчымасці такой сітуацыі.

Маральна-этычная праблематыка сустракаецца ў кожным прааналізаваным творы. Мы бачым высакароднасць, дабыню, чалавечнасць адных падлеткаў і бяздзейнасць, зайздасць, дэмагогію другіх. Пісьменнікі раскрываюць праз думкі і ўчынкі герояў такія адмоўныя якасці, як падман, самазадаволенасць і залішнюю самаўпэўненасць, хцівасць, жорсткасць. У аповесці «Мая мілая ведзьма» ўздымаюцца пытанні і спрадвечных хрысціянскіх традыцый (адносіны да могілак як месца павязі продкаў і нашчадкаў), і адносін да бяздомных, якія страцілі не толькі дом, але і сям’ю.

Шырока і рознабакова выпісваюцца праблемы паміж бацькамі і дзецьмі (непаразуменне, непрыняцце, дэспатычныя адносіны, развод і здрадніцтва, алкагалізм).

І Валерый Гапееў, і Яўген Хвалей, і Алесь Бадак закранаюць у сваіх творах праблему кахання. Праблемы роднай мовы і нацыянальнага вызначэння напружваюцца гучаць у аповесці «Мая мілая ведзьма», алегарычна – у казцы «Я размалюю для цябе неба...». Героям аповесці надакучылі прамовы настаўніка гісторыі пра патрыятызм, доўг перад дзяржавай. Моладзь не любіць, калі яе павучаюць, настаўляюць. Затое з ахвотай бяруцца падлеткі за стварэнне відэароліка «Выбірай беларускае!»

У сучаснай беларускай літаратуры, як і ва ўсім грамадстве, востра стаіць пытанне: як уздзеінічаць на моладзь, як выходзіць цяперашняе пакаленне? Валерый Гапееў сцвярджае, што трэба дапамагчы падлетку навучыцца спраўляцца са сваімі пачуццямі, і лепш за ўсё вучыцца на чужых памылках, памылках літаратурных герояў. Даследаванне паказвае, што сучасная беларуская проза мае дастатковы матэрыял для аналізу і самааналізу моладдзю разнастайных маральна-этычных пытанняў і асабістых думак і перажыванняў.

Творы, абраныя для агляду, распавядаюць пра нашых аднагодкаў, пра праблемы, актуальныя, зладзённыя і для нас. Даступная мова і стыль пісьменнікаў успрымаюцца лёгка, слоўнік твораў багаты, часта насычаны маладзёжнай лексікай.

Праведзенае даследаванне дазваляе зрабіць пэўныя высновы:

– праблемы падлеткаў і моладзі з’яўляюцца галоўнымі ў творах такіх пісьменнікаў, як Валерый Гапееў, Яўген Хвалей, Алесь Бадак, Уладзімір Саламаха, Ксенія Шталенкова, Алена Масла;

– аўтарамі сучаснай беларускай прозы пра падлеткаў з’яўляюцца пісьменнікі рознага ўзросту, што даказвае: галоўнае, як творца ўспрымае падлеткавы свет і яго складанасці, з якой мэтай звяртаецца да моладзі, якія праблемы абмяркоўвае, якія парады дае;

– пішучы пра падлеткаў, мастакі слова звяртаюцца да такіх жанраў, як казка («Першая прыгажуня» А. Масла); казка-антыўтопія («Я размалюю для цябе неба...» В. Гапеева); апавяданне («Ты не памрэш», «Кантрольная па фізіцы» В. Гапеева); апавяданне-дзёнік («Чырвоны радок» В. Гапеева); аповесць («Пастка для рыцара», «Мая мілая ведзьма» В. Гапеева, «Адзінокі васьмікласнік хоча пазнаёміцца» А. Бадака, «Там, дзе самота і радасці» Ул. Саламахі); аповесць з элементамі дэтэктыва («Прынцэса тусоўкі» Я. Хвалея); гістарычны прыгодніцкі раман («Адваротны бок люстра» Ксеніі Шталенковай); гістарычны раман-дэтэктыў («Губернскі дэтэктыў. Справа аб крываваых дукатах» Ксеніі Шталенковай);

– галоўным героем разглядаемых твораў часцей з’яўляецца падлетак старэйшага школьнага ўзросту, радзей малодшага школьнага ўзросту; гэта могуць быць юнакі і дзяўчаты, як з бедных, няпоўных сямей, так і з багатых, так званыя «мажоры», «хуліганы» ці «батаны», гарадскія ці вясковыя, здаровыя ці хворыя, выдатнікі ці няздатныя да вучобы, з актыўнай жыццёвай пазіцыяй ці абыякавыя, бязвольныя;

– у прааналізаваных апавяданнях і аповесцях выяўлена больш за трыццаць праблем, самыя актуальныя з іх наступныя: бацькі і дзеці, першае каханне, сяброўства, здрадніцтва, двурушніцтва, жыццёвы выбар, стасункі ў школьным асяроддзі, інтэрнет і камп’ютарная залежнасць падлеткаў, наркатыкі, дэпрэсія, дараванне;

– творы Валеры Гапеева, Яўгена Хвалея, Алеся Бадака прыцягваюць увагу чытача не маралізатарствам, а праўдзівым паказам абставін і сутнасці герояў, іх чысцінёй, душэўнасцю, магчымасцю павучыцца не на ўласных памылках, а на чужых; пісьменнікі таленавіта і поўна раскрылі падлеткавыя праблемы, без дыдактызму паказалі псіхалогію дзяцей і дарослых.

Сучасная беларуская проза пра падлеткаў і моладзь знаходзіцца ў шырокім досце (перайдычны друк, інтэрнэт-прастора, друкаваны зборнікі і асобныя выданні).

Такім чынам, гіпотэза, што сярод тэматычнага багацця сучаснай беларускай прозы тэма падлеткаў і моладзі, якая раскрывае шматлікія маральна-этычныя праблемы падлеткавага ўзросту, актуальная для пісьменнікаў і запатрабаваная чытачамі, па-свойму пацвердзілася.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Крэйдзіч, А. Рыцар сучаснага берасцейскага пісьменства : [да 50-годдзя В. Гапеева] / Анатоль Крэйдзіч // Заря. – 2013. – 7 февр. – С. 18.
2. Гапееў, В. Пастка на рыцара: Аповесць, апавяданні : Для дзяцей сярэд. і ст. шк. узросту / Валеры Гапееў ; Маст. А. Г. Званароў. – Мн. : Юнацтва, 2002. – 191 с.
3. Гапееў, В. Я размалюю для цябе неба // Маладосць. – 2013. – № 10. – С. 32–51.
4. Трошина, С. Буллинг: что это такое, где встречается, как бороться / Советы психолога [Электронный ресурс]. – Рэжым доступу : <https://psychologist.tips/2957-bulling-chto-eto-takoe-gde-vstrechaetsya-kak-borotsya.html>. – Дата доступу : 20.09.2018.

DZYOLAG DZ. M., SHAKHLEVICH D. UL.

State educational establishment «School № 43, Minsk»

Scientific supervisor – Vylyagzhanina N. M.,
a teacher of the Belarusian language and literature

REFLECTION OF THE YOUTH PROBLEMS IN MODERN BELARUSIAN PROSE (BASED ON THE WORKS OF VALERY GAPEEV, YAUGEN KHVALEY, ALES BADAK)

Summary. In this paper the subject of research is the moral and ethical issues of individual works by Valery Gapeev, Yaugen Khvaley, Ales Badak about teenagers and the youth. The following aspects were considered here: the genre variety of the works of Belarusian modern prose about teenagers and the youth, the image of a teenager created by these writers. The analysis of the works was conducted in order to determine their ideological meaning and moral and ethical issues.

ЕГУНОЎ Р. Д., ЛУК'ЯНЕЦ К. А.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Гімназія № 14 г. Мінска»

Навуковыя кіраўнікі – Калода К. В., Хмяльніцкая Н. В.,
настаўнікі беларускай мовы і літаратуры;
Лук'янец В. У., намеснік дырэктара па ВМР

ЛІТАРАТУРНА-АЛЮЗІЙНАЕ ПАДАРОЖЖА ПА СВІСЛАЧЫ (НА АСНОВЕ АПОВЕСЦІ Л. РУБЛЕЎСКОЙ «НОЧЫ НА ПЛЯБАНСКІХ МЛЫНАХ»)

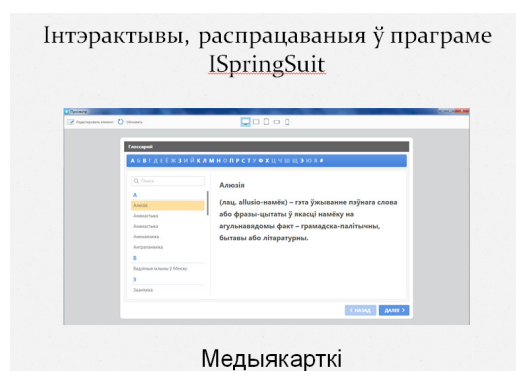
Анотацыя. Сёння, у час глабалізацыі, кожнаму патрэбна не толькі ўспомніць аб сваіх каранях, аб месцы, дзе знаходзіцца часцінка душы, але і аддаць доўг гэтай кавалачку зямлі. Менавіта таму Указам Прэзідэнта краіны 2018–2020 гады аб'яўлены Гадамі малой радзімы. Людміла Рублеўская ў сваім творы «Ночы на Плябанскіх млынах» спрабуе далучыць чытачоў да каранёў, пагружаючы ў мінулае Беларусі, яскрава і вобразна апісваючы вядомыя і малавядомыя старонкі нашай гісторыі, што абумоўлівае актуальнасць нашага даследавання.

Вывучэнне абранага для даследавання твора дазволіць пазнаёміцца з неардынарным адлюстраваннем рэчаіснасці праз выкарыстанне такога моўнага прыёму, як алюзія. Прачытанне твора прадугледжвае наяўнасць падчас даследавання ведаў у галіне сусветнай і айчынай гісторыі, культуры, літаратуры.

Мэта даследавання: прааналізаваць літаратурна-гістарычныя алюзіі ў апавесці Людмілы Рублеўскай «Ночы на Плябанскіх млынах», якія маюць дачыненне да гісторыі горада Мінска.

Задачы даследавання:

1. Даць азначэнне алюзіі як мастацкага прыёму ў беларускай літаратуры;
2. Прааналізаваць літаратурна-гістарычныя алюзіі ў апавесці Людмілы Рублеўскай «Ночы на Плябанскіх млынах».
3. Стварыць электронны рэсурс для навучання (інтэрактыўныя кнігі, тэматычныя тэсты, каталог тэрмінаў, медыякарткі) з дапамогай канструктара электронных курсаў iSpringSuite (мал. 1).

Малюнак 1 – Электронны рэсурс для навучання

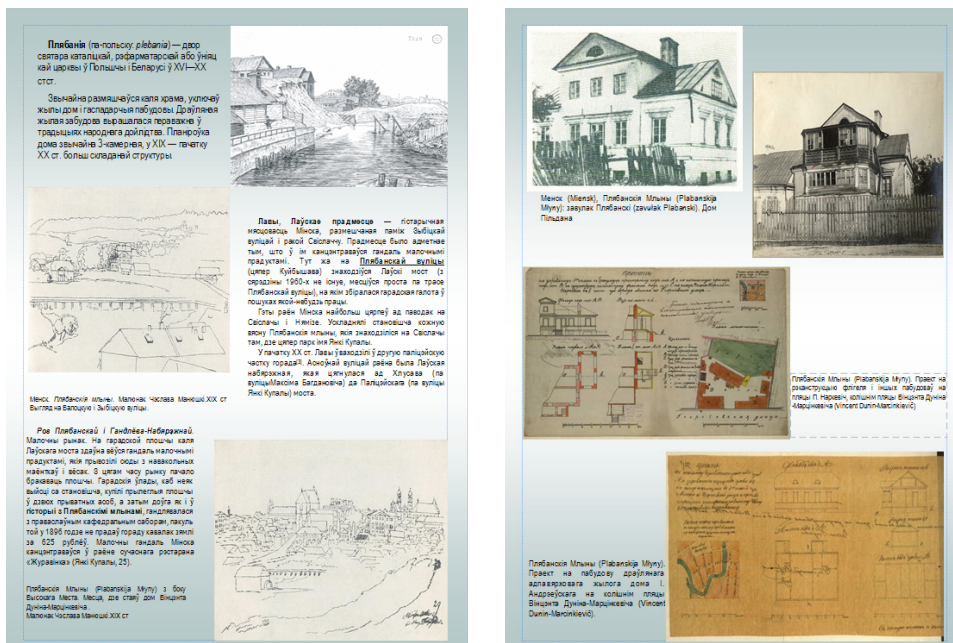
Аб'ект даследавання: літаратурна-гістарычныя алюзіі ў апавесці Людмілы Рублеўскай «Ночы на Плябанскіх млынах».

Алюзіянасць кантэксту, як вядома, грунтуецца на міжтэкставай кампетэнцыі чытача: у яго памяці захоўваюцца фрагменты з твораў, прачытаных раней, а эфектыўнасць супастаўлення ўсіх значэнняў залежыць ад агульнай і літаратурна-лінгвістычнай эрудыцыі чытача, ад яго ўмення знайсці патрэбную інфармацыю. Пры адсутнасці пазнавання «другога голасу» алюзіянасць (намёк, жарт і інш.) можа аказацца незразумелай або зразумелай толькі часткова, павярхоўна. А ідэйная вартасць алюзіі для ўсяго твора перш за ўсё ў тым, што іх сэнс, як звярнуў на гэта ўвагу А. Рогалеў, «раскрываецца не пры аналізе сюжэтных ліній, учынкаў і рэплік персанажаў, а пры суадноснасці канкрэтнага вобразу і яго імені з вобразамі і імёнамі іншых твораў, а таксама з улікам мастацкай канцэпцыі, абумоўленай ідэйна-эстэтычнымі перакананнямі пісьменніка» [9, с. 105–123].

У аповесці Людмілы Рублеўскай «Ночы на Плябанскіх млынах» выяўлена глыбокае веданне аўтарам гісторыі свайго народа, асабліва ў найбольш складаных, пераломных яе моманты. Веданне не толькі дзейных асоб, вызначальных для тых падзей, але і агульнай тагачаснай атмасферы, шматлікіх дэталей побыту, усяго таго, што дае цэласную карціну жыцця. Каб дасягнуць эфекту праўдападобнасці, пісьменніца шмат працуе з дакументамі: архівамі, мемуарамі, дыярыюшамі, адсочвае навуковыя працы па цікавых ёй тэмах. Сапраўды, кожная даведка складзеная чалавекам, і за кожнай – свая гісторыя. Гісторыя Плябанскіх млыноў таксама захаваная ў дакументах, але дайшла яна да нас дзякуючы менавіта твору Л. Рублеўскай [10, с. 58].

У першай частцы працы мы адлюстравалі гістарычную аснову твора. З праведзенага даследавання стала вядома, што Плябанскія млыны – комплекс вадзяных млыноў на рацэ Свіслач у Мінску. **Плябанія** (па-польску: *plebania*) – двор святара каталіцкай, рэфарматарскай або ўніяцкай царквы ў Польшчы і Беларусі ў XVI–XX стст. Звычайна размяшчаўся каля храма, уключаў жылы дом і гаспадарчыя пабудовы (малюнак 2).

Малюнак 2 – Постар «Плябанскія млыны» – гістарычная мясцовасць Менску»

Пачаткова левабярэжны млын належаў мінскаму дамініканскаму кляштару, правабярэжны – уніяцкай царкве. Пазней першы млын перайшоў у валоданне касцёла Найсвяцейшай Тройцы на Залатой Горцы, другі – да праваслаўнага Архірэйскага двара.

З боку Траецкай Гары да млыноў ішла аднайменная вуліца (у 1866 годзе перайменавана ў Шырокую, цяпер Куйбышава).

Чытаючы твор Людмілы Рублеўскай, звярнулі ўвагу на тое, што ён напоўнены рознымі сімваламі, асацыяцыямі, адсыламі ў таямнічасць. У другой частцы работы мы паспрабавалі адабраць і класіфікаваць літаратурна-алюзійны матэрыял. Вялікае месца займаюць матывы і вобразы, запазычаныя з Бібліі: *каўчэг, Ной, стары свет, апостал Лука, Багародзіца, Прасвятая Дзева, абраз Маці Боскай Менскай, Божы Бізун-божае пакаранне*. Аўтарка пераносіць іх у бачанне сваіх герояў, упэўнена карыстаецца працяглым і ўстойлівым зваротам да біблейскіх сімвалаў, уласцівым сусветнай мастацкай літаратуры. Заўсёды да месца пададзены цытаты з Бібліі.

Зразумела, мастацкаму асэнсаванню мінуўшчыны папярэднічаюць аб'ектыўныя навукова-даследчыцкія пошукі гістарычных фактаў, разнастайных рэалій, канкрэтыкі, што характарызуюць абраны аўтарам гістарычны перыяд мастацкага твора.

У творы Людмілы Рублеўскай «Ночы на Плябанскіх млынах» удала спалучаюцца гістарычныя вобразы і сюжэты. Гэта надае большае гучанне алюзічнасці твора праз паказ гісторыі і нацыянальнага характара беларусаў (малюнак 3).

Малюнак 3 – Інтэрв’ю ў рабочым кабінёце пісьменніцы Л. Рублеўскай

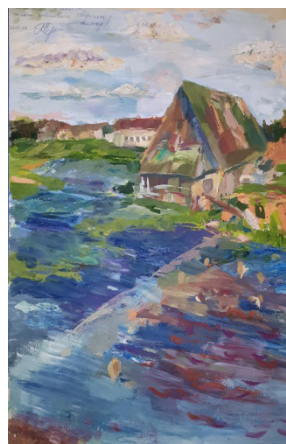
Праз выкарыстанне онімаў канкрэтных гістарычных асоб пісьменніца трапна падкрэслівае прыхаваны падтэкст рэалій нашай недалёкай рэчаіснасці: *вобраз Жыгімонта Аўгуста ў Вялікім Княстве Літоўскім, Аўгуст III – кароль Рэчы Паспалітай, княгіня Друцкая, гістарычны род Ваньковічаў, філосаф Платон*. Адлюстраваны вядомыя беларускія фалькларысты XIX стагоддзя: *Доўнар-Запольскі, Карскі, Лёсік, тэатр Галубка*, дзеячы навукі: *Ігнатаўскі*.

Пісьменніца таленавіта адлюстроўвае літаратурна-гістарычныя алюзіі, якія з’ядноўваюць розныя падзеі мінуўшчыны. Узгадваюцца ўдзельнікі рэвалюцыі 1905–1907 года – чарнасоценцы, адлюстроўваюцца палітычныя факты. Людміла Рублеўская напамінае свядомаму чытачу пра **Магдэбургскае права**. Яно давала гораду права на самакіраванне і ўласны суд, права зямельнай уласнасці і вызваленне ад большай часткі феадальных павіннасцей. Гістарычныя даведкі сцвярджаюць, што знішчылі ратушу ў 1851 годзе. Некаторыя гісторыкі лічаць, што разбурылі яе праз любоў Мікалая I да вайсковых парадаў. Але многія ўпэўненыя: знеслі, каб пазбавіць менчукоў памяці пра часы вольнасці і самакіравання:

Шмат сцэн ў аповесці распаўядаюць пра гісторыка-міфічныя бакі жыцця беларусаў.

Такім чынам, аналізуючы твор, прыходзім да высновы, што пісьменніца Людміла Рублеўская ў аповесці ЦНочы на Плябанскіх млынах» адлюстроўвае гістарычныя падзеі, якія адбываліся ў нашай краіне падчас яе знаходжання ў складзе Расійскай імперыі.

Знешні выгляд мясцовасці «Плябанскія млыны», што паслужыла фонам для развіцця дзеяння ў аднайменнай аповесці Л. Рублеўскай, захаваўся для нас на малюнках Чэслава Манюшкі, а таксама на фотаздымках канца XIX ст. Плябанскія млыны сталі таксама крыніцай натхнення для мастака Маісея Сляпяна. Рэпрадукцыю яго карціны мажна пабачыць у нашым буклеце.

Малюнак 4 – 1 – карціна «Клебанскі млын», аўтар – мастак Майсей Сляпян, 1925;
2 – фота Плябанскіх млыноў, 1916; 3 – рэпрадукцыя карціны, аўтар – Лук’янец Ксенія,
вучаніца 11 класа, 2020 (з аўтографам Л. Рублеўскай)

Мультымедыйныя сродкі, створаныя намі, стануць вашымі інфармацыйнымі праваднікамі, пры дапамозе якіх вы зможце з лёгкасцю адправіцца ў літаратурна-а-люзійнае падарожжа па Свіслачы.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Анамастычны слоўнік твораў Якуба Коласа / Пад рэд. акадэміка М. В. Бірылы. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 638 с.
2. Бугаёў, Дз. Родны кут і вялікі свет / Дз. Бугаёў // Літ. і мастацтва. – 2002. – 22 лістап. – С. 12.
3. Бут-Гусаім, С. Ф. Характарыстычныя назвы чалавека ў беларускай мове / С. Ф. Бут-Гусаім // Весн. Брэсц. ун-та. – 2001. – № 5. – С. 58–68.
4. Зелянко, С. В. Інтэртэкстуальнасць як асаблівасць сучаснага публіцыстычнага стылю / С. В. Зелянко // Беларуская мова і літаратура. – 2008. – № 10. – С. 54–57.
5. Ляшчынская, В. Слова ў паэзіі Янкі Купалы / В. Ляшчынская; навук. рэд. А. І. Падлужны. – Мінск : Бел. навука, 2004. – 271 с.
6. Нямцу, А. Б. Новы Заповіт и мировая литература / А. Б. Нямцу. – Черновцы, 1993. – 251 с.
7. Рагойша, В. Паэма Максіма Танка «Люцыян Таполя»: спроба новага прачытання / В. Рагойша // Міфалогія – Фальклор – Літаратура: праблемы паэтыкі. Вып. 2. Навуковы зборнік. – Мінск : БДУ, 2002. – 170 с.
8. Рагуля, А. «Адвечны шлях! Калі ж, калі!...» / А. Рагуля // Палымя. – 2002. – № 11–12. – С. 238–261.
9. Рогалев, А. Ф. Ономастика художественных произведений : Пособие / А. Ф. Рогалев // Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины. – Гомель, 2003. – 194 с.
10. Рублеўская Л. Ночы на Плябанскіх млынах. – Мастацкая літаратура, 2006. – 240 с.
11. Сайт Л. Рублеўскай [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://lir-book.by/>. – Дата доступу : 18.11.2019.

YEGUNOV G. D., LUKYANETS K. A.

State educational institution «Gymnasium № 14 of Minsk»

Scientific supervisors – Koloda K. V., Khmel'nitskaya N. V.,
teachers of Belarusian language and literature;
Lukyanets V. V., Deputy Director for VMR

LITERARY-ALLUSION JOURNEY THROUGH THE SVISLACH (BASED ON L. RUBLEVSKAYA'S STORY «NIGHTS AT THE PLYABAN MILLS»)

Summary. *Today, in the age of globalization, everyone needs not only to remember their roots, the place where the particle of the soul is, but also to pay tribute to this piece of land. That is why the Presidential Decree declared 2018–2020 the Years of the Little Motherland. Lyudmila Rublevskaya in her work «Nights at the Pleban Mills» tries to connect readers to the roots, immersing themselves in the past of Belarus, vividly and figuratively describing the known and little-known pages of our history, which determines the relevance of our study.*

КАРНЕЙЧЫК М. І.

ДУА «Сярэдняя школа № 38 г. Гродна»

Навуковы кіраўнік – Флёрава І. Р., настаўнік беларускай мовы і літаратуры

НАЗВЫ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ СТРАЎ У ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Анотацыя. Актуальнасць абранай тэмы ў тым, што беларуская традыцыйная кухня ўнікальна. Яна складае адну з галоўных частак матэрыяльнай культуры беларусаў. Даследаванне і вывучэнне нацыянальных страў неабходна для адраджэння, захавання і далейшага развіцця беларускіх кулінарных традыцый. З дапамогай беларускай традыцыйнай кухні можна прыцягнуць і зацікавіць турыстаў, пазнаёміць іх з беларускай культурай і з багатымі беларускімі звычаямі і традыцыямі. Турызм і кухня павінны актыўна ўзаемадзейнічаць і прыносіць адзін аднаму карысць у развіцці і захаванні народнага багацця. Артыкул будзе карысны ўсім тым, хто цікавіцца культурай Беларусі. Дадзены артыкул адрасаваны вучням, настаўнікам, выкладчыкам, выхавацелям.

Беларусы далёка за межамі сваёй краіны вядомы гасціннасцю, добразычлівасцю, сардэчнасцю ў адносінах да таго, хто пераступіў парог нашае хаты. Багата накрыты стол з'яўляецца нацыянальнай адметнасцю беларусаў.

Нацыянальная кухня – гэта такая ж неад'емная прыналежнасць кожнай краіны, адметнасць народа, як мова, культура.

Замежныя госці, прыежджаючы ў любую дзяржаву, у першую чаргу цікавяцца менавіта нацыянальнай кухняй. Вось толькі ці многа беларускіх страў вы зможаце назваць? Напэўна, адразу ўспамінаюцца традыцыйныя дранікі. І яшчэ пара-другая страў. Але часта на гэтым, на жаль, пазнанні па тэме заканчваюцца. Затое мы, асабліва сучасная моладзь, добра ведаем, што такое сушы, піцы, паэлья, равіолі і іншыя замежныя прысмакі...

Што ж такое нацыянальная кухня? Гэта стравы, якія ўжывалі нашы продкі. Шматвяковую багатую і цікавую гісторыю мае беларуская кухня. Пра гэта сведчаць старадаўнія гістарычныя і літаратурныя крыніцы, шматлікія даведнікі па кулінарыі, якія пачалі выходзіць з XVII стагоддзя. [1]. І я вырашыла даведацца, дзе ў беларускай літаратуры грунтоўна адлюстравана гэтае пытанне. Гэта і падштурхнула мяне да даследчай работы.

Працуючы і назапашваючы матэрыял для даследчай работы, я пазнаёмілася з гісторыяй кулінарнага мастацтва Беларусі, прачытала нарыс Уладзіміра Караткевіча «Зямля пад белымі краламі», паэму Якуба Коласа «Новая зямля», раман Ніла Гілевіча «Родныя дзеці», паэму «Энеіда навыварат» Вікенція Равінскага і паэму «Тарас на Парнасе» Канстанціна Вераніцына.

Сёння кулінарныя даведнікі прапануюць сучасныя інтэрпрэтацыі беларускіх страў, дзе ўвасабляюцца арыгінальныя ідэі шэф-повараў і прынцыпы высокай кухні з улікам багацця прадуктаў. Таму я прапанавала сваім аднакласнікам скласці кулінарны даведнік рэцэптаў нашых бабуль «Бабулін гаршчок».

Мэта работы: выклікаць у сваіх аднагодкаў цікавасць да нацыянальнай кухні нашых продкаў; пазнаёміць са стравамі беларускай нацыянальнай кухні і творамі, прысвечанымі кулінарнаму майстэрству беларусаў; папулярызаваць стравы беларускай кухні сярод сваіх аднагодкаў, знаёмых сям'і.

У кожнага народа, напэўна, ёсць твор, які з найбольшай паўнатай і глыбінёй раскрывае сутнасць, вызначальнае ў гэтым этнасе. «Новая зямля» Я. Коласа – гэта твор, які расказвае пра беларусаў як народ. За ім стала замацавалася ацэнка – энцыклапедыя жыцця беларускага сялянства канца XIX – пачатку XX стагоддзяў.

У паэме Я. Коласа «Новая зямля» [2] даволі часта сустракаюцца ўпамінанні пра нацыянальныя стравы. Напрыклад, увесь пачатак раздзела «Раніца ў нядзельку» прысвечаны блінцам. Дарэчы, вельмі смачна ўсё гэта апісваецца, што нават адчуваеш, як самому ўжо хочацца пачаставацца.

У раздзеле «За сталом» Я. Колас апісвае сняданак у сям'і Міхала. Ён адзначае, што кожны член сям'і меў сваё месца за сталом, а маці падавала стравы:

Тым часам маці даставала
Чыгунчык з печы, лыжку брала
І верашчаку налівала. [2, с. 17]

Каляды – адно з вялікіх святаў хрысціян, і стравы ў гэты час асаблівыя. Напрыклад, куцця. У Я. Коласа, у раздзеле «Каляды», я знайшла такое ж замілаванне да апісання куцці каляднай, проста паэтычны гімн гэтай страве і таму, як яна падавалася на стол.

Трэба заўважыць, што ў Ніла Гілевіча, вядомага беларускага паэта, у рамане «Родныя дзеці» [3] кулінарыі прысвечана цэлае «адступленне пятае», якое так і называецца «Кулінарнае».

І ў Я. Коласа, і ў Н. Гілевіча сустракаюцца аднолькавыя назвы беларускіх нацыянальных страў: верашчака, каўбаскі, бабка, бліны, калдуны.

«Што праўда, то праўда! Беларус любіць смачна паесці», – пісаў Уладзімір Караткевіч. Пісьменнік шмат дзе пабываў, шмат чаго бачыў. Усё тое, што бачыў, ён адлюстравіў у нарысе «Зямля пад белымі крыламі» [4].

Вельмі падрабязнае апісанне беларускіх страў ён дае ў раздзеле «Хлеб і да хлеба». Я паспрабую прывесці вам самае цікавае з твора.

«Перш за ўсё страва інтэрнацыянальная. Аснова ўсяго. Хлеб. Пшанічны, як на поўдні, у нас п'якуць рэдка. Беларус любіць чорны хлеб і сумее па ім, трапіўшы туды, дзе яго няма. Так што хлеб у нас жытні, вельмі духмяны» [4, с. 18].

Далей Караткевіч звяртаецца да бульбы:

«Бульба. Другі хлеб. Беларусы ведаюць каля тысячы страў з бульбы. Ад звычайнай, печанай на начлезе, якую так добра выкаціць з прысаку, абскрэбсці, разламаць і, калі яна яшчэ дыміцца, саліць і, захлынаючыся, глытаць – ад гэтай, печанай, і да «клёцка з душамі» (вялізныя клёцкі з цёртай бульбы, начыненыя мясам), да бульбы, фаршыраванай сушанымі грыбамі і запечанай у гарачай печы. Апісаць усе спосабы немагчыма» [4, с. 19].

Асабліва вядомыя стравы з сырой дранай бульбы, запазычаныя калісьці з нямецкай кулінарыі, – бабка, дранікі, клёцкі, капытка.

«Добра. Ідзем далей. Што ў нас на першае?

Боршч раней у нас варылі досыць рэдка. Галоўнай была «капуста» з кіслай або свежай капусты. Затым ішлі «поліўка» – дужа тлусты гарачы суп, падбоўтаны мукой, «пацанак» – пярловы суп з грыбамі.

«Булён» – адкуль такая назва – невядома, бо гэта проста бульбяны суп, зашквараны салам. Супы па сезону – шчаўе, маладая крапіва з яйкамі. Славуты халаднік з халодным мясам і гуркамі. Малочныя супы і сярод іх «гушча наліваная» – уласна, пшанічная каша, залітая гарачым малаком. І, урэшце, квас [4, с. 20].

«З першай стравай, здаецца, пакончылі. Трэба працягваць даследаванне.

На другое кашы. Усякія

І яшчэ назаву некалькі назваў без усякай сістэмы. Скажам, калдуны, нешта нахалт вялікіх і доўгіх пельменяў. Ну і, вядома, яечня. Проста «глазуха» і яечня, запечаная з мясам і салам у гаршчку, – «верашчака» або мачанка з блінамі. Своеасаблівая падліва з мяса, рабрынак і сала, падбоўтаная мукой, у якую «мачаюць» бліны. На поўдні і ў Прыдняпроўі вялікім поспехам карыстаюцца «кіяшы» – вараная маладая кукуруза. На кіях кладуць кавалак масла і, пакуль не растаў, падсольваюць і ядуць» [4, с. 21].

«Цяпер пра мяса. Беларус згодзен толькі з другой паловай украінскай прыказкі «рыба – лініна, а м'ясо – свинина». Лін у нас не лічыцца добрай рыбай, засалодкі. Але свініна надзейна займае першае месца. Раней галоўным было сала, прычым асаблівым шыкам было есці «сала на повен рот, а хлеба так толькі, для смаку». Цяпер сала ўсё больш заступае месца летнім і зімнім каўбасам, паляндрвіцам і іншаму. Вэнджаную ў хатняй капцельні шынку і так ядуць, і закусваюць, і проста перакусваюць... Ядуць, вядома, і ялавічыну, і бараніну. Ну і, канешне, птушка займае сваё месца на стале... Дужа смачная таксама качка з бруснічным варэннем, крышанымі бурачкамі і яблыкамі» [4, с. 22].

«Пра што яшчэ... Ага, малако. І сырое, і кіслае, і смятана, і тварог. Ну і, ясна, кісялі, узвары, яблыкі, ісвежыя, і мочаныя, і проста залітыя вадой з прыправамі...

І п'юць мёд, вядома, калі ён ёсць.

Нацыянальныя беларускія напоі – гэта квас і, перш за ўсё, бярозавік» [4, с. 23].

У 1845 годзе ў Пецябургскім часопісе «Маяк» з'явілася друкаваная паэма «Энеіда навыварат» [5], якая стваралася недзе паміж 1812 і 1830 гадамі. Дакладна дату навукоўцы ўстанавіць не могуць, як і не могуць устанавіць дакладна аўтарства.

Зараз лічыцца, што аўтарам з'яўляецца смаленскі памешчык Вікенцій Равінскі. Аўтар даволі ўважліва ставіцца да паказу народнага побыту. У апісанні гуляні ў доме царыцы Дыдоны часта сустракаюцца назвы народных страў.

Паэма «Тарас не Парнасе» Канстанціна Вераніцына [5] таксама нагадвае нам пра беларускія стравы. Цікава апісваецца ў паэме напоўнены беларускім сялянскім каларытам абед багоў.

Творы, паэма «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе», адносяцца да XIX стагоддзя, напісаны рознымі аўтарамі, але ўзгадваюць адны і тыя ж стравы, якія былі добра вядомыя беларусам. Прычым, вядомыя як сялянскім, так і шляхецкім сем'ям.

Кулінарнае мастацтва заўсёды было цесна звязана з побытам, культурай, звычаямі народа. З далёкага мінулага да нашых дзён дайшло вельмі шмат звестак пра беларускую нацыянальную кухню [5].

Напрыканцы я хацела б прывесці словы У. Караткевіча: «Чаму я апісваю вам гэта? А таму, што ежа розных народаў, як і вопратка, і жыллё, усё больш і больш падпадае стандарту.

І ў Маскве, і ў Кіеве, і ў Мінску, у хаце ці ў сталоўцы – амаль паўсюль вы ясцё тыя ж самыя катлеты ды біфштыксы, носіце тыповыя вопраткі з падобных матэрыялаў, усё больш забываецца непаўторнасць і адметнасць жыцця той мясціны, адкуль вы родам. А да канца забываць пра гэта нельга» [4, с. 24].

На першы погляд, якая розніца, што мы ядзім, што апранаем, як гаворым. Не, не ўсё роўна, розніца ёсць. Чалавек заўсёды мае месца нараджэння, мае сям'ю, а значыць – павінен усведамляць сябе прадстаўніком пэўнага народа, ведаць свае карані, вытокі, мець гістарычную і генетычную памяць, бо без усяго гэтага чалавек пазбаўлены будычыні.

Мы ўжо страцілі вельмі шмат назваў, найменняў, у тым ліку і страў. Сваёй працай я хацела абудзіць, найперш у сабе, пачуццё цікавасці, замілавання, настальгіі, светлага суму па тым, чым жылі мае продкі, далёкія і блізкія, надзеі, што чыпсы, піцы і хот-догі не стануць галоўнай ежай будучых пакаленняў, бо, як казаў Н. Гілевіч, беларус можа не толькі смачна паесці, але і адпаведна прыгатаваць.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. А. Белы, З. Дзядзенка, А. Дзярновіч і інш.; Укл. А. Белы. – Мінск : І. П. Логвінаў, 2010. – 288 с.
2. Я. Колас. Новая зямля. Сымон-музыка: Паэмы : Для сярэд. і ст. шк. узросту / Маст. літ., 1986. – 448 с., 8 л. іл.
3. Н. Гілевіч. Вечны матыў: Лірыка, паэмы, раман у вершах : Для ст. шк. узросту / Маст. А. У. Басалыга. – Мн. : Юнацтва, 1994. – 271 с., [I] л. партр., іл.
4. У. Караткевіч. Зямля пад белымі крыламі: Нарыс : Для сярэд. і ст. шк. узросту. – 2-е выд. – Мн. : Нар. асвета, 1992. – 192 с. : іл.
5. Энеіда навыварат; Тарас на Парнасе : Для сярэд. школ. узросту / Уступ. артыкул М. А. Лазарука ; Маст. В. П. Слаук. – Мінск : Юнацтва, 1983. – 62 с., іл.

KARNEICHYCK M.

Secondary school № 38 of Grodno

Scientific supervisor – Flerava I. R.,

a teacher of Belarusian Language and Literature

THE NAMES OF BELARUSIAN NATIONAL DISHES IN THE WORKS OF BELARUSIAN LITERATURE

Summary. *Relevance of the research topic. Belarusian traditional cuisine is unique. It is one of the main parts of the material culture of Belarusians. The research and study of national dishes are necessary for the revival, preservation and further development of Belarusian culinary traditions. Knowing our traditional Belarusian cuisine makes it possible to attract and interest tourists, to introduce them to Belarusian culture and rich Belarusian customs and traditions. Tourism and cuisine should actively interact and benefit greatly from the development and preservation of our national wealth. The article is intended for public reading and for those, who are interested in Belarusian culture. The article is of great help to pupils, students, teachers and lecturers.*

КРАСОВСКАЯ С. А.

Государственное учреждение образования
«Уздская районная гимназия»

Научные руководители – Розова Е. А., учитель русского языка и литературы;
Рожкова Т. М., учитель английского языка

«ЯЗЫК – ОДЕЖДА МЫСЛЕЙ» (ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СРЕДСТВ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ СКАЗКИ О. УАЙЛЬДА «МАЛЬЧИК-ЗВЕЗДА» С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ)

Аннотация. В работе проводится сравнительный анализ эпитетов, сравнений, метафор сказки О. Уайльда «Мальчик-звезда» в переводах Т. Озерской, В. Филиппова, И. Сахарова, П. Сергеева и Г. Нужи́дина и сопоставление их с оригиналом. Автор подчёркивает, что перевод не может быть понят, если не раскрыть его лингвистических основ. Все четыре перевода содержат некоторые изменения по сравнению с оригиналом, но от количества таких изменений зависит точность перевода и художественно-эстетическое воздействие на читателя.

Мир слов сложен и многообразен. Тончайшие оттенки мыслей писатель передаёт при помощи слов. Выразительность речи усиливает ее эффективность: яркая речь вызывает интерес, поддерживает внимание к предмету разговора, оказывает воздействие на разум и чувства человека, на воображение слушателей.

При переводе художественного текста могут возникать различные трудности, поэтому переводчику необходимо учитывать особенности художественного произведения, синтезировать все доступные приёмы для получения качественного перевода.

Актуальность данной работы определяется необходимостью изучения и сравнения средств художественной выразительности (эпитетов, сравнений и метафор) в переводах разных авторов, так как это важно для понимания авторского стиля оригинала.

Объектом исследования являются стилистические особенности сказки О. Уайльда «Мальчик-звезда», представленные в авторских вариациях П. Сергеева и Г. Нужи́дина, Т. Озерской, В. Филиппова, И. Сахарова.

Предметом исследования являются эпитеты, сравнения и метафоры сказки О. Уайльда «Мальчик-звезда» в переводах разных авторов.

Цель работы – сравнительно-сопоставительный анализ эпитетов, сравнений и метафор сказки О. Уайльда «Мальчик-звезда» в переводах П. Сергеева и Г. Нужи́дина, Т. Озерской, В. Филиппова, И. Сахарова.

Для достижения данной цели были определены задачи:

1. Изучить сказку О. Уайльда в разных переводах;
2. Определить жанровые характеристики английской авторской сказки;
3. Выявить основные проблемы перевода авторской сказки;
4. Изучить средства создания художественного образа (эпитеты, сравнения, метафоры);
5. Сравнить перевод эпитетов, сравнений и метафор сказки «Мальчик-звезда» в вариациях П. Сергеева и Г. Нужи́дина, Т. Озерской, В. Филиппова, И. Сахарова и сопоставить с оригиналом.

Гипотеза: качественный перевод художественного текста максимально полно передаёт содержание и основную мысль оригинала, сохраняет авторскую индивидуальность, оказывает художественно-эстетическое воздействие на читателя.

Практическая значимость – привлечь учащихся к чтению зарубежной литературы, в том числе оригинала, способствовать нравственному воспитанию личности.

Методы исследования: изучение и анализ литературы по теме, сравнение и сопоставление оригинала сказки О. Уайльда «Мальчик-звезда» и переводов разных авторов.

Сказка О. Уайльда «Мальчик-звезда»

Оскар Уайльд (полное имя – Оскар Фингал О’Флаэрти Уилс Уайльд) (1854–1900) – известный ирландский поэт, драматург, писатель, философ, человек с необыкновенной жизнью.

О. Уайльд «окунулся» в понятие эстетизма и принял его как стиль жизни. Эстетизм – тип мировосприятия, в котором красота – это высшая истина, достигаемая творческим усилием.

Сказка О. Уайльда «Мальчик-звезда» («The Star-Child») написана в 1891 году. Тема сказки – тернистый путь мальчика-звезды к получению настоящей красоты и любящих родителей. Идея – прославление духовной красоты и любви к матери.

Переводы на русский язык делали многие авторы: Т. Озерская, В. Филиппов, И. Сахаров – «Мальчик-звезда»; П. Сергеев и Г. Нуждин – «Звёздный мальчик».

Произведение входит в сборник «Гранатовый домик» (1891), антологии: «Сказки английских писателей» (1986), «Почти как в жизни» (1987), «Русалочка» (1999), «Сказки зарубежных писателей» (1996), «Сказки о принцах и принцессах» (2005).

Сказка «Мальчик-звезда» учит простым истинам: доброте, любви, состраданию и милосердию.

В произведении О. Уайльд старался передать свой идеал красоты и его понимание, используя язык, наполненный различными стилистическими средствами: эпитетами, сравнениями и метафорами.

Авторская сказка – это произведение эпического жанра, ориентированное на вымысел, тесно связанное с народной сказкой, но, в отличие от неё, принадлежащее конкретному автору, не бытовавшее до публикации в устной форме и не имевшее вариантов.

Для английской авторской сказки характерны следующие черты:

- авторы сказок – не детские писатели, поднимающие в своих сказках серьёзные проблемы;

- сказки адресованы взрослым и детям; герой сказки – ребенок;

- наличие каламбуров, фразеологизмов, юмора;

- герой сказки всегда помещается в трудные обстоятельства, выход из которых он должен найти сам;

- мифологическая основа; конец сказки всегда хороший, но печальный.

Сказка «Мальчик-звезда» – особый жанр литературы, где автор виртуозно совмещает передачу мыслей и образность языка, чтобы выразить свое эмоциональное состояние. Она заставляет читателя задуматься о добре и зле, любви и дружбе, преданности и сострадании.

Художественный текст и проблемы его перевода

Особенностью любого художественного текста является то, что он отражает особенности того народа, представителем которого является автор и на языке которого он пишет, того времени, в котором он живет.

Национальная специфика текста возникает неизбежно, потому что язык хранит в себе национальную историю, национальную культуру. Язык закрепляет в себе исторически сложившиеся особенности народа в восприятии и отражении окружающего мира, в том числе и в образном его отражении. Это проявляется в наличии устойчивых сравнений, эпитетов, метафор и других средств художественной выразительности [3, с. 85].

Перевод не может быть понят, если не раскрыть его лингвистических основ, потому что перевод – это, прежде всего, языковая деятельность. Язык – фундамент и основное средство перевода.

Процесс перевода текста с одного языка на другой имеет многообразный и неоднозначный характер, связанный с множеством входящих в него компонентов. В науке существует 3 вида письменного перевода:

1. Пословный перевод. Это пословное воспроизведение исходного текста в единицах переводящего языка, по возможности, с сохранением даже порядка следования элементов.

2. Дословный перевод заключается в более полной передаче контекстуального значения элементов исходного текста в единицах переводящего языка.

3. Литературный (художественный) перевод заключается в выборе такого пути передачи исходной информации, который приводит к наиболее удачному переводному тексту.

Выделяют основные переводческие проблемы: специфику перевода устойчивых выражений; перевод игры слов; национально-культурную адаптацию.

Например, при передаче эпитетов и сравнений переводчику каждый раз нужно решить: сохранить образный стержень фигуры подлинника либо заменить его своим, сохраняя при этом стилистическую направленность, соответствующую оригиналу. Причиной замены могут быть особенности русского словоупотребления, сочетаемость слов и т. п.

Многие сравнения приобрели устойчивый характер, и на них распространяются правила перевода фразеологических единиц, т. е. использование эквивалента, аналога или описательного перевода:

- as slippery as a neel – скользкий, как угорь (эквивалент);
- as like as two peas – похожи, как две капли воды (аналог);
- as big as life – в натуральную величину (описательный перевод).

Эпитеты, сравнения и метафоры, часто употребляемые О. Уайльдом, не могут быть воспроизведены с полнейшей точностью, поэтому в любом переводе обязательно происходит следующие изменения:

- какая-то часть материала не воссоздается и отбрасывается;
- какая-то часть материала даётся не в собственном виде, а в виде разного рода замен, эквивалентов;
- привносится такой материал, которого нет в подлиннике [4, с. 132].

Любой перевод может содержать в себе определенные изменения по сравнению с оригиналом, но от количества таких изменений зависит точность перевода, поэтому оно должно быть по возможности сведено к минимуму.

Средства создания художественного образа

Литературоведы средствами создания художественного образа обозначают так называемые тропы. В сказке «Мальчик-звезда» О. Уайльд использует интересные эпитеты, сравнения, метафоры, которые придают особый колорит произведению.

Эпитет – троп, образное определение (выраженное преимущественно прилагательным, но также наречием, существительным, числительным, глаголом), дающее дополнительную художественную характеристику предмета (явления) в виде скрытого сравнения («адски холодно») [2, с. 68].

Эпитет является лексико-синтаксической единицей, показывающей отличительный признак предмета, определением которого он выступает. С помощью эпитета автор может выразить своё личное отношение к описываемому предмету или явлению и выделить его на фоне остальных образов.

Сравнение – стилистический приём, при котором происходит сопоставление двух явлений или предметов, подчёркивая их общий признак.

Роль сравнения очень велика. «Чистое» описание, как правило, образа не создаёт. Автор может долго перечислять внешние и внутренние качества своего героя, но он не «оживёт» в сознании читателя до тех пор, пока его облик не начнет ассоциироваться с чем-то для нас привычным. В сравнении ясно показывается текущее соединение образов, которые прежде были несопоставимыми («долина показалась им серебряным цветком»).

Сравнение – одно из самых распространенных средств изобразительности в художественных текстах.

«Метафора – слово или выражение, употребляемое в переносном значении, в основе которого лежит неназванное сравнение предмета с каким-либо другим на основании их общего признака» [2, с. 117].

Метафора – средство создания образности в языке («он наглухо затворил своё сердце»), она выполняет следующие функции:

- восстанавливает равновесие между необъяснимым или почти необъяснимым, простым наименованием и наименованием объяснимым;
- позволяет лучше запоминать информацию, так как носит эмоционально-оценочный характер;
- помогает в восприятии и понимании сложной информации;
- несёт в себе эмоционально-оценочную оценку говорящего;
- помогает засекретить смысл.

Метафора – наиболее яркое средство художественной выразительности, способ «украшения» речи.

Эпитеты, сравнения и метафоры помогают создать художественный образ, отражают традиции языка и культуры народа.

**Особенности перевода средств художественной выразительности
сказки О. Уайльда «Мальчик-звезда»
в текстах разных авторов**

Художественный текст – явление сложное и многоплановое, со своими специфическими характеристиками.

Прочитав переводы сказки О. Уайльда «Мальчик-звезда» Т. Озерской, В. Филиппова, И. Сахарова, П. Сергеева и Г. Нуждина, мы обратили внимание, что в процессе перевода часто оказывается невозможным использовать соответствие слов и выражений, которые нам даёт словарь. В подобных случаях автор прибегает к трансформационному переводу, который заключается в преобразовании внутренней формы слова или словосочетания или же ее полной замене для адекватной передачи содержания высказывания.

Главная задача переводчика – средствами одного языка выразить максимально точно то, что уже выражено ранее средствами другого языка, сохранив при этом авторскую индивидуальность.

Эпитет как средство описания действительности предоставляет возможность выразить подлинные авторские ощущения, создавая его собственный стиль и манеру представления. О. Уайльд не скупится на яркие прилагательные, он использует их для создания образа главного героя во всей его красоте в контрасте с тем миром, в который попал мальчик. В переводах П. Сергеева и Г. Нуждина (1) Т. Озерской (2), В. Филиппова (3), И. Сахарова (4) мы видим некоторые различия:

«...the old Earth is dead» – «старушка Земля умерла» (1) – «старушка Земля умерла» (2) – «старая Земля умерла» (3) – «земля замерла» (4);

«Terribly cold it certainly was» – «жизнь в лесу ужасно холодна» (1) – «адски холодно» (2) – «ужасно холодно» (3) – «холод был невероятный» (4);

«...they rolled their large yellow eyes» – «выкатывали свои большие жёлтые глаза» (1) – «тарасили свои огромные жёлтые глаза» (2) – «округлив свои жёлтые глаза» (3) – «поводя своими круглыми красными глазами» (4);

«There fell from heaven a very bright and beautiful star» – «яркая красивая звезда сорвалась со своего места» (1) – «прекрасная и необычайно яркая звезда упала с неба» (2) – «с неба упала очень яркая и красивая звезда» (3) – «блеснула яркая звезда» (4); «...and look down at the marvel of his own face, and laugh for the pleasure he had in his fairness» – «любовался на своё отраженье» (1) – «и глядел на своё дивное отражение» (2) – «глядел он на отражение своего лица и улыбался, наслаждаясь своей миловидностью» (3) – «любовался отражением своего красивого лица» (4).

О. Уайльд очень любил сравнения, при помощи которых показывал совершенство черт и внутренний хаос мальчика-звезды: гордость, жестокость, себялюбие:

«...he was white and delicate as sawn ivory, and his curls were like the rings of the daffodil. His lips, also, were like the petals of a red flower» – «ребёнок был бледен и изыскан, как статуэтка из слоновой кости. Его золотые волосы колечками свисали вниз, а губы были похожи на лепестки алой розы» (1) – «лицо у него было белое и нежное, словно выточенное из слоновой кости, и золотые кудри его были как лепестки нарцисса, а губы – как лепестки алой розы» (2) – «был этот мальчик – белым, будто сделанным из слоновой кости; его кудри были словно бледные цветы нарцисса, губы походили на лепестки красного цветка» (3) – «он был нежен и бел, у него были красивые кудри, коралловые губы» (4);

«Why, thou art as foul as the toad, and as loath some as the adder» – «мерзкий, как жаба, он скользкий, как гадюка» (1) – «ты мерзок, как жаба, и отвратителен, как гадюка» (2) – «ты так же гадок, как жаба, и отвратителен, как гадюка» (3) – «какой ты гадкий, точно жаба или змея» (4).

Автор сказки пытается донести до читателя то, что красота должна быть не только внешней, но и внутренней: в его суждениях, поступках.

При помощи сравнений автор показывает нам природу, передаёт лютый мороз:

«So cold was it that even the animals and the birds did not know what to make of it» – «Было так холодно, что даже звери и птицы замерли» (1) – «Мороз был так лют, что даже звери и птицы совсем растерялись от неожиданности» (2) – «Было так холодно,

что даже лесные животные и птицы гадали, что же будет» (3) – «Птицы и звери зябли и не знали, как получше укрыться от холода» (4).

Особую роль в организации текстуры повествования сказки «Мальчик-звезда» играют метафоры, которые делают стиль О. Уайльда особым, узнаваемым:

«The Earth is going to be married, and this is her bridal dress» – «земля готовится к свадьбе и примеряет свой подвенечный наряд» (1) – «земля готовится к свадьбе, а это её подвенечный наряд» (2) – «земля собирается замуж, а это – её свадебное платье» (3) – «земля надела венчальный убор, должно быть, она выходит замуж» (4).

«Snow is cruel to those who sleep in her arms» – «жесток Снег к тем, кто засыпает в его объятиях» (1) – «Снежная Дева беспощадна к тем, кто засыпает в её объятиях» (2) – «снег бывает жесток с теми, кто уснёт в его объятиях» (3) – «снег протягивал к ним свои ледяные объятия» (4);

«This is a bit terending to our hope» – «А мы-то думали...» (1) – «Все наши надежды пошли прахом» (2) – «Это горький конец нашей надежды» (3) – «Вот горькое разочарование» (4).

«Into a house where a heart is hard cometh there not always a bitter wind» – «В доме, где ледяное сердце, никогда не будет тепло» (1) – «В доме, где живут люди с каменными сердцами, всегда будет стужа» (2) – «А разве в доме, где жестокое сердце, не будет всегда жестокий холодный ветер» (3) – «там, где чёрствое сердце, всегда бывает холодно» (4).

«Yet was his heart heavy, «for he knew what evil fate awaited him» – «И тяжело вздохнув, он вошёл...» (1) – «Однако сердце его сжалось от тоски, ибо он знал, какая страшная судьба его ожидает» (2) – «Тяжело было у него на сердце, потому что он знал, какая злая участь ждёт его» (3) – «Маг убьёт меня», – думал он» (4).

Главная задача переводчика – максимально сохранить язык сказки, который наполнен различными стилистическими средствами, помогающими выразить главный смысл и посыл произведений, передать индивидуальность О. Уайльда.

Сопоставив эпитеты, сравнения и метафоры в переводах разных авторов (44 единицы), мы обратили внимание, что они отличаются. Переводы Т. Озерской и П. Сергеева и Г. Нуждина наиболее точно передают содержание оригинала, раскрывают идею сказки, сохраняют авторскую индивидуальность.

Заключение

Читая сказку О. Уайльда «Мальчик-звезда», переведённую с английского на русский, мы воспринимаем текст как художественный и не задумываемся над тем, какая работа была проведена переводчиками для достижения максимально точной передачи всех смыслов, содержащихся в произведении.

Сказка «Мальчик-звезда» – особый жанр литературы, где автор виртуозно совмещает передачу мыслей и образность языка, чтобы выразить свое эмоциональное состояние.

Перевод художественных произведений является для переводчика сложной и ответственной задачей: он должен передать особенности языка автора и донести до читателя основную идею произведения, его философию.

Выделяют основные переводческие проблемы: специфику перевода устойчивых выражений; перевод игры слов; национально-культурную адаптацию.

Оскар Уайльд для создания художественных образов использует яркие эпитеты, сравнения и метафоры, которые отражают традиции языка и культуры народа.

Все переводы сказки «Мальчик-звезда» в той или иной степени отличаются друг от друга. Главное их различие заключается в выборе языковых средств и в особенностях раскрытия идеи сказки. Каждый перевод оказывает своё особое художественно-эстетическое воздействие на читателя.

Изучив эпитеты, сравнения и метафоры разных авторов, мы сделали выводы, что перевод Т. Озерской, П. Сергеева и Г. Нуждина ближе к оригинальному тексту сказки, чем переводы В. Филиппова и И. Сахарова.

При переводе художественного текста переводчик должен учитывать особенности художественного произведения, синтезировать все доступные приёмы для получения качественного перевода.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Арнольд, И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – Л., 1973. – 256 с.
2. Виноградов, В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М. : Гослитиздат, 2017. – 315 с.
3. Гарбовский, Н. К. Теория перевода : учебник / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2007. – 544 с.
4. Казакова, Т. А. Практические основы перевода / Т. А. Казакова. – СПб. : «Издательство Союз», 2000. – 248 с.
5. Сказки зарубежных писателей: серия «Школьная библиотека». – Минск : Крыніца, 1996. – 368 с.
6. Тетельман, А. И. Литературная сказка Оскара Уайльда: синтез художественных форм / А. И. Тетельман // Синтез в русской и мировой художественной культуре : материалы 6-й науч.-практич. конф. – М., 2006. – С. 279–282.
7. Уайльд, О. Звёздный мальчик. (Пер. И. П. Сахарова) [Электронный ресурс] / О. Уайльд. – М., 2015.
8. Уайльд, О. Звёздный мальчик. (Пер. В. Филиппова) [Электронный ресурс] / О. Уайльд. – М., 2013.
9. <http://lib.ru/WILDE/istoriya.txt>. – Переводы П. В. Сергеева и Г. Нуждина.
10. <http://wilde-online.info/the-star-child.html>. – О. Wilde «The star child» [Электронный ресурс].

KRASOVSKAYA S. A.

State educational institution «Uzda gymnasia»

Scientific supervisors – Rozova E. A., Rozhkova T. M.

«LANGUAGE IS THE CLOTHING OF THOUGHTS» (FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE MEANS OF ARTISTIC EXPRESSIVENESS OF O. WILDE'S FAIRY TALE «THE STAR BOY» FROM ENGLISH INTO RUSSIAN)

Summary. *The work provides a comparative analysis of epithets, comparisons, metaphors of the fairy tale by O. Wilde «Star Boy» in the translations of T. Ozerskaya, V. Filippov, I. Sakharov, P. Sergeev and G. Nuzhdin and their comparison with the original. The author emphasizes that the translation cannot be understood unless its linguistic foundations are revealed. All four translations contain some changes compared to the original, but the accuracy of the translation and the artistic and aesthetic impact on the reader depend on the number of such changes.*

МАРТЬЯНОВА В. В.

Государственное учреждение образования
«Средняя школа № 3 г. Смоленска»

Научный руководитель – Беликова В. П., учитель

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СРАВНЕНИЙ В ЛИРИЧЕСКИХ И ЛИРО-ЭПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ А. С. ПУШКИНА

Аннотация. Статья содержит результаты исследования структурных особенностей сравнений, их семантики, функционирования сравнений в лирических и лиро-эпических произведениях А. С. Пушкина. Проанализированы механизмы образования сравнений, способы их выражения, проведена тематическая классификация сравнений в лирических и лиро-эпических произведениях А. С. Пушкина.

Произведения выдающегося русского поэта XIX столетия А. С. Пушкина – чудесный, неповторимый мир. Они покоряют глубоким философским подтекстом, тонким проникновением в жизнь человека и природы.

Великий поэт был признанным гением владения сложнейшими художественными приемами. Используемые в его поэмах и стихотворениях сравнения поражают своей неожиданностью и в то же время точностью, меткостью.

Отсутствие исследований, посвящённых комплексному изучению лексических единиц, выступающих в роли сравнений в лирических и лиро-эпических произведениях А. С. Пушкина, обуславливает актуальность данного исследования.

Объект исследования – средства выражения сравнений в стихотворных текстах А. С. Пушкина, рассматриваемые как один из способов отражения не только действительности, но и богатого внутреннего мира автора.

Предметом исследования выступает сравнение с точки зрения его структурных и семантических признаков, а также механизмов образования.

Цель работы заключается в исследовании семантических и структурных особенностей сравнений в поэзии А. С. Пушкина.

Данная цель определила следующие **задачи**:

- 1) проанализировать механизмы образования сравнений в лирических и лиро-эпических произведениях великого поэта;
- 2) рассмотреть способы выражения сравнений в поэзии А. С. Пушкина;
- 3) провести тематическую классификацию сравнений в лирических и лиро-эпических произведениях А. С. Пушкина.

Научная гипотеза: любое сопоставление одного предмета с другим в зависимости от его смысловой и эмоциональной нагрузки может стать образным.

Материалом исследования послужили лексические единицы, выступающие в функции сравнения, зафиксированные в стихотворных текстах А. С. Пушкина. Методом сплошной выборки из поэтических произведений писателя было выделено 234 текстовых фрагментов, содержащих сравнения.

По употребительности данный троп является одним из шедевров, наряду с метафорой и эпитетом. Наиболее точное, потенциально отнесенное к любой сфере исследования дает определение сравнения «Словарь русского языка» С. И. Ожегова: «Сравнение – слово или выражение, содержащее уподобление одного предмета другому на основе общего у него признака» [9, с. 337].

Для решения поставленных задач в работе применялись следующие методы: лингвистическое наблюдение, семантико-стилистический метод описания языка, метод анализа художественного текста, количественный метод анализа языковых единиц. Это позволило глубже раскрыть специфику творчества А. С. Пушкина, познать его искусство в использовании сравнений для создания ярких картин и образов.

Новизна исследования определяется тем, что впервые предпринята попытка дать комплексное описание структуры и семантики разнообразных сравнительных конструкций, употреблённых в лирических и лиро-эпических произведениях А. С. Пушкина, выявлена их роль в повышении экспрессивности и эмоциональной окраски текста пушкинских произведений.

Результаты исследования могут быть использованы на учебных и факультативных занятиях в качестве дидактического материала по лексикологии, в практике изучения лингвистического анализа текста.

Изучение сравнений в лирике А. С. Пушкина позволило выявить особенности их структуры, семантики, функционирования в стихотворном тексте. На основе анализа сравнений можно сделать следующие выводы:

1. Морфолого-синтаксическая классификация сравнений в лирических и лиро-эпических произведениях Пушкина показала, что наиболее продуктивными из них являются сравнения, выраженные сравнительными оборотами с союзами как, словно, точно, что, сравнительными придаточными предложениями, творительным падежом имени существительного, сравнительной степенью имени прилагательного или наречия.

2. Тематическая классификация сравнений в лирике Пушкина показала, что они неожиданны, разнообразны и эмоциональны. Среди лексем, употреблённых в поэтических текстах А. С. Пушкина в функции сравнений, мы выделили 6 семантических групп: 1) сравнения, характеризующие героев произведений; 2) сравнения, используемые в пейзажных зарисовках; 3) сравнения, характеризующие абстрактные понятия; 4) сравнения, характеризующие различные предметы; 5) сравнения, характеризующие географические объекты; 6) сравнения, предметом которых являются различные животные и растения.

3. Большинство сравнений в лирических произведениях А. С. Пушкина позволяют ярко и полно описать с разных сторон лирического героя, охарактеризовать его мироощущение, восприятие жизни, подчеркнуть основные черты.

Особенностью сравнений, характеризующих явления природы, абстрактные понятия, географические объекты, является то, что в лирике Пушкина они не просто сравниваются с человеком, а как бы перевоплощаются в него и теряют своё вещественное, предметное значение.

4. Сравнение в поэтических текстах писателя являются одним из средств экспрессивной и эмоциональной окраски текста. Образы сравнений возникают на основе множества ассоциаций – слуховых, зрительных, осязательных, что углубляет смысловые связи сравнения.

5. Лингвистический эксперимент показал, что с помощью сравнений поэт выделяет наиболее яркие и существенные признаки предметов и явлений. В основу многих сравнений поэта положены неожиданные сопоставления, что делает их свежими и оригинальными.

Таким образом, сравнения в полной мере отражают такую особенность творчества поэта, как повышенное внимание к звуку, слову, строке. А. С. Пушкин употреблял сравнения в лирических и лиро-эпических произведениях как активное средство в реализации своего замысла, и все стилистические средства организации сравнений служат решению художественной задачи автора. Сравнительные конструкции раскрывают перед читателем автора произведения как личность с оригинальным внутренним миром.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бакина, М. А., Некрасова, Е. А. Эволюция поэтической речи XIX–XX вв. Перифраза. Сравнение / М. А. Бакина, Е. А. Некрасова. – М. : Наука, 1986. – 192 с.
2. Валгина, Н. С. Сложноподчиненные предложения с придаточной частью сравнительной / Н. С. Валгина. Синтаксис современного русского языка. – М. : Высшая школа, 1991. – С. 342–344.
3. Винарская, Е. Н. Выразительные средства текста / Е. Н. Винарская. – М. : Высшая школа, 1989. – 136 с.
4. Виноградов, В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М. : АН СССР, 1963. – 255 с.
5. Вомперский, В. В. К характеристике стиля М. Ю. Лермонтова : стилистические функции сравнения / В. В. Вомперский // Русский язык в школе. – 1964. – № 5. – с. 25–32.
6. Кожевников, В. М. Литературный энциклопедический словарь / В. М. Кожевников. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1987. – 752 с.
7. Краткий словарь литературоведческих терминов / под ред. Л. И. Тимофеева, С. В. Тураева. – М. : Просвещение, 1978. – 243 с.
8. Одинцов, В. В. Сравнение / В. В. Одинцов // Русский язык. Энциклопедия / под ред. В. П. Филина. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – 432 с.

9. Ожегов, С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 1988. – 749 с.
10. Пушкин, А. С. Сочинения : в 3 т. / А. С. Пушкин. – М. : Художественная литература, 1985.
11. Розенталь, Д. Э., Голуб, И. Б. Секреты стилистики / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб. – М. : Айрис, 1996. – 198 с.
12. Розенталь, Д. Э., Теленкова, М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1985. – 420 с.
13. Словарь литературоведческих терминов / Автор-составитель С. П. Белокурова. – СПб. : Паритет, 2007.

MARTYANOVA V. V.

State educational institution «Secondary school No 3 of Smolevichi»

Scientific supervisor – Belikova V. P., teacher

STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF COMPARISONS IN LYRICAL AND LYRO-EPIC WORKS A. S. PUSHKINA

Summary. *The article contains the results of a study of the structural features of comparisons, their semantics, the functioning of comparisons in the lyric and lyric-epic works of A. S. Pushkin. The mechanisms of the formation of comparisons, the methods of their expression are analyzed, a thematic classification of comparisons in the lyric and lyric-epic works of A. S. Pushkin.*

ПОДОРСКАЯ Е. И.

ГУО «Фариновская детский сад –
средняя школа Полоцкого района»

Научный руководитель – Шикун О. С.,
учитель русского языка и литературы

«КОСНИТЕСЬ АНГЕЛА ДУШОЙ...» (ОБРАЗ АНГЕЛА В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XIX–XX ВЕКОВ)

Аннотация. Данное исследование посвящено анализу образа ангела в русской литературе XIX–XX веков, выявлению важных нравственных уроков, которые несут произведения этой тематики. Тема, которую выбрала учащаяся, интересна и актуальна, так как на данный момент существует мало исследований, посвящённых комплексному изучению роли образа ангела в русской литературе XIX–XX веков.

Сейчас много говорят и пишут о воспитании подрастающего поколения, о необходимости возрождения в обществе лучших духовных традиций. Русская художественная литература, в основе которой лежит вечная и важная тема – забота о душе человека и его нравственных ориентирах, всегда играла ведущую роль в формировании мировоззрения человека, в становлении личности. Духовно-нравственные проблемы поднимаются прежде всего в произведениях, где нашли отражение библейские мотивы. А самым популярным библейским образом в литературе является образ ангела. В человеческом сознании он всегда ассоциировался с добром и милосердием, с Божьей помощью и покровительством, а ведь каждый из нас порой нуждается в поддержке. Поэтому на протяжении многих столетий ангелы захватывали воображение писателей и поэтов. В данной работе мы обратились к произведениям русской литературы XIX–XX веков.

Актуальность темы исследования: важно постигать духовный аспект русской литературы, ведь если не забывать вечные ценности, заложенные в прошлом, бережно относиться к ним в настоящем, то можно проложить себе дорогу в счастливое будущее.

Цель работы – определить роль образа ангела в русской литературе XIX–XX веков.

Поставленная цель определила **задачи исследования:**

- 1) Проанализировать значение и происхождение слова «ангел».
- 2) Изучить произведения русской литературы XIX–XX веков, посвященные теме исследования, и проанализировать, меняется ли с течением времени подход авторов к созданию образа ангела.
- 3) Обобщить исследуемый материал с целью выявления роли ангела в духовной жизни человека и тех нравственных уроков, которые он несет.

Объект исследования – произведения писателей и поэтов XIX–XX веков, в которых изображается образ ангела.

Предмет исследования – духовно-нравственное содержание образа ангела, которое нашло свое воплощение в идеях произведений, в характерах и обликах героев.

Гипотеза: изображение ангела в литературе с течением времени может меняться, но его образ всегда будет воплощением нравственного идеала автора и мерилем нравственных качеств героя.

Кто такие ангелы? Какова их роль? В этимологическом словаре Н. М. Шанского написано, что слово «ангел» заимствовано из старославянского языка. Но еще раньше оно появилось в древнегреческом языке: греческое слово *aggelos* (от глагола *aggellō* «сообщаю», «объявляю») буквально переводится как «вестник», «посол» [1, с. 27].

Если же мы обратимся к толковым словарям, то увидим, что в них слово «ангел» представлено как многозначное. Так, в «Толковом словаре русского языка» С. И. Ожегова приводятся два его значения: 1) в религии: сверхъестественное существо, посланец бога, якобы покровительствующий человеку (изображаемый крылатым отроком, юношей); 2) употребляется как ласковое обращение к человеку [2, с. 24].

Согласно Библии, ангелы – это вестники, посланники Всемогущего, в этом качестве им предназначено участвовать в жизни людей. Ещё одно предназначение ангелов заключается в опеке над людьми и оказании им помощи. Небесные посланники радуются нашему покаянию и преуспеванию в добродетели, стараются способствовать духовному развитию и содействовать во всяком добре.

Тема ангельских видений становится сквозной в лирике XIX века. Поэты прошлого старались не отходить от библейской трактовки: их в большей степени волновал мир духовный, следовательно, небесные посланники занимаются лишь духовными делами: кружат в Раю, восхваляют Бога и одним своим присутствием или волшебным пением поражают силы зла, угрожающие человеку. Так, в стихотворении **А. С. Пушкина «Ангел»** посланник Божий способен вернуть миру гармонию и свет просто своим существованием: его нежность и кротость настолько впечатлили пролетающего мимо демона, что тот неожиданно для себя признал силу любви и доброты: *«Ты не даром мне сиял»* [3]. **М. Ю. Лермонтов** в своем стихотворении **«Ангел»** изображает духа неба, который *«душу младую в объятиях нес»* [4]. Посланник Божий благословляет младенца на жизнь на земле и тихо напевает святую песню, восхваляющую Бога и достоинства праведной жизни. Эта песня должна навсегда остаться в памяти у человека и помочь ему выстоять перед испытаниями земной жизни. Созвучно лермонтовскому и стихотворение **«Ангел» И. А. Бунина**, но в нем небесный посланник сам спускается с небес к малышу, услышав его пение. Ангел знает, что ребенок с невинной душой почувствует его присутствие и на всю жизнь запомнит охватившее его в тот момент ощущение счастья. Так, поэты полагают, что ангелы призваны направлять человека в начале его жизни *«на путь и правды, и любви!»* [5].

В произведениях многих авторов звучит вера в то, что человек не остается в земном мире наедине со своими печалью, через ангела Творец присутствует в его жизни и защищает его душу. В стихотворении **П. А. Вяземского «Молитва ангелу-хранителю»** взрослый, уставший от жизни человек обращается к своему доброму покровителю с горячей просьбой помочь ему оторваться от земных забот, обрести веру, утерянную во время тяжких испытаний, смягчить черствые чувства [6]. Он верит, что ангел услышит его и укажет верный путь. А в произведении **Н. А. Некрасова «Сон»** дух *«света и покоя»* сам приходит во сне к лирическому герою, который обдумывает идею о самоубийстве, и в прямом смысле слова спасает его, даруя надежду и веру [7].

Если в поэзии XIX века ангел показан как существо нематериальное, эфирное, то в рассказе **Л. Н. Андреева «Ангелочек»** объектом исследования становится восковая фигурка ангела. Главный герой произведения Сашка, никому не нужный, злой, невоспитанный мальчик, в гостях у богатых людей на рождественской ёлке *«увидел то, чего не хватало в его картине жизни – ангелочка»*, и это событие пробудило в нем чувства радости и счастья [8]. Взяв ангелочка в руки, он и сам стал похож на невинное небесное создание. Да и отец Сашки, больной, измученный жизнью человек, увидев прекрасную фигурку, вспомнил о другой жизни – красивой, наполненной смыслом. В финале рассказа восковой ангелочек, повешенный у печки, тает, но он успел согреть людские сердца, подарить мечту и наполнить чью-то жизнь смыслом. Несмотря на то, что художественное воплощение образа ангела в рассказе Л. Н. Андреева иное, чем в стихотворениях русских поэтов, писатель также воспринимает ангела как хранителя души человека, как идеал духовной чистоты.

В начале XX века наступает новая эпоха, несущая переоценку прежних духовных и эстетических идеалов. Но все же в душах творцов сохраняется потаенный уголок, где находится место ангелу – символу счастья, любви и веры. Этот образ неоднократно встречается в стихотворениях поэтов Серебряного века: К. Бальмонта, А. А. Блока, М. И. Цветаевой, Н. С. Гумилева, А. А. Ахматовой и др. В своем творчестве эти лирики по-прежнему отражают преклонение грешного человека перед святостью ангела и верят: у каждого есть свой невидимый помощник, нужно только прислушаться к нему. Например, в стихотворении **К. Д. Бальмонта «Белый ангел»** лирический герой искренне убежден, что только ангел-хранитель с *«улыбкой сожаления в глазах»* сберег его от бед, нищеты, тюрьмы и наполнил жизнь смыслом [9].

Но понемногу небесные духи начинают терять отстраненность от человеческого мира, становятся ближе героям, помогают им не только сохранить веру, чистоту души и помыслов, но и устроить свою земную личную жизнь. Это особенно ярко просле-

живается в стихотворениях **Н. С. Гумилева «Ангел-хранитель»** [10] и **А. А. Ахматовой «Божий Ангел, зимним утром...»** [11]. Поэты убеждены, что любовь дарована людям свыше, а ангел благословляет их чувства, выполняя волю Всевышнего. Герой Н. С. Гумилева и сам выбирает для себя роль ангела-хранителя, который *«стоит, красноречивый, за свою сестру»*. Так небесный невидимый дух преображается в определенного человека.

В советские годы, когда многие считали религию предрассудком и пережитком прошлого, литература отошла от изображения образа ангела как вестника Творца. Но веру в чудо, в то, что у каждого есть защитник и духовный покровитель, в душах людей искоренить невозможно. Одним из самых душевных и проникновенных произведений советского периода является повесть **В. П. Астафьева «Ангел-хранитель»**. Она интересна тем, что в образе ангела писатель изображает не небесное существо, а вполне земное. Ангелом-хранителем в повести назван щенок по кличке Шарик, который в трудные времена заставил членов семьи проявлять доброту, заботу о нем и отвлечься от серьезных проблем. *«Вот он, Шарик-то! Знамение это мне вышло, в образе его ангел-хранитель явился...!»* – говорит бабушка [12]. И все же читатель понимает, что настоящим ангелом-хранителем для семьи стала бабушка, принесящая щенка в дом. Она выступает в повести образцом служения близким, высшей духовности, чистоты, заступничества; ее поступки способствуют тому, что люди от забот о низменном переходят к мыслям о высоком. То есть эта немолодая женщина выполняет ту миссию, которая возложена на ангелов. Таким образом, В. П. Астафьев высказывает мысль о том, что воплощением доброго, евангельского духа на земле может являться человек.

В литературе конца XX столетия образ ангела снова начинает толковаться как воплощение высших сил. Но теперь уже авторы говорят о земной форме его существования, а не о небесной. Всё чаще об ангелах как о высших силах вспоминают герои, потерявшие смысл жизни, одинокие и несчастные. Они мечтают снова услышать волшебное исцеляющее пение божественных духов и найти в жизни гармонию, а поэтому сами вступают в диалог с этими светлыми существами, просят простить их за неблагоприятные поступки, направить на путь истинный. Наиболее ярко эта тематика раскрывается в творчестве поэтов-бардов: Александра Дольского, Валерия Бокова, Виктора Попова, Андрея Козловского, Александра Городницкого, Сергея Данилова и др. В произведениях **Валерия Бокова «Ангел мой»** [13] и **Александра Дольского «Ангел-хранитель»** [14] впервые звучит мысль о том, что человек должен испытывать чувство ответственности перед своим ангелом-хранителем. Лирические герои жили не по совести, порой преступали нравственные законы, и поэтому их небесные покровители, словно люди, потеряли покой, познали страдания и боль, стали ранимыми и беззащитными, хотя и не покинули своих подопечных. Ангел в этих произведениях – это совесть человека.

Итак, с каждым новым этапом развития общества и литературы образ ангела все больше материализуется и становится похож на человека, все ближе он становится к земле, к своему подопечному, а порой вообще выступает в произведении как вспомогательное средство, помогающее автору рассказать о герое, раскрыть черты его характера. Но ангел в литературе всегда остается мерилom нравственных качеств героя, идеалом, стремление к которому проповедуют писатели и поэты в своем творчестве. Произведения об ангелах писателей и поэтов XIX–XX веков – это всегда поучительные истории с обязательным нравственным уроком.

Таким образом, выдвинутая нами гипотеза подтвердилась.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Шанский, Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка. Пособие для учителя / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская. – Изд. 3-е. – М. : «Просвещение», 1975. – 543 с.
2. Ожегов, С. И. Словарь русского языка : Ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов. – М. : Рус.яз., 1986. – 797 с.
3. Серия «Великие поэты» : в 40 т. – М. : ИД Комсомольская правда, 2012. – Т. 1: Александр Пушкин / редкол. : Игнат Веснин (отв. ред.) [и др.]. – 2012. – 240 с.
4. Серия «Великие поэты» : в 40 т. / М. : ИД Комсомольская правда, 2012. – Т. 8: Михаил Лермонтов / редкол. : Марина Смирнова (отв. ред.) [и др.]. – 2012. – 240 с.
5. Серия «Великие поэты» : в 40 т. / М. : ИД Комсомольская правда, 2012. – Т. 5: Иван Бунин / редкол. : Ксения Казак (отв. ред.) [и др.]. – 2012. – 240 с.

6. РусСтих. Стихи классиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rustih.ru/petr-vyazemskij-molitva-angelu-xranitelyu/>. – Дата доступа : 09.02.2020.
7. Некрасов, Н. А. Избранные сочинения / Н. А. Некрасов. – М. : Худож. Лит., 1989. – 591 с.
8. Андреев, Л. Н. Жили-были : Рассказы / Л. Н. Андреев. – М. : Дет. лит., 1986. – 174 с.
9. РусСтих. Стихи классиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rustih.ru/konstantin-balmont-belyj-angel/>. – Дата доступа : 15.02.2020.
10. Серия «Великие поэты» : в 40 т. – М. : ИД Комсомольская правда, 2012. – Т. 30: Николай Гумилев / редкол. : Е. Ступненкова (отв. ред.) [и др.]. – 2012. – 240 с.
11. РусСтих. Стихи классиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rustih.ru/anna-axmatova-bozhij-angel-zimnim-utrom/>. – Дата доступа : 21.02.2020.
12. Litra.RU [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.litra.ru/fullwork/get/woid/00565391224694321188/>. – Дата доступа : 10.03.2020.
13. AkkordBard [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://akkordbard.ru/poispolnitelem/2184-bokov/90142-valerij-bokov-angel-moj/>. – Дата доступа : 17.02.2020.
14. Muzvix [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://muzmix.com/catalog/d_rus/4239/147946/. – Дата доступа : 17.02.2020.

PODORSKAYA K. I.

SEI «Farinovo school of Polosk district»

Scientific supervisor – Shikulo O. S., literature teacher

«TOUCH THE ANGEL WITH YOUR SOUL...»

Summary. *The work is devoted to the analysis of the image of the angel in Russian literature of the XIX–XX century, to the detection of important moral lesson learned from works on this topic.*

РАКІЦКІ Я. М.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Сярэдняя школа № 33 г. Гродна»

Навуковы кіраўнік – Рынкевіч І. М.,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры

АДМЕТНАСЦЬ ЖАНРУ БАЙКІ Ў ТВОРЧАСЦІ СУЧАСНЫХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЧАСОПІСА «ВОЖЫК» (2015–2019))

Анотацыя. В статье представлены особенности жанра басни в творчестве современных белорусских писателей (на материале журнала «Вожык»), показана история возникновения и развития басни, тенденция проявления интереса к данному жанру. В результате определено, что современная басня унаследовала традиции и сохранила свою структуру по всем законам и канонам этого жанра. Изменения произошли в большей степени в содержании, поскольку темы и проблемы соответствуют реалиям нашего времени. Материал статьи может быть полезен на уроках белорусской литературы, при проведении внеклассных мероприятий. Он позволит обогатить знания о современных баснописцах, пробудить интерес к познанию басенного жанра, воспитывать у подрастающего поколения гражданские, патриотические, нравственные качества.

Уводзіны. Баечны жанр, вытокі якога паходзяць з вуснай народнай творчасці, адзін з самых яркіх і жывых старонак беларускай паэзіі. Байка жыве і развіваецца ў сучаснай літаратурнай прасторы. Думаецца, што гэты жанр з'яўляецца хуткім адказам на пытанне, якое патрабуе тлумачэння складаных, забытых жыццёвых адносін. Усё гэта стварае адпаведную запатрабаванасць і спрыяе таму, каб байка была не проста байкай, а нечым болей.

Аktуальнасць тэмы абгрунтавана тым, што байка як жанр у сучаснай літаратуры дастаткова запатрабавана. Аб гэтым сведчыць унутрынавацыйны аб'ём твораў сучасных беларускіх аўтараў, якія часцей за ўсё прэзентуюць свае мастацкія набыткі на старонках папулярнага сатырычнага часопіса «Вожык». Аўтары розных узростаў, прадстаўнікі розных пісьменніцкіх пакаленняў знаходзяць гэты жанр найбольш прыдатным для выяўлення сваіх поглядаў, сімпатый, ацэнак у своеасаблівай займальнай форме праз намёк і алегорыю. Дзякуючы высілкам сучасных беларускіх аўтараў байка развіваецца, набывае новыя адзнакі, якія дыктуюць сучасныя літаратурныя законы і новыя грамадска-культурныя праявы.

Аktуальнасць даследавання прадвызначыла мэту і задачы даследавання.

Мэта работы: выяўленне асаблівасцей жанру байкі ў творчасці сучасных беларускіх пісьменнікаў (на матэрыяле часопіса «Вожык»).

Для рэалізацыі дадзенай мэты вырашаюцца наступныя **задачи:**

1. Вывучыць крытычную літаратуру па тэме даследавання.
2. Разгледзець вытокі станаўлення і развіцця байкі як жанру, асноўныя складнікі жанру байкі.

3. Паказаць ідэйна-тэматычную разнастайнасць байкі ў творчасці сучасных пісьменнікаў.

4. Адзначыць мастацкія асаблівасці сучасных твораў баечнага жанру.

Асноўная частка. У энцыклапедычных і лінгвістычных слоўніках розных гадоў у азначэннях жанру байкі істотных змен не адзначаецца. Яна застаецца і сёння адным з нешматлікіх кананізаваных жанраў сінтэтычнага характару, дзе канфлікт будзе не столькі ў сутыкненні характараў, колькі ў супрацьстаянні ідэй. З антычных часоў і да нашых дзён байка служыць узорам жыццёвай мудрасці і сродкам навучання.

Доказам таго, што байка сёння жыве і плённа працуе, з'яўляюцца творы В. Рэчыца, Н. Шэранькага, У. Грышчанкі, Л. Владыкі, А. Лабаноўскага, Я. Хвалея і іншых аўтараў, што размяшчаюцца на старонках сатырычнага часопіса «Вожык». З першых гадоў свайго заснавання «Вожык» актыўна друкуе творы вядучых пісьменнікаў-байкапісцаў. Часопісу пашчасціла, што яго рэдактарам у ваенныя і пасляваенныя гады быў майстар смеху Кандрат Крапіва. Менавіта ім і яго таленавітымі паплечнікамі закладзены традыцыі, якія і сёння дазваляюць «Вожыку» быць сапраўды народным выданнем. Сталасць, традыцыі, лёгка і займальны матэрыял часопіса разлічаны для розных узростаў, рознага ўспрымання.

Пры даследаванні баек К. Крапівы Анатоля Сабалеўскі падзяляе яго байкі на чатыры тэматычныя групы: байкі, прысвечаныя маральна-бытавым праблемам; байкі, якія раскрываюць праблемы грамадскага жыцця; байкі, што асвятляюць міжнародныя праблемы; байкі, якія выкрываюць праблемы літаратуры, мастацтва і навукі [3, с. 90]. У адпаведнасці з класіфікацыяй А.Сабалеўскага паспрабуем разгрупаваць і прааналізаваць байкі сучасных аўтараў.

Сучасныя байкі, прысвечаныя маральна-бытавым праблемам, уражваюць глыбокай тэматычнай разнастайнасцю і шырокім праблемным полем. Пісьменнікі малююць абагульненыя і ў той жа час пазнавальныя індывідуальныя характары, жыццёвыя сітуацыі і падзеі. Як сведчаць назіранні, сучасных пісьменнікаў хваляюць адносіны ў сям'і, праблемы бацькоў і дзяцей, захаванне сумлення, добрага маральнага клімату. Мараль байкі схіляе нас да актыўнай жыццёвай пазіцыі, адмаўляе абыхавасць, прыворства, уяўную заспакоенасць.

Асаблівае месца ў творчасці пісьменнікаў-байкапісцаў займаюць байкі, што раскрываюць праблемы грамадскага жыцця. Вобразна і рашуча майстры слова паказваюць супярэчнасці і сутыкненні паміж багатымі і беднымі, моцнымі і слабымі, уладарнымі і бяспраўнымі. Указваючы на недахопы, выходзяць у духу грамадзянскага абавязку, нагадваючы пра тыя прапісныя ісціны, якія мы, часам, забываем або не заўважаем у мітусні жыцця. Байкі выносяць на паверхню тыя знакавыя праблемы, якія сёння надзвычай адчувальныя ў грамадстве: паразітычны лад жыцця, безгаспадарчасць, кар'ерызм, хабарніцтва, бюракратызм, адсутнасць адказнасці ў выкананні непасрэдных абавязкаў.

У розныя перыяды жыцця грамадства закраналі пісьменнікі-байкапісцы праблему адносін паміж рознымі дзяржавамі, грамадскімі сістэмамі. Часта байкі ў вызначаным напрамку губляюць сваю актуальнасць, калі знікае сама па сабе тая ці іншая сітуацыя, з'ява. Аднак на кожным этапе развіцця міжнародных адносін аўтары баек знаходзілі праблемныя моманты, якія і трапілі ў іх сатырычныя творы.

Негатыўныя моманты найбольш вострых міжнародных праблем, рашэнне якіх патрабуе масавага асэнсавання і аб'яднання намаганняў усіх народаў і дзяржаў, акрэсліваюць майстры слова жыццёва верагоднымі штрихамі. Дасціпны, здаровы, справядлівы смех узбагачае мудрасцю, у якой адчуваецца дух нашых нацыянальных традыцый. Абапіраючыся на вопыт класікаў, байка прадаўжае эвалюцыяніраваць: у кожнага паэта ёсць свае тэматычныя знаходкі, уласнае бачанне вобразаў-асацыяцый. Дзякуючы мастацкаму пошуку, трапнаму раскрыццю праблем, байка, на наш погляд, ніколі не страціць сваёй запатрабаванасці.

Стылістычным цэнтрам сучасных баек з'яўляецца прастамоўе і маўленчая інтанацыя. Кароткі баечны выклад насычаны яркім гутарковым, народна-бытавым стылем, напоўнены арыгінальнай метафарычнасцю, трапнай фразеалогіяй.

Заклучэнне. Байка з'яўляецца, на наш погляд, пазачасавым жанрам. Лёгкі матэрыял, просты сюжэт, у якім адлюстроўваецца сутнасць чалавека і часу. Агляд нумароў часопіса «Вожык» за апошнія гады (2015–2019) даў магчымасць канстатаваць тэндэнцыю павелічэння цікавасці аўтараў да жанру байкі. Большасць вожыкаўскіх сучасных аўтараў – людзі сталага узросту, але ёсць і больш маладыя майстры «вострага» слова. Аналіз матэрыялу, змешчанага ў часопісе «Вожык», дазваляе сцвярджаць: гэты жанр не толькі актуальны ва ўсе часы, ён лёгка, даступны для ўсіх узростаў, для рознага ўспрымання. Гэтым тлумачыцца прыцягальнасць байкі.

Прааналізаваўшы шматлікія даведнікі і працы даследчыкаў, мы прыйшлі да высновы, што сучасная байка наслідавала сталыя традыцыі і захавала сваю будову па ўсіх законах і канонах гэтага жанру. Традыцыйным у байцы застаецца выкарыстанне алегарычных вобразаў: жывёл, раслін, рэчаў. Захоўвае сучасная байка і такі свой пазнавальны элемент як мараль. Змены ў баечным жанры больш датычацца яе зместу, бо тэматыка і праблематыка ў большай ступені суадносяцца з рэаліямі нашага часу, з сучаснымі з'явамі жыцця.

Самай запатрабавальнай, актыўнай тэматычнай групай з'яўляюцца байкі, прысвечаныя маральна-этычным праблемам, якія выкрываюць зайздрасць, помсту, непавагу да старэйшых, прагнасць, разбэшчанасць, пустазвонства, пыхлівасць. Гэта пазнавальныя ў чалавечай асобе якасці з'яўляюцца характэрнымі для розных часавых адрэзкаў, выяўляюцца яны і ў змесце сучаснай байкі ў знаёмых любому сучасніку сітуацыях. На жаль, маюць месца ў нашым жыцці недасканаласці чала-

вечага характару, негатыўных паводзін, якія раскрываюцца ў байках, прысвечаных праблемам грамадскага жыцця. Сучасныя байкапісцы выступаюць за грамадска актыўную, усвядомленую пазіцыю чалавека. Высмейваюць безадказнасць, бюракратызм, хабарніцтва, кар’ерызм, безгаспадарчасць і марнатраўства. Меншая колькасць твораў налічваецца сярод баек, прысвечаных міжнародным праблемам. Гэта можа быць патлумачана адсутнасцю вострых канфліктаў у дадзенай сферы. Але аўтары не прамінаюць паказаць дваістую сутнасць некаторых міжнародных момантаў – прага ўлады, нядобрасумленая палітыка. Няшмат у творчасці сучасных байкапісцаў твораў, дзе згадваюцца праблемныя моманты сучаснай літаратуры, мастацтва і навукі. Тым не менш, у байках сучасных аўтараў высмейваецца лжэвучонасць, прадажніцтва, пыхлівасць.

Сучасная байка яшчэ раз пацвярджае і свае выяўленчыя магчымасці. Багаты арсенал лексічных сродкаў (фамільярна-бытавая лексіка, словы з памяншальна-ласкавымі, павелічальнымі, пагарджальнымі суфіксамі, фразеалагічныя адзінкі, параўнальныя звароты і інш.) дапамагаюць стварыць займальны сюжэт, перадаць аўтарскія адносіны да апісаных жыццёвых праяў.

Інтанакійны малюнак, эмацыйнасць у байцы ствараюцца сродкамі сінтаксічнай выразнасці (клічныя і пыталыныя сказы, выклічнікі, характэрныя звароты). Важным элементам сучаснай байкі застаецца дыялог, які выконвае шэраг знакавых функцый. Кароткасцю і афарыстычнасцю ўражае канцоўка твора – так званая мараль – абавязковы складнік жанру байкі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Казека, Я. Гартаванне слова: Выбранае / Я. Казека. – Мінск, 1985. – 432 с.
2. Каяла, У. І. Праблемы станаўлення і развіцця жанру беларускай байкі: Аўтарэф. дысерт. / У. І. Каяла. – Брэст, 1997. – 22 с.
3. Сабалеўскі, А. Кандрат Крапіва: Нарыс жыцця і творчасці : Для сярэд. і ст. шк. узросту / А. Сабалеўскі. – Мінск, 1989. – 222 с.

RAKITSKY YE.

State education establishment «Grodno secondary school No. 33»

Scientific supervisor – Rynkevich I. M., Belarusian teacher

FABLE PECULIARITIES IN THE WORKS OF CONTEMPORARY BELARUSIAN WRITERS (BASED ON «VOZHYK» MAGAZINE)

Summary. *The article shows fable peculiarities in the works of contemporary Belarusian writers (based on «Vozhyk» magazine), tells the history of appearance and development of fables and the increasing interest to this genre. It was established that contemporary fables are based on the same traditions and have the same structure which are typical to this genre. The changes have occurred mostly in the contents as the topics and problems correspond to the present time realities. The material of the article can be used in Belarusian Literature lessons and for extra class activities. It can enrich the knowledge of contemporary fable writers, awake the interest to the fable genre and encourage civil, patriotic and moral values in the youngsters.*

РАХМАНЧЫК Т. А., РОЎДА А. А.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Гімназія № 31 г. Мінска»

Навуковы кіраўнік – Кашко В. В.,

настаўнік беларускай мовы і беларускай літаратуры

П'ЕСА СЯРГЕЯ КАВАЛЁВА «ЗВАР'ЯЦЕЛЫ АЛЬБЕРТ, АБО ПРАРОЦТВЫ ШЛЯХЦІЦА ЗАВАЛЬНІ» ЯК РАШЭННЕ ПРАБЛЕМЫ ТРАНСЛЯЦЫІ ТРАДЫЦЫІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Анатацыя. У дадзенай рабоце разглядаецца мастацкая своеасаблівасць п'есы-містыфікацыі С. Кавалёва «Звар'яцелы Альберт» з пазіцыі сцэнічнай адаптацыі даўнейшага твора беларускай літаратуры Яна Баршчэўскага «Шляхціц Завальня». Аўтары звяртаюць увагу на асноўныя падыходы да разумення герменеўтычнай п'есы, інсцэніроўкі і рымейку, акрэсліваюць паняцце традыцыі ў літаратуры, шляхі пераадолення тыражавання пры трансляцыі традыцыі, разглядаюць фальклорныя, міфалагічныя і хрысціянскія матывы ў творы, вызначаючы тым самым прычыны звароту Сяргея Кавалёва да творчай спадчыны Яна Баршчэўскага. Матэрыялы работы могуць быць выкарыстаны на ўроках беларускай літаратуры, гісторыі Беларусі, а таксама ў пазакласнай і пазашкольнай рабоце.

Уводзіны

Сучасная п'еса – гэта вынік творчага пошуку, які яднае мастацкую традыцыю з наватарствам, раскрыццём, пераасэнсаваннем, а часам і з мастацкім пераадоленнем новых рэалій. Працэс стварэння п'есы можна назваць ачалавечваннем жыццёвага матэрыялу. Дзе нараджэнне п'есе аўтар, драматург. Быць беларускім драматургам – не азначае пісаць толькі пра беларускае, хваліць старасветчыну і аплакваць нацыянальную нядолю. Мастаку дастаткова трымаць у памяці здабыткі нацыянальнай культуры, каб быць сучасным, нацыянальным і здатным.

Сучасная беларуская драматургія – з'ява цікавая і разнародная. Адным з вядомых і таленавітых драматургаў нашага часу з'яўляецца Сяргей Кавалёў. Сёлета ён адзначае 30-гадовы юбілей творчай працы ў тэатры. Як гаворыць сам С. Кавалёў, «адлік... драматургічнай творчасці вядзецца з дня першай пастаноўкі па п'есе «Драўляны рыцар» на Беларускам тэлебачанні» (1989) [1, с. 447].

П'есы С. Кавалёва не аднаразова з'яўляліся аб'ектамі навуковых даследаванняў. Асобныя аспекты жыццёвага і творчага шляху пісьменніка, яго мастацкай стылістыкі вывучаліся А. Бельскім, Ф. Драбенем, А. Макарэвічам, А. Бразгуновым, І. Набытовічам, Т. Ратабыльскай і інш.

У чым жа арыгінальнасць драматургічнага дзеяння ў п'есе С. Кавалёва і з чым звязаны такія вялікі інтарэс да творчасці драматурга? У тэатральным свеце С. Кавалёва добра заўважная «герменеўтычная» перспектыва, накіраваная ў мінулае беларускай і еўрапейскай літаратуры, у легенды і гістарычныя паданні. У мастацкіх тэкстах XVI–XX стст. С. Кавалёў укладае новы змест, даходліва падае згубленыя сэнсы, нацыянальныя і сусветныя архетыпы, забытыя на многія стагоддзі, але так неабходныя для нашай эпохі, на падставе міфалагічна-фальклорных і літаратурных вобразаў стварае сучаснае, арыгінальнае драматургічнае дзеянне.

Герменеўтычная драматургія, інсцэніроўка, рымейк.

Паняцце традыцыі ў літаратуры

У літаратуразнаўстве пад традыцыяй разумеюць перадачу мастацкага вопыту з пакалення ў пакаленне, яго творчае пераўвасабленне ў гісторыі. Традыцыя можа ўтрымлівацца ў літаратуры нядоўга, а можа трансфармавацца і жыць на працягу стагоддзяў. Напрыклад, асноўныя літаратурныя традыцыі Я. Баршчэўскага, Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча і іншых класікаў – гэта адзінства патрыятычнага і гуманістычнага. Наследуючы традыцыі папярэднікаў, наступнікі імкнуцца іх развіць. «Ніводны пісьменнік... не вычэпвае сваю значнасць сам па сабе. Яго значнасць ацэньваецца ў адносінах да пісьменнікаў мінулага. Нельга ацаніць яго аднаго, не супаставіўшы яго па кантрасце з папярэднікамі ці не параўнаўшы яго з імі», – пісаў выдатны англійскі паэт і крытык, лаўрэат Нобелеўскай прэміі Томас Стэрнс Эліёт у сваім эсе «Традыцыя і індывідуальны талент» [2, с. 153]. Калі творца, мастак імкнецца сцвярджаць высокія

гуманістычныя ідэалы, тады яго мастацкія пошукі і памкненні арганічна ўваходзяць у кантэкст зробленага папярэднікамі.

Калі Сяргей Кавалёў звяртаўся да жыцця і творчасці асобнага пісьменніка, то імкнуўся разгледзець ідэйна-тэматычную напоўненасць твораў, прааналізаваць спосабы мастацкага адлюстравання рэчаіснасці, падаць тэкст ва ўзаемасувязі літаратурных традыцый. С. Кавалёва цікавіла не толькі тое, што навідавоку, на паверхні, адлюстраванае ў сюжэце, кампазіцыі, стылістыцы твора, але і тое, што з'яўляецца неўсвядомленым, патаемным, што рухае аўтарскую задуму, напаўняе тэкст своеасаблівай энергетыкай і прымушае яго жыць стагоддзі, кранаючы зноў і зноў сэрцы чытачоў розных пакаленняў.

Выкарыстоўваючы традыцыйныя народныя матывы і вобразы, выяўленчыя сродкі, алегорыю, сюжэтна-кампазіцыйныя прынцыпы будовы твора, драматург засяроджвае ўвагу на праблемах і пытаннях свайго часу. П'еса Сяргея Кавалёва, дзякуючы канцэптуальным катэгорыям (такім як канфлікт і характар), з'яўляецца «адлюстраваннем мастацкага дыскурсу эпохі, рэагуе на новыя актуаліі як у жыцці грамадства, так і ў светапоглядах маладой генерацыі» [3, с. 41]. У іх мы можам прасачыць кантамінацыю – зліццё і перапляценне класічных матываў з рэаліямі сучаснасці. Канфлікты будуюцца на глебе, узбагачанай элементамі і адзнакамі сённяшняга жыцця і актуальнай праблематыкай. Вобразы персанажаў уяўляюць сплаў архетыповых рыс з якасцямі сучаснікаў. Архетыпы – гэта ўніверсальныя вобразы, якія ў псіхіцы чалавека занялі сваё месца яшчэ ў глыбокай старажытнасці і з часам пераўтвараюцца ў агульнапрызнаныя сімвалы культуры свету.

Драматургічная творчасць адпавядае характару аўтара. Кожны пісьменнік выбірае той ці іншы тып творчасці, які найбольш падыходзіць яго характару. Стварыў такі арыгінальны жанр і Сяргей Кавалёў, характарызуючы яго ў артыкуле «Герменеўтычная драматургія, або актуалізацыя забытых сэнсаў» наступным чынам: «Як гісторык літаратуры і драматург у адной асобе, я займаюся герменеўтычнай драматургіяй: спрабую актуалізаваць у сучаснай тэатральнай культуры адметныя помнікі літаратурнай спадчыны, ажывіць забытыя сэнсы і значэнні» [4, с. 3].

Вяртанне да кніжных ведаў, назапашаных нацыяй за тысячу гадоў, мае нямала шляхоў для рэалізацыі. Герменеўтыка – адзін з іх. Герменеўтыка (з грэч. «вытлумачэнне») – майстэрства тлумачэння складаных шматзначных тэкстаў, пераважна старажытных. Рымейк (з англ. «наноў рабіць») – пераробка. Т. А. Ратабыльская ў артыкуле «Герменеўтыка і сучасная драматургія» зазначае: «Герменеўтыка як галіна філасофскай навукі аб інтэрпрэтацыі асабліва актуалізавалася напрыканцы ХХ стагоддзя. Самое паняцце азначае вытлумачэнне, інтэрпрэтацыя і паходзіць ад імя грэчаскага бога Гермеса. Сярод іншых алімпійскіх багоў Гермес выконваў функцыі пасланца, перадатчыка боскай волі людзям, ён быў мастаком сувязі паміж нябёсамі і зямлёю, такім чынам, у нейкім сэнсе інтэрпрэтатарам. Сучасная драматургія самым непасрэдным чынам развіваецца ў рэчышчы герменеўтыкі» [5, с. 193]. «Безумоўна, я не вынайшаў новы жанр драматургіі, я проста перанёс яго на нацыянальную глебу і даў сваю назву... Назваўшы свой праект «герменеўтычным», я хацеў падкрэсліць дзве рэчы. Па-першае, герменеўтычная п'еса, як і навуковае даследаванне, набліжае нас да разумення літаратурнага твора, да прачытання актуальных сэнсаў, закладзеных у гэтым творы. Па-другое, у падобнай п'есе разнастайныя элементы дэканструяванага твора адыгрываюць такую ж актыўную ролю, як, напрыклад, учынкi герояў..., бо нашыя паводзіны фарміруюцца не толькі пад дыктоўку інстынктаў і практычнага розуму, але і пад уздзеяннем культурнай традыцыі...» [4, с. 5]. Так, з дапамогай герменеўтычнай драматургіі С. Кавалёва мінулае вяртаецца да нас, каб стаць актуальнасцю сённяшняга дня.

П. Васючэнка так вызначыў жанрава-стылёвую прыналежнасць п'есы С. Кавалёва «Звар'яцелы Альберт, або Прароцтвы шляхціца Завальні»: «...літаратурная пераробка, або інсцэнізацыя» [6, с. 6]. Ён жа выказаў і наступную думку: «...зараз эпоха не драматургаў, а рымейкераў» [6, с. 7]. Так беларускай драматургіі быў адрасаваны новы для яе тэрмін – рымейк. Рымейкамі называла п'есы С. Кавалёва С. Я. Ганчарова-Грабоўская [7, с. 6]. Рымейк (ад англ. remake – перарабляць) – выпраўлены, перароблены ці ўзноўлены варыянт мастацкага твора (літаратурнага, музычнага; кінастужкі, спектакля). Інсцэніроўка — перапрацоўка пражытнага ці вершаванага твора для тэатра. Некаторыя п'есы С. Кавалёва фармальна сапраўды перапрацоўкі пра-

заічных тэкстаў ў драматургічных. Менавіта ў гэтым ракурсе мы можам гаварыць пра інсцэніроўку. На думку У. Сахарава, «галоўнай мэтай інсцэніроўкі з’яўляецца менавіта папулярызацыя, распаўсюджванне несастарэлых гуманістычных ідэй» [8, с. 158]. Такую задачу – прапаганду беларускай літаратуры – сапраўды ставіць перад сабой С. Кавалёў. Але мастак не абмяжоўваецца толькі ёю.

«Рымейк» і «інсцэніроўка», па сутнасці, з’яўляюцца тэрмінамі блізкімі, нават падобнымі па сваім змесце: і адно, і другое паняцце абавязкова ўключае перапрацоўку існуючага тэксту. С. Кавалёў праводзіць мяжу паміж паняццямі «інсцэніроўка» і «герменеўтычная п’еса». Так, ён даводзіць, што ў адрозненне ад аўтара інсцэніроўкі, які «папросту скарачае вершаваны альбо пражанічны тэкст і надае яму дыялагічную форму», аўтар герменеўтычнай п’есы «поўнасьцю свабодны ў канструяванні новага мастацкага свету..., таму падаецца памылковай і беспадстаўнай тэза, што ў адрозненне ад сапраўднага, самадастатковага аўтара, які здзяйсняе акт нараджэння тэксту, рымейкер займаецца штучным апладненнем» [9, с. 38].

Жанрава-стылёвая прыналежнасць п’есы Сяргея Кавалёва «Звар’яцелы Альберт, або праоцтвы шляхціца Завальні».

«Звар’яцелы Альберт» – пераклад з пражанічнай мовы на драматургічную

У драматургіі С. Кавалёва можна вызначыць два ўзроўні перапрацоўкі: 1) фармальна і 2) канцэптуальная (зліццё некалькіх твораў літаратуры на аснове арыгінальнай канцэпцыі). На першым узроўні маецца на ўвазе пераклад твора на іншую мову літаратуры. Так, «Звар’яцелы Альберт» – пераклад з пражанічнай мовы на драматургічную. Зразумела, гэта дапасаванне тэксту для пастановкі на сцэне. На другім узроўні – зліццё ў адзін твор «Звар’яцелы Альберт» розных апавяданняў з кнігі «Шляхціц Завальня» («Белая Сарока», «Шляхціц Завальня», «Валасы, якія крычаць на галаве», «Пра чарнакніжніка і пра цмока, што вылупіўся з яйка, знесенага пёўнем», «Плчка», «Вогненныя духі»).

Галоўны герой твора – Альберт, які водзіць сяброўства з Чарнакніжнікам і Белай Сарокай, якая ўвасабляе, па словах самога Альберта, нячыстую сілу: «Мне ўсё роўна, каму прадаваць душу: д’яблу ці Белай Сароцы. А можа, гэта адна і тая ж асоба?» [10, с. 69]. Гэта жыццёвая пазіцыя прыводзіць яго да вар’яцтва: шаленствам Альберта з’яўляецца жаданне пабудаваць сабе новы маёнтak на могілках, што парушае ўсялякія нормы маральнасці і традыцый продкаў, што ёсць само па сабе замах на гістарычную памяць уласнага народа. Зло, якое робяць гэтыя адмоўныя персанажы, не столькі знешняе, яно паступова пранікае ў душы і пануе там. Дзеля багацця такія персанажы гатовыя на ўсё, нават закласці ўласную душу. Лёкай Карпа кладзецца ў труну да нябожчыка і вырошчвае цмока, каб разбагацець і «купіць» каханне Агапкі, а яна ў сваю чаргу гатовая пайсці ў пекла за першым сустрэчным малайцом-цмокам. Вобразы п’есы выпісаны дакладна, яны падаюцца ў развіцці. Рызыкаўныя прыгоды і экстрэмальныя сітуацыі, у якія трапляюць персанажы, найлепшым чынам выяўляюць сутнасць асобнага чалавека і міжасабовых адносін.

Героі самі не заўважаюць, як здраджаюць агульначалавечым ідэалам і губляць саміх сябе, бо гульні з нячыстай сілай, якой з’яўляюцца невядома адкуль узніклыя прыхадні, заўсёды прыводзяць да трагедыі. Гэта страта яшчэ Янам Баршчэўскім разглядалася як здрада не толькі самому сабе, але і людзям, якія жывуць побач, свайго роднай зямлі: «Людзі ганяюцца за багаццем не дзеля таго, каб рабіць бліжнім дабро, а каб нічога не рабіць або – што яшчэ горш – каб шкодзіць» [11, с. 73]. Асабліва схільнае да гэтага маладое пакаленне, якое лёгка паддаецца ўплыву і гатовае парваць з традыцыямі продкаў. У «Шляхціцу Завальню» паказаны канфлікт пакаленняў, калі моладзь не верыць старэйшым людзям, а ганяецца за скарбамі. У С. Кавалёва гэтая ідэя гучыць з вуснаў Чарнакніжніка: «Моладзь на нашым баку, гаспадыня, а вось старыя людзі не хочуць зразумець свайго шчасця. Балбочуць нешта пра заветы продкаў, пра сумленне і веру ў Бога» [10, с. 126].

Праблема страты гістарычнай памяці, якую назіраў у сваім пакаленні Ян Баршчэўскі і з якой згаджаецца наш сучаснік Сяргей Кавалёў, востра стаіць і перад цяперашнім пакаленнем, пра што размаўляе з галоўным героем Завальня: «Не, пан Альберт, не таму нас вучыць Святое Пісанне, каб мы слухаліся бязбожных парадаў Чарнакніжнікаў, нішчылі магілы продкаў і шукалі прывідных скарбаў! З’яўленне Плач-

кі – гэта папярэджанне людзям, каб выправілі свае норавы. Але людзі цяпер нікім прароцтвам не вераць, ім патрэбны скары, каб, не працуючы, мець усё, што заманецца. Яны за золата прададуць усё тое, што нашы продкі шанавалі даражэй за жыццё!» [10, с. 131]

«П’еса С. Кавалёва пра д’ябальскае і нікчэмнае ў чалавеку, пра тое, куды вядзе бяспамяцтва і маральнае здрадніцтва перад Бацькаўшчынай. Беларусь – святыня, і яе трэба берагчы ад чорнага цемрашальства. Драматург у сваіх адчуваннях якраз нібы і далучаецца да Я. Баршчэўскага, які на дзіва моцна любіў, абагаўляў беларускі край, яго народ», – лічыць А. Бельскі [12, с. 193].

Як бачым, аўтар з дапамогай свайго твора дае нам магчымасць прачытаць змадэляваныя сітуацыі, якія паўтараюцца ў чалавечай гісторыі, і паўтараюцца яны часта без пэўных змен: людзі так і не могуць навучыцца на чужых памылках.

Прыём «тэатр у тэатры» і пазарамачныя элементы ў п’есе «Звар’яцелы Альберт»

Герменеўтычная п’еса «Звар’яцелы Альберт» заканчваецца словамі надзеі – малітвай за Беларусь, якую прамаўляюць акцёры, што выконвалі ролі шляхціца Завальні і Плачкі, адны з самых светлых станоўчых персанажаў твора, якія з’яўляюцца алегорыямі верных сыноў. Так у «Звар’яцелым Альберце, або Прароцтвах шляхціца Завальні» драматург выкарыстоўвае прыём «тэатр у тэатры» (спосаб пабудовы п’есы, калі яе сюжэтам з’яўляецца прадстаўленне тэатральнай пастаноўкі). «Знешнія» гледачы сочаць за твораў, унутры якога акцёры іграюць гледачоў, што прысутнічаюць на відовішчы» [13, с. 201]. Дзякуючы такой падвоенай тэатралізаванасці, знешні ўзровень набывае якасці сапраўднасці, ілюзія ператвараецца ў рэальнасць. Акцёр і Акцёрка іграюць ролі шляхціца Завальні і Плачкі. Яны выконваюць «Малітву за Беларусь», звяртаюцца да гледачоў з палымянай прамовай не забываць беларускую зямлю, бараніць яе ад чорных напасцяў, захоўваць гісторыю і традыцыі нашых продкаў.

А к ц ё р: Божа ўсемагутны, адхіні напасці ад Бацькаўшчыны нашае Беларусі, захавай на вякі вечныя край вольным, зямлю плоднай, як маці вагітная, паветра чыстым, ваду здаровай... [10, с. 143].

Здаецца, менавіта вуснамі Акцёра і Акцёркі драматург пастараўся выкласці тыя мэты, да якіх ён імкнуўся, тыя ідэі, якія стараўся выказаць, звярнуўшыся да тэксту Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях».

Яшчэ адной істотнай асаблівасцю п’ес С. Кавалёва з’яўляецца актыўнае выкарыстанне пазарамачных элементаў. Рамачныя канструкцыі, ці рама твора, – сукупнасць кампанентаў, якія акружаюць асноўны тэкст твора [14, с. 853], пад якімі мы разумеем імя і прозвішча (псеўданім) аўтара, загаловак твора, падзаглавак, прысвячэнне, эпіграф, уводзіны, прадмову, пралог, эпілог.

Усе п’есы С. Кавалёў падпісвае аднолькава – Сяргей Кавалёў, драматург ніколі не выкарыстоўваў псеўданім.

У адносінах да назваў драм С. Кавалёва трэба гаварыць, што аўтар не толькі хацеў прыцягнуць увагу да «класікі», але і даць нешта сваё, што мы можам бачыць з двайных загатоўкаў п’ес. Вядома таксама, што двайныя загатоўкі з’яўляюцца адзнакай барочнага стылю: «Звар’яцелы Альберт, або Прароцтвы шляхціца Завальні». Як бачым, у загатоўку аўтар дае падказку, пра каго ці пра што будзе ісці гаворка ў п’есе. Звычайна першым пішацца імя галоўнага героя (героіні), а пасля даецца спасылка на нейкі твор. У нашым выпадку гаворка ідзе пра знакамёты празаічны твор Яна Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях».

Жанрава-стылёвая маркіроўка п’есы падаецца адразу пасля загатоўкі і з’яўляецца падзагатоўкам. Драматург дакладна вызначае жанр «Звар’яцелага Альберта» – «П’еса-містыфікацыя ў дзвюх дзеях па матывах твораў Яна Баршчэўскага». Такім чынам, падзаглавак выконвае функцыю прадметна-лагічнага інфармавання пра тэкст.

У п’есе разам з вызначэннем жанру прысутнічае і прадмова да твора. Прадмова традыцыйна выкарыстоўвалася пісьменнікамі да сярэдзіны XIX стагоддзя («Паэма пра зубра» М. Гусоўскага ці шырокавядомыя прадмовы да перакладаў кнігі Бібліі Ф. Скарыны і яго паслядоўнікаў – В. Цяпінскага і С. Буднага). У прадмове, дасланай да п’есы «Звар’яцелы Альберт», мы можам назіраць сэнсавыя перазовы з прадмай

Я. Баршчэўскага. Перш за ўсё драматург падкрэслівае тое, што «Шляхціц Завальня» нічым не горшы за казкі «Тысячы і аднае начы», творы Э. Т. А. Гофмана, раннюю прозу М. Гоголя, «Фламандскія легенды» Ш. дэ Кастэра, «Рукапіс, знойдзены ў Сарагосе» Я. Патоцкага [15, с. 3]. Такім чынам, С. Кавалёў сцвярджае патрыятычную ідэю, ідэю прапаганды нацыянальнай культуры і літаратуры, ставячы беларускую літаратуру ў кантэкст сусветнай.

Гульня і сімволіка ў п'есе Сяргея Кавалёва «Звар'яцелы Альберт»

«Звар'яцелы Альберт, або Прароцтвы шляхціца Завальні» – і ў назве твора, і ў жанравым азначэнні заключаны кампанент гульні, аўтар быццам запрашае чытача разгадаць усе загадкі, што прадстаўлены ў яго п'есе. У творы робіцца акцэнт на цудзе, фантастыцы, алегорыі, сімволіцы. Так, напрыклад, Сяргей Кавалёў адзначае: «Шляхціц Завальня...» быў напісаны і апублікаваны ў 40-я гады XIX ст., але, як лічаць даследчыкі, у гэтым казачна-фантастычным творы зашыфраваны падзеі канца XVIII ст.: падзелы Рэчы Паспалітай, захоп беларускіх земляў Расійскай імперыяй. Напрыклад, у вобразе Белай Сарокі паказана расійская імператрыца Кацярына II. Тое, што Ян Баршчэўскі не мог сказаць адкрыта, ён зашыфраваў у форме казкі, у форме прыпавесці. Мне хацелася выцягнуць на паверхню ўсё схаванае аўтарам, актуалізаваць ягоны твор, напісаны некалькі стагоддзяў таму. Даследчыкі сцвярджаюць, што ў «Шляхціцу Завальні» зашыфраваны падзеі мінуўшчыны, але я прачытаў кнігу Баршчэўскага як прадказанне будучыні, як перасцярогу нашчадкам: любіце свой дзіўны край і не аддавайце яго чужынцам» [16].

Ч а р н а к н і ж і к. Хутка, вельмі хутка ўсё пераменіцца і ў тваім лёсе, і ва ўсім краі. Адкрыю табе таямніцу – мая гаспадыня, Белая Сарока, збіраецца далучыць ваш край да сваіх уладанняў [10, с. 102].

У п'есе С. Кавалёва, як і ў Я. Баршчэўскага, ключавым вобразам з'яўляецца вобраз Плачкі. Гэта супрацьлеглы чарнакніжнікам і белым сарокам персанаж, які, па словах Завальні, «з'яўляецца ў нашым краі перад разбуральнымі войнамі, перад голадам і паморкам, нібы хоча папярэдзіць сваіх дзяцей, каб рыхтаваліся да вялікіх няшчасцяў» [10, с. 129].

«Я не ствараю класічныя інсцэніроўкі, а проста запрашаю рэжысёра, актораў і гледачоў далучыцца да захапляльнай гульні з тэкстам; для мяне важны не толькі семантычны, але таксама гульнявы аспект прадстаўлення» [10, с. 3]. У сваім інтэрв'ю з Аленай Ліопай у тэлеперадачы «Тэатр. Выбранае: Драматург Сяргей Кавалёў» аўтар падкрэсліў наступнае: «Драматургія 1980-х гадоў мела надзвычай абмежаваную тэматыку: Вялікая Айчынная вайна, вёска, камедыі пра чыноўнікаў 2 і 3 калібру (чыноўнікаў 1 калібру крытыкаваць не дазвалялася). Амаль адсутнічалі п'есы, дзе быў бы палёт фантазіі, гульня з тэкстам, алюзіямі, традыцыямі. Таму мне і падабаўся Яўген Шварц, у якога ўсё гэта якраз было. Хацелася пераадолець стэрэатыпнае уяўленне пра беларускую драматургію, што гэта сялянская тэма, традыцыйная форма, празмерна патрыятычны, псеўданародны пафас. Хацелася пісаць штосьці больш еўрапейскае, паказаць, што беларуская культура значна багацейшая, мае больш старажытных традыцый. Мне хацелася, каб у драматургіі было больш гульні, гульні з гледачом, і каб гэта драматургія дазваляла акцёрам іграць напоўніцу. Ствараць не інсцэніроўкі, а менавіта п'есы, тэатр – як від гульні з тэкстам. Выявіць стаўленне чалавека, які жыве напрыканцы XX стагоддзя, да старадаўняга тэксту. Так склаўся праект з васьмі п'ес» [9, с. 411].

Пераадоўванне тыражавання пры трансляцыі традыцыі

У паняцці традыцыі ключавым з'яўляецца слова «перадаецца». Традыцыя мусіць трансліравацца. Гэта адзіна магчымая форма яе існавання. Спыненне трансляцыі выяўляецца смерцю традыцыі, пераходам яе ў пасіўны архіў – спадчыну. Таму натуральна, што ў беларускім літаратурным працэсе традыцыя павінна быць уключаная ў працэсы пераемнасці, яна павінна трансліравацца не ў ідэальна-кананічным выглядзе, а з варыяцыямі.

Натуральнаму ходу трансляцыі беларускай літаратуры замінаюць некалькі фактараў. Адзін з іх – фактычны і інфармацыйны разрыў паміж жыццёвымі рэаліямі, якія «спарадзілі» класіку, і той рэчаіснасцю, якая фарміруе сучасных чытачоў літаратурных тэкстаў. Гэта значыць, што многія гістарычныя падзеі, факты, падрабязнасці

побыту, сістэма каштоўнасцей пэўнага часу альбо малавядомыя сярэднестатыстычнаму чытачу, альбо незразумелыя, альбо аб'ектыўна састарэлі. Малады чытач не заўсёды падрыхтаваны да эстэтычнага ўспрымання твора.

Што ж рабіць для пераадолення тыражавання традыцыі ў трансляцыі беларускай літаратуры?

Першае выйсце – сучасныя творы сучасным чытачам. Варта прапаноўваць моладзі творы на актуальныя тэмы. Гэта дазволіць разбурыць стэрэатыпы, звязаныя з беларускай літаратурай, і засведчыць яе жыццяздольнасць. А стэрэатыпаў у беларускай літаратуры існуе мноства.

Другое выйсце – каментаванне класікі. І гульня з класікай Сяргея Кавалёва – гэта своеасаблівае выйсце з сітуацыі, якая склалася ў наш час. Уключанасць твора ў працэсы пераемнасці ідзе на карысць усім: класічны тэкст «абрастае» новымі сэнсамі і ў чарговы раз замацоўвае сваю пазіцыю ў іерархіі літаратурных твораў, сучасны ж тэкст мае ў гэтым выпадку грунтоўнае «заплечча», што пазбаўляе аўтара ад дадатковых шматслоўных тлумачэнняў.

П'еса «Звар'яцелы Альберт» – гэта не простае паўтарэнне вядомых літаратурных сюжэтаў ці іх інсцэніроўка, а вынік творчага пошуку, «свабоднае канструяванне» аўтарам мастацкага свету. Драматург не проста стварае новы твор, у якім дзейнічаюць вядомыя літаратурныя персанажы і аднаўляюцца некаторыя папулярныя сюжэтныя лініі, а імкнецца даць ім сваю інтэрпрэтацыю. У гэтай п'есе выразна адчуваецца асоба аўтара, а дыялог вядзецца не толькі паміж героямі, але і паміж рознымі творамі, жанрамі, эпохамі.

Заклучэнне

Лепшыя мастацкія дасягненні сучаснай беларускай літаратуры выраслі на нацыянальным грунце, у іх надзвычай цэласна і непаўторна ўвасобіліся глыбінныя імкненні і парывы чалавечага духу, беларускі характар і прыгажосць народнай душы, дыялектыка часу і пакуты людзей на злome гістарычных падзей. Наша мастацкае слова найперш паказвае непераходнасць нацыянальных вытокаў і традыцый, паэтызуе родную зямлю, радзіму, раскрывае народны лад жыцця, спавядае вечныя чалавечыя каштоўнасці.

Сяргей Кавалёў сваімі драматычнымі творамі стварыў уласны тэатральны свет. Цяпер у ім добра заўважная «герменеўтычная» перспектыва, накіраваная ў мінулае беларускай і еўрапейскай літаратур, у легенды і гістарычныя паданні.

Драматург збудаваў сваімі творамі асаблівы мастацкі свет. Свет, дзе беларускае слова выводзіцца з глыбокіх і чыстых крыніц беларускай нацыянальнай традыцыі і адначасова сцвярджае беларускую культуру як неад'емную частку агульнаеўрапейскай культурнай прасторы. На IV Міжнародным фестывалі «Белая Вежа-99» аўтар-драматург быў адзначаны дыпламам «За ўклад у развіццё лепшых традыцый нацыянальнай драматургіі».

Сёння кожны школьнік ведае твор «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» Яна Баршчэўскага. Гэта кніга была напісана ў XIX ст. па-польску. У пачатку XX ст. былі перакладзены і апублікаваны асобныя навелы. Марыў зрабіць пераклад і Уладзімір Караткевіч, які ў 1964 годзе пісаў Янку Брылю: «Ці не час рэабілітаваць Яна Баршчэўскага? Дзівосны пісьменнік, стыліст, Беларусь пшчотна любіць, дыялогі – па-беларуску, стыль, побыт, фантазія, народны характар – усе чыста беларускія. А што, калі мы перагаворым з Броўкам ды «Шляхціца Завальню» перакладжэм, араматным такім, дабротным старым стылем. Бо ў вершы «Рабункі мужыкоў» – ну нічога рэакцыйнага няма. А кнігу ніхто дастаць не можа, каб упэўніцца: бібліяграфічная рэдкасць. Каб ты ведаў, які сімпатычны чалавек, патрыёт, талент, дэмакрат!.. Проста беларускі Гогаль... А як рассунуцца межы літаратуры!.. Янка, давай зробім. Я і ілюстрацыі зраблю, бо ніхто з нашых мастакоў побыту, і гарнітураў, і духу эпохі не разумее. Мы з табой людзі грэшныя, бо ад жыцця. Але шмат нам грахоў даруецца, калі вернём забыты цень. Несправядліва забыты. Падумай над гэтым. Згадзіся. Напішы. Баязлівасць толькі наша трымае такога чалавека ў забыцці...» [17, с. 21]. У 1989 годзе «Шляхціц Завальня» быў перакладзены Міколам Хаўстовічам на беларускую мову.

За апошнія трыццаць гадоў Ян Баршчэўскі з нікому невядомага пісьменніка фактычна стаў класікам. Вобразы шляхціца Завальні, Белай Сарокі, Чарнакніжніка сёння

сталі распазнавальнымі, знакавымі для беларускай культуры, і таму ёсць глядацкая цікавасць да спектакля, да твора, да асобы аўтара. Выкарыстоўваючы традыцыйныя народныя матывы і вобразы, Сяргей Кавалёў засяродзіў увагу на праблемах і пытаннях свайго часу, захаваў традыцыйныя творчыя падыходы ў аксіялогіі.

Летам на сцэне Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы прайшла прэм'ера спектакля «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях». Інсцэніроўку ствараў Сяргей Кавалёў, і таму спектакль шмат у чым пераклікаецца з п'есай «Звар'яцелы Альберт»: захаваны асобныя сцэны, часткова – падзейны рад, некаторыя героі, такія як пакаёўка Агапка ды лёкай Карпа, практычна не змяніліся.

Важнасць гэтага твора Яна Баршчэўскага для беларускай культуры пераацаніць складана. Нездарма ж да яго неаднаразова звярталіся ў айчынным тэатры. Варта прыгадаць спектаклі «Звар'яцелы Альберт» Гомельскага драматычнага тэатра (1991), «Загубленая душа, або Пакаранне грэшніка» віцебскага тэатра «Лялька» (1993), «Звар'яцелы Альберт» народнага тэатра «Магія гульні» (г.п. Вялікая Бераставіца) (2014), «Беларусь у фантастычных апавяданнях» (2003) і «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» (2019) Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

Даўняя літаратура – гэта ў большасці элітарная літаратура, якая скіравана да людзей па меншай меры дасведчаных, а некаторыя тэксты не будуць зразумелымі без спецыяльнай падрыхтоўкі. Сучасная ж апрацоўка для сцэны – гэта яшчэ і танцы, спевы, сучасная музыка, увогуле – усё, што, на думку рэжысёра, прыдатнае для ўвасаблення пэўнай п'есы. Такім чынам, можна зрабіць вывад, што праз сцэнічную адаптацыю даўнейшых твораў беларускай літаратуры шляхам мадэлявання і ўласнай інтэрпрэтацыі С. Кавалёў асэнсоўвае праблемы чалавечага быцця і прымушае ўдумліва іх спасцігаць.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Макарэвіч, А. М. Магілёў – Мінск – Люблін (драматургічная творчасць Сяргея Кавалёва) / А. М. Макарэвіч // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць : зборнік навуковых прац удзельнікаў Х Міжнароднай навуковай канферэнцыі, 25–26 мая 2017 г. / уклад. А. М. Баццокоў, І. А. Пушкін. – Магілёў : МДУХ, 2017. – С. 444–449.
2. Тычко, Г. К. Беларуская літаратура XIX–XX стагоддзяў: час і асобы : вучэб. дапам. / Г. К. Тычко. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2010. – 267 с.
3. Трафімчык, А. Сучасная беларуская п'еса для дзяцей і падлеткаў / А. Трафімчык // Роднае слова. – 2010. – № 7. – С. 41–43.
4. Кавалёў, С. В. Герменеўтычная драматургія, або Актуалізацыя забытых сэнсаў / С. В. Кавалёў // Стомлены д'ябал. – Мінск : Логвінаў, 2004. – С. 3–12.
5. Ратабыльская, Т. А. Герменеўтыка і сучасная драматургія / Т. А. Ратабыльская // Спыніся імгненне... Старонкі тэатральнага жыцця Беларусі 1990-х гадоў. – Мінск : Ковчег, 2000. – С. 193–196.
6. Квазітэатральны час для недаверлівага Хомкі // Літаратура і мастацтва. – 1997. – 12 снежня. – С. 6–7.
7. Гончарова–Грабовская, С. Я. Тенденции развития русской и белорусской драматургии конца XX в. // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія.
8. Сахаров, В. «Преображение» классики // Молодая гвардия. – 1976. – № 8. – С. 263.
9. Паміж Беларуссю і Польшчай: Драматургія Сяргея Кавалёва : зб. артыкулаў / укл., прадм. Л. Грамыка, І. Лапо ; пад рэд. А. Ліопы, А. Баровец. – Мінск : Кнігазбор, 2009. – 436 с.
10. Кавалёў, С. Стомлены д'ябал : п'есы. – Мінск, 2004.
11. Баршчэўскі, Я. Шляхціц Завальня, альбо Беларусь у фантастычных апавяданнях / Я. Баршчэўскі ; уклад., прадм. і камент. М. Хаўстовіча. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2005.
12. Бельскі, А. Сучасная беларуская літаратура: станаўленне і развіццё творчых індывідуальнасцяў (80–90-я гг.): вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў / А. Бельскі. – Мінск : Народная асвета, 1997.
13. Паві, П. Словарь театра / пер с фр. – М., 1991. – С. 349.
14. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А. Н. Николюкина. – М., 2001. – С. 848–854.
15. Кавалёў, С. Звар'яцелы Альберт, або Прароцтвы шляхціца Завальні // Тэатральная Беларусь. – 1992. – № 2. – С. 3.
16. «Я прачытаў кнігу Баршчэўскага як прадказанне будучыні»: інтэрв'ю з драматургам Сяргеем Кавалёвым [Інтэрнэт-рэсурс] Нацыянальны акадэмічны тэатр Янкі Купалы. 25.07.2019 Рэжым доступу : <https://kupalauski.by/teatr/news/i-precita-cngu-barshchevskii-yak-prednisone-budokan-nterv-u-s-playwrights-by-siarhei-by-kovalevym/>. – Дата доступу : 20.10.2019.
17. Мархель, У. Праца духу – дзеля любові // Роднае слова. – 1994. – № 9. – С. 20–24.

RAKHMANCHIK T. A., ROVDA A. A.
State educational institution «Gymnasium № 31, Minsk»

Scientific supervisor – Kashko O. V.,
the teacher of Belarusian and Belarusian literature

**THE PLAY «THE DISTRAUGHT ALBERT
OR THE PROPHECIES OF THE NOBLEMAN ZAVALNYA»
AS A SOLUTION TO THE PROBLEM OF THE TRADITION
TRANSFER IN BELARUSIAN LITERATURE**

Summary. *The paper considers the artistic identity of the mystification play «The distraught Albert» by S. Kovalev from the point of view of the stage adaptation of the oldest work of Belarusian literature by Jan Barschevsky. The authors pay attention to the main approaches to understanding the hermeneutic play, its staging and the remake, outline the concept of the tradition in literature, ways of overcoming replication in the tradition transfer. They also consider folklore, mythological and Christian motives of this work, thus, determining the reasons for Sergei Kovalev's return to the creative heritage of Jan Barschevsky. The research materials can be used in the lessons of Belarusian literature, History of Belarus, and also in extracurricular activities.*

ШЫШОВА Ю. А.

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Сярэдняя школа № 3 г. Смалявічы»

Навуковы кіраўнік – Гірэева Г. Б., настаўнік

ПРЫМХЛІВЫЯ АПОВЕДЫ – СВОЕАСАБЛІВЫ ЖАНР БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ

Анатацыя. Артыкул апавядае аб утварэнні і выкарыстанні ў адукацыйным працэсе такога фальклорнага жанру як прымхі. Аўтар аналізуе тыпавыя асаблівасці прымхаў і магчымасці іх ужывання ў навучальных тэкстах. Матэрыял можна выкарыстоўваць на ўроках беларускай мовы і літаратуры, на факультатывных занятках, ў пазакласнай рабоце.

Фальклорныя творы гэтага жанру даволі разнастайныя па свайму паходжанню, мастацкіх асаблівасцях і ідэйна-тэматычнаму зместу. З глыбокай старажытнасці людзі імкнуліся зразумець, растлумачыць многія з’явы навакольнай рэчаіснасці. Слова для чалавека мела важную ролю. Мова – сродак чалавечага мыслення, выяўлення чалавекам свайго ўнутранага «я» і кантактавання людзей паміж сабою. Людзі са старажытных часоў прыдумвалі свае выказванні на падзеі, з’явы прыроды, якія існавалі ў іх жыцці. З цягам часу многія выслоўі ўкараніліся і сталі перадавацца з пакалення ў пакаленне. Мянсяся час, мяняліся і адносіны людзей да іх значэння. Многія з іх дайшлі да нашага часу. Зразумела, што не ўсе людзі вераць у гэтыя павер’і, але ж, калі, чытаючы мастацкія творы беларускіх пмсменнікаў або народных казкі, часта сустракаеш герояў, якім і сапраўды павер’і дапамагалі ў жыцці. Ды і ў жыцці сустракаюцца такія выпадкі. Узнікла думка, што калі прымхі такія старажытныя і не зніклі ў сучасны час, значыць, у іх выкарыстанні ёсць нейкая сутнасць. Захацелася больш даведацца пра ўзнікненне прымхаў, значэнні іх у жыцці чалавека ў сучасны час, і як ставяцца да іх мае аднагодкі і наогул сучаснікі.

Мэта даследавання: выявіць своеасаблівасць ужывання прымхаў у сучасны час, веданне іх зместу сярод маіх аднагодкаў і моладзі; паглыбіць веды пра народныя прымхі, іх узнікненне, прызначэнне, асноўныя функцыі (дарадчую, перасцерагальную, забарончую).

Вызначаны **задачы:**

1. Вызначыць спецыфіку ўзаемадзеяння прымхаў у сацыяльна-культурным і ідэйна-мастацкім кантэкстах праз аналіз фальклорнай спадчыны;
2. Паказаць трансфармацыю прымхаў – асаблівага жанру беларускага фальклору;
3. Правесці сацыялагічны апрос сярод вучняў школы па пытаннях:
Ці ведаеце Вы, што такое прымха?
Якія прымхі Вам вядомы?
Як вы адносіцеся да іх? (веру, не веру)
4. Выявіць ступень разумення і ўжывання фальклорнага жанру – прымхаў у жыцці чалавека.

Гіпотэза:

Дпусцім, што прымхі ў сучасны час страцілі сваю актуальнасць;

Магчыма, што з развіццём навукова-тэхнічнага прагрэсу, людзі шмат ведаюць адказаў на пытанні, якія не маглі знайсці ў старажытнасці, але пры гэтым прымхі часта выкарыстоўваюцца ў мове народа. Пісьменнікі ўжываюць іх ў сучаснай літаратуры.

Пры ўмове, што прымхі з’яўляюцца часткай беларускага фальклору, яны маюць права на існаванне.

Аб’ект нашага даследавання: жанр беларускага фальклору – прымха.

Прадмет даследавання: трансфармацыя прымхаў у мысленні і выкарыстанні сучаснікаў.

Значнасць работы заключаецца ў тым, што гэты матэрыял можа быць выкарыстаны на вучэбных і факультатывных занятках, у пазакласнай рабоце.

Метады даследавання: тэарэтычныя (аналіз і сінтэз); сацыялагічныя (статыстыка).

У першым раздзеле першай главы вызначаўся адказ на пытанне: Якое лексічнае значэнне мае слова «прымха»? Вызначана, што ў беларускім тлумачальным слоўніку значэнне слова «прымхі» даецца вельмі сціпла: Прымхі, -аў; адзіночны лік, -і, ДМ-

мсе, жаночы род. Забабоны, забабонныя прыкметы. У слоўніку ўкраінскай мовы ёсць такое тлумачэнне: прымха – капрыз, хімера, неспадзяваная, нічым не абгрунтаванае жаданне. Трапную думку наконт прымхаў выказвае С. Ф. Дземідзенка – старэнькая бабулька з в. Вялікі Бор Хойніцкага раёна: «Без прымухі, – казала яна, – не заб'еш і мухі». Значыць, прымуха (ад слова прымусіць), або інакш – твор з галіны магіі, этыкі і чарадзеяства. Катэгарычныя, загадныя функцыі прымхаў адлюстроўваліся ва ўсіх падобных творах.

Далей прасочана гісторыя паходжання прымхаў. Жанр прымхаў надзвычай старадаўні. Доўгі час прымхі выконвалі ролю духоўнай зброі ў барацьбе з таямніцамі прыроды, з'яўляліся сродкамі абароны і напаўнення.

Узнікненне прымхаў, на думку даследчыцы Т. В. Валодзінай, заснавана на імкненні чалавека прадказаць будучыню ці параіць, засцерагчы, наіўна расстлумачыць паходжанне незразумелай з'явы, асвятліць невядомы факт, абавіраючыся на ўяўленне пра міфічную сувязь паміж рэальнасцю і гэтым светам.

У наступнай частцы главы запісана класіфікацыя прымхаў, якая змешчана ў зборніку А. К. Сержпутоўскага [6].

У раздзеле «Ступень разумення і ўжывання фальклорнага жанру» разгледзены найбольш пашыраныя прымхі, якія дайшлі да нашага часу і захоўваюцца ў паўсядзённым жыцці.

Самай пашыранай прымхай з'яўляецца прымха, якую абараняліся ад «сарочай пошты». Да сарокі звярталіся са словамі: «Як добрае прынесла, дык хлеб і соль паясі, а як нядобрае – з сабой нясі!» Сароку, такім чынам, «прымушалі» прыносіць толькі добрае. Жыццё, аднак, пастаянна ўносіла свае карэктывы. Здаралася, што сарока «прыносіла» нядобрае. І тады людзі на практыцы каторы раз ўжо пазнавалі, што прымха – ні больш ні менш як прыгожая выдумка (мастацкі твор).

Шмат прыдуманых прымхаў у час вясельнага абраду. Многія павер'і ў час вясельня бытуе і цяпер: «Нельга рассыпаць соль з караваёй. Гэта к няшчасцю», «Нельга пераходзіць дарогу маладым», «Маладым нельга сядзець за вясельным сталом на голым стуле. Абавязкова павінен быць стул засланы дываном. Раней засцілалі кажухом, мехам наверх, каб жыццё было ў дастатку». Узніклі і новыя: «У час роспісу нельга гасцям станавіцца на ручнік для маладых» і інш.

Нашы продкі верылі ў прымхі і ў час гаспадарчых работ. Сеючы, напрыклад, жыта і пшаніцу, яны заўважалі, што не заўсёды ўзыходзіць тое, што сееш. На недагледжаным сялянскім полі часта раслі лебеда, свірэпка, васількі і іншае зеляне. Творцы народнай мудрасці заўважалі ў такім выпадку, што ўзышло гора ды яшчэ «расцвіло», «расквітнела рознымі цвятамі». Тут ужо трэба было шукаць нейкага «сродку». Ствараліся адпаведныя прымхі. Іх было шмат. Не ўсе яны высокага гарту, але без іх не абыходзіліся.

Шмат прымхаў прыдумваў народ у час святкавання каляндарных, рэлігійных свят.

І ў цяперашні час многа павер'яў, звязаных з нараджэннем дзіцяці. (У першыню бачыш малое дзіця, паплую на ногці сваіх рук, каб не ўрачы дзіця і інш.). Пры разглядзе літаратуры было выяўлена, што шырока бытавалі калісьці на нашай зямлі прымхі-зацяцкі. Не выпадкова ў беларускім фальклоры захаваліся прымхі пра таямнічыя скарбы. Сярод шматлікіх скарбаў, знойдзеных у апошнія часы на тэрыторыі Беларусі, былі, магчыма, і заклікі – нездарма праляжалі ў зямлі не адну сотню гадоў. Адбывалася гэта прыкладна так. Было ў нейкага злыдня шмат золата – усё жыццё збіраў і не хацеў аддаць сваё дабро нашчадкам – рашыў забраць з сабою, на той свет, – закапаў яго і закліў: «хто мае золата адкапае, каб сто галоў паклаў». Аднак жа хітрая нявестка паклала сто «галоў» ад запалак і забрала спакуслівае дабро. Не ўсім, праўда, гэта ўдавалася, і не кожны скарб можна ўзяць такім спосабам.

Многія прымхі ўвайшлі ў казкі, легенды, замовы і г. д. Сумесныя жанры безумоўна ўзбагаціліся за кошт прымхаў. Але не зніклі канчаткова як жанр і самі прымхі. Яны адрозніваюцца функцыянальным прызначэннем паэтычнай структуры і інш.

У выніку мы бачым, што прымхі – гэта можна сказаць зброя адзіночнага бою. Да яе звярталіся, застаючыся адзін на адзін з таямнічнымі сіламі прыроды, чалавечым жыццём. Творы гэтыя вылучаюцца сваім лірычна-драматычным складам, яны ўвабралі і лірычныя перажыванні, і драматычныя, ледзь не цыркавыя трукі. Людзі спрад-веку ўкладалі ў гэты жанр свае веды, здольнасці, вопыт, народную мудрасць, паэзію і практыку. Таму ў прымхах і да нашага часу засталася шмат цікавага.

Другая глава прысвечана практычнай частцы работы. Веданне і ўжыванне прымхаў сярод блізкіх, знаёмых мне людзей і вучняў нашай школы. Было праведзена сацыялагічнае апытванне па пытаннях: Ці ведаеце Вы, што такое прымха? Якія прымхі Вам вядомы? Як адносіцца Вы да іх? (веру, не веру).

У выніку даследавання вызначана, што сярод знаёмых і блізкіх больш вядомы прымхі старэйшаму пакаленню. І большасць з іх вераць у іх. Пакаленне маіх бацькоў адносіцца да іх больш скептычна і разумеюць гэтыя павер'і, як фальклорны жанр. Але ж усё ж такі яны адказвалі на пытанні неяк з асцярогай. Значыць, сіла слова прымхі застаўляе чалавека, нават дарослага, задумацца.

Што тычыцца апросу сярод маіх аднакласнікаў і вучняў нашай школы, то вызначана, што веданне і вера ў прымхі розніцца. Даследаванне паказала, што працэнт ведання прымхаў вучнямі ў старэйшых класах большы, чым у малодшых (5–10 кл.) А вось вера ў іх – наадварот. У прымхі больш вераць вучні 5–7 класаў.

У заключнай частцы работы вызначаны найбольш пашыраныя ва ўжыванні ўдзельнікаў даследавання прымхі.

Многія прымхі ў сучасны час змянілі сваё гучанне, але значэнне іх у многім супадае. Назіраецца таксама ўзнікненне новых прымхаў.

Такім чынам, у заключэнні можна сказаць, што мая гіпотэза мае права на існаванне. Прымхлівыя апаведы – гэта не проста своеасаблівы жанр беларускага фальклору. Гэта цэлы свет, непаўторны, магічны, таямнічы, незвычайна чароўны. Гэта сінтэз розуму, уяўленняў, вераванняў, мудрасці, загадкавасці. Гэта медыфікацыя ўнутранага свету чалавека, гэта разумення жыцця і свайго месца ў ім. А ўсё, што прыйшло да нас з гісторыі і існуе цяпер, выклікае цікаўнасць. Мяняецца час, а з ім і магчымасці, стымулы і перспектывы чалавецтва, але традыцыі застаюцца, ашчадна і надзейна перадаюцца з пакалення ў пакаленне. Таму ў сваёй працы я імкнулася глыбей пазнаёміцца з такім жанрам, як прымхі (у народзе – забабоны), вызначыць месца прымхаў у жыцці сучаснага чалавека.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Беларуская міфалогія / Уклад. У. А. Васілевіч. – Мн., 2002.
2. Валодзіна, Т. В. Прымхі і павер'і // Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка. Малыя жанры. Дзіцячы фальклор / Т. В. Валодзіна. – Мн. : Навука, 2004.
3. Зямля стаіць пасярод свету Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 1 / уклад., прадм., пераклад, бібл. У. Васілевіча. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1996.
4. Каваль, У. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы : Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У. Каваль. – Гомель : Беларускае агенства навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995.
5. Пяткевіч, Ч. Рэчацкае Палессе / Ч. Пяткевіч ; уклад., прадм. У. Васілевіча ; пер. Л. Салавей і У. Васілевіча. – Мн. : Беларускі Кнігазбор, 2004.
6. Сержпутоўскі, А. К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпутоўскі. – Мінск : Універсітэцкае, 1998.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы.

SHISHOVA YU. A.

State educational institution

«Secondary school No. 3 of Smolevichi»

Scientific supervisor – Gireyeva A. B., a teacher

SUPERSTITION – A PECULIAR GENRE OF BELORUSSIAN FOLKLORE

Summary. The article talks about education and the use of such a folklore genre as zabobon in the educational process. The author analyzes the typical features and the possibilities of their use in educational texts. The material can be used in the lessons of the Belarusian language and literature, in elective classes, in extracurricular activities.

ЯРМОЛЕНКА Я. М., ШАДРЫЧЫВА А. М.

УА «Мінскі дзяржаўны абласны ліцэй»

Навуковы кіраўнік – Скіба В. Дз., намеснік дырэктара па НМР

ПОСТАПАКАЛІПСІС ПА-БЕЛАРУСКУ (ПА РАМАНЕ В. МАРЦІНОВІЧА «НОЧ»)

Анотацыя. Тэма постапакаліпсіса з'яўляецца абсалютна новай у сучасным беларускім літаратуразнаўстве. Дзесяць гадоў назад на чытацкую арэну ўварвалася новае імя – Віктар Марціновіч, які ў 2018 годзе выпусціў у свет новы раман «Ноч». У рабоце прадстаўлены комплексны аналіз рамана на прадмет адпаведнасці рысаў постапакаліптычных «сэнсаў» у нацыянальным і сусветным культурна-навуковым кантэкстах. Галоўнае даследуемае пытанне: ці з'яўляецца раман «Ноч» раманам-постапакаліпсісам?

Сусветная літаратура постмадэрнізму, росквіт якой прыходзіцца на канец XX – пачатак XXI ст., выявіла асаблівае постмадэрнісцкае светаўспрыманне. Яно звязана з зараджэннем літаратуры новага тыпу – літаратуры трэцяга тысячагоддзя, якая істотна адрозніваецца ад класічных твораў.

Знікненне чалавечай цывілізацыі з даўніх часоў хвалюе грамадства і з'яўляецца неад'емнай часткай сучаснай культуры. Як загіне чалавецтва? Што стане прычынай яго знікнення? Голад? Вайна? Эпідэмія? Стыхійнае бедства? Біялагічная зброя? Суцэльнае зметэарытам? Сёння больш за ўсё людзей цікавяць не столькі сцэнарыі катастроф, колькі разважанні пра тое, што здарыцца з тымі, хто застанеца жывымі.

У сучаснай замежнай і рускай літаратурах назіраецца бум постапакаліптычных сюжэтаў. Беларуская літаратура не стала ў дадзеным выпадку выключэннем.

Так, дзесяць гадоў назад на чытацкую арэну ўварвалася новае імя – Віктар Марціновіч. Яго кнігі сталі не проста запатрабаванымі, а самымі чытаемымі ў Беларусі. Аўтары дадзенай працы былі апантаны жаданнем наблізіць да ліцэйскай моладзі адзін з самых яркіх раманаў Віктара Марціновіча – «Ноч», які прыцягвае чытачоў сваім постапакаліптычным сюжэтам.

Асноўнае пытанне, адказ на якое аўтары спрабавалі знайсці ў ходзе доследу: ці з'яўляецца раман «Ноч» раманам-постапакаліпсісам?

Аб'ект даследавання: раман «Ноч».

Прадмет доследу: мастацкая выява постапакаліпсісу.

Мэта работы: комплексны аналіз рамана «Ноч» на прадмет адпаведнасці рысаў постапакаліптычных «сэнсаў» у нацыянальным і сусветным культурна-навуковым кантэкстах.

Шляхамі дасягнення азначанай мэты сталі наступныя **задачы:**

- 1) вылучыць вытокі і сутнасць апакаліпсісу і постапакаліпсісу;
- 2) вызначыць асаблівасці творчай манеры Віктара Марціновіча;
- 3) прааналізаваць у рамане сімваліку, матывы, мастацкія вобразныя сродкі, уласцівыя жанру «постапакаліпсіс»;
- 4) даследаваць алегарычнасць мовы рамана – аб'екта навуковага доследу;
- 5) азначыць аўтарскую канцэпцыю Віктара Марціновіча.

Даследаванне тэмы постапакаліпсісу ў нацыянальнай літаратуры дагэтуль не праводзілася. У рускай гуманітарнай навуцы адзіным шырокім даследаваннем тэмы постапакаліпсісу з'яўляецца дысертацыя А. Б. Санданавы «Постапакаліптычны сюжэт у амерыканскім кіно: гісторыя развіцця і месца ў сучасным кінематографе».

Такім чынам, дадзеная праца з'яўляецца актуальным даследам у сучасным беларускім літаратуразнаўстве.

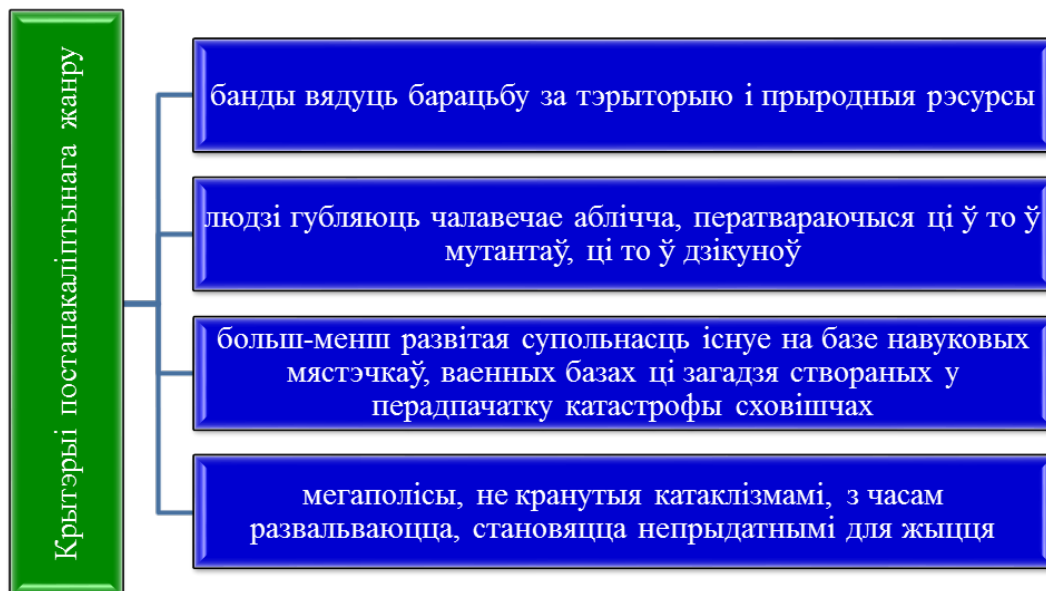
Апакаліпсіс і постапакаліпсіс: вытокі і сутнасць

Апакаліпсіс – новыя веды, адкрыццё; назва па яе першым слове апошняй кнігі Новага Запавету «Адкрыццё Іаана Багаслова»; апісанне катаклізмаў і цудаў, якія папярэднічалі Другому прышэсцю Ісуса Хрыста.

Постапакаліпсіс – гэта тое, што ўжо адбылося пасля апакаліпсісу, але яшчэ нічога не аднавілася, гэта значыць свет, які патанае ў наступствах ужо здзейсненага апакаліпсісу. У адрозненне ад твораў пра Апакаліпсіс постапакаліпсіс дае надзею

на выратаванне нават з бязвыхаднай сітуацыі. У той жа час такая думка звязваецца з постмадэрнісцкім светапоглядам пра здзяйсненне самага лепшага ў маральным і культурным планах, з падтрымкай і пераглядам ідэі.

Пісьменніцкі абавязак – папярэдзіць людзей пра магчымыя катаклізмы і апісаць страшную будучыню, што можа нас спасцігнуць. У постапакаліптычных кнігах рэшткі чалавечай расы на фоне жаху, пустога ландшафту і адзіноцтва шукаюць спосабы выжывання. Гэта тэма асабліва актуальная ў апошні час.

Асоба Віктара Марціновіча ў сучасным літаратурным працэсе

Чаму Віктар Марціновіч самы чытаемы прэзаік Беларусі? Асоба Віктара Марціновіча вельмі цікавая. Па-першае, ён піша сучаснай мовай, якая даступна для ўспрымання і разумення. Па-другое, аўтар ва ўласных творах паказвае глабальныя праблемы, якія цікавяць кожнага чалавека. Прачытаўшы любую кнігу Віктара Марціновіча, немагчыма не задумацца аб тым, што адбываецца. Для яго твораў характэрна тэндэнцыя да эксперымента, гульні са словам, міфам, з любымі культурнымі рэаліямі. Гэта новая беларуская літаратура, якая даступна цяперашняму пакаленню.

Такім чынам, аўтары працы вызначылі **асноўныя асаблівасці твораў Віктара Марціновіча**:

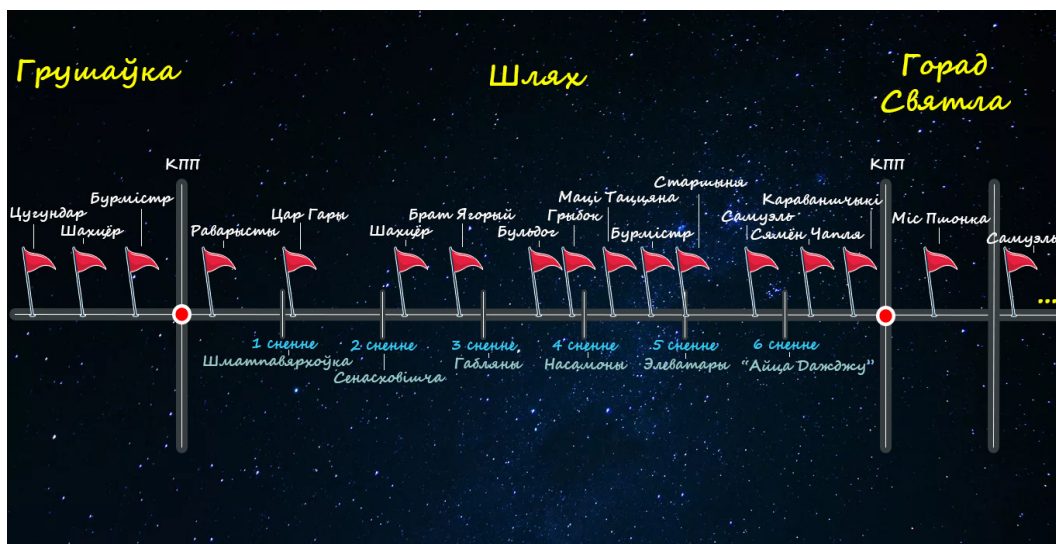
Постапакаліптычныя асаблівасці рамана «Ноч»

Жанравыя асаблівасці рамана

У рамане «Ноч» намалюваны свет пасля катастрофы, свет постапакаліпсісу, у сітуацыі якога аказваюцца Беларусь і галоўныя героі. Катастрофа – гэта знікненне святла, адсутнасць электрычнасці. Аднесці гэты твор да фантастыкі цяжка, таму што аўтар не тлумачыць прычын, чаму адбылася гэта трагедыя, чытач толькі заўважае вынік: цемра, смерць, крах. Таму мы можам казаць, што твор мае прытчавы характар, мэтай якога з’яўляецца разуменне рэчаіснасці, актывізацыя мыслення чытача. Віктара Марціновіча не цікавіць фантастычны элемент Апакаліпсісу, а гэта значыць, што адбываецца эфект збліжэння з рэальнасцю, дзе Апакаліпсіс становіцца метафарай сучаснага жыцця.

Схема сюжэта

Дзеянне ў рамане «Ноч» адбываецца на Беларусі. Мінск ператварыўся ў дзясяткі полісаў: Матрыярхат Зялёны луг, Братэрства Аўтаваз, Каралеўства Цэнтр і інш. Вольная муніцыпалія Грушаўка – асноўнае месца, дзе разгортваюцца падзеі. Менавіта тут мы сустракаемся з галоўным героем твора Кнігаром. Ён жыве за кошт таго, што здае ў арэнду кнігі, якіх больш не існуе, бо людзі вымушаны былі іх спаліць, каб сагрэцца. *«А на адым томіку можна, як пісаў адзін рускі амаатар гастронаміі, нават стэйк прапачы. То ацяплялі свае жытлы назапашанай чалавечым мудрасцю»* [3, 42]. На момант блэкаўту (так называецца ў рамане час, калі настала цемра), каханая Кнігара знаходзілася ў Непале. І таму, накапіўшы пэўныя запасы цынку (аналаг грошай), наш герой выпраўляецца ў падарожжа да гэтай краіны, разам са сваім сабакам – Гердай.

Шлях галоўнага героя і сустрэчы з рознымі людзьмі

Такім чынам, у цэнтры рамана – герой-адзіночка, а менавіта гэты элемент з’яўляецца непасрэднай асаблівасцю постапакаліптычнага сюжэта. Ключавым момантам у творы стане сітуацыя выжывання Кнігара ў экстрэмальных, складаных умовах. Аднак галоўны герой, нягледзячы на дзікасць навакольнага свету, захаввае ў сабе людскасць, паспрабуе выжыць, не страціўшы чалавечага твару, паспрабуе здабыць надзею на выратаванне. Такім чынам, сюжэт рамана аказвае пэўны тэрапеўтычны эфект на чалавека, у творы пераважае антыманкуртызм. А гэта, на думку аўтараў доследу, і з’яўляецца адной з рыс нацыянальнага постапакаліпсісу.

Праблематыка рамана

Пісьменнік у гэтым творы задаецца пытаннем пра сэнс чалавечага жыцця і месца беларуса ў Сусвеце. Праблемы сувязі пакаленняў, людскасці, ахвярнасці з’яўляюцца галоўнымі для аўтара. Гэты комплекс праблем Марціновіч насычае разнастайнымі намікамі, зашыфраванымі «культурнымі кодамі», паглыбляючы сэнсавую прастору рамана.

Галоўныя героі

Галоўны герой **Кнігар**. Гэта і мянушка, і прафесія, і роля па жыцці. «Я – Кнігар, не бібліятэкар. Бібліятэкары – тыя, хто дазволілі ўвесь фонд дзіцячай бібліятэкі Гусоўскага ў нас у Грушаўцы пусціць на распал» [3, 42]. Кнігар увасабляе лепшыя рысы беларускага народа: гуманнасць, духоўнасць, чуласць, цягавітасць, літасцівасць.

Рэйтан, сябар Кнігара. Менавіта праз гэты вобраз мы пачынаем разумець прычыны многіх падзенняў чалавека і грамадства. У вобразе Рэйтана, на нашу думку, заключаны ісцінныя матывы сапраўднага сэнсу існавання чалавека.

Самуэль, ён дае адказы на многія незразумелыя пытанні жыцця: «Вы пытаецеся: «За што мне гэта»? «За што, за што, за што?» ... Бо пытанне «за што?» не так пастаўленае. Пытаць трэба не «за што»? Пытаць трэба: «для чаго»? І вось на пытанне «для чаго» адказаць можа любы. Любы, хто пытаўся. Сам сабе. Трэба толькі пачакаць крыху, каб дайшло» [3, 402].

Такім чынам, у кожным персанажы рамана «Ноч» заключаны пэўны сімвалічны сэнс.

Вобразы	Ідэя, сэнс
Раварысты	Прапаноўваюць дапамогу Кнігару: «Мы будзем пакідаць вам запіскі! з важнай інфармацыяй! Якую здабудзем па дарозе» [3, 97].
Цар Гары	Параўноўваецца з Іванам Грозным. Імкнецца да справядлівасці. Кнігару падказвае далейшую дарогу.
Шахцёр	Звычайны спадарожны, які дапамагае з ежай.
Брат Ягорый	Дадзены персанаж выклікае ў Кнігара падазрэнні, таму ён хоча як мага хутчэй сысці з гэтага месца. «Там у вас сляды... Вы, што казлакапытых тут гадуеце?» [3, 151]
Бульдог	Монстр, пачвара, «насельніца ночы» – сімвалізуе страх. Першае сапраўднае сутыкненне Кнігара з драпежнікам.
Грыбкі	Грыбкі з Насамонаў імкнуцца выпрабаваць нашага вандроўніка, але Кнігар – чалавек сумленны і не паддаецца ніякім спакусам.
Маці Таццяна	З яе вуснаў гучыць тое, што «Бог бывае не толькі добрым, але і жорсткім, і разбуральным... ён не толькі лашчыць, не толькі літасцівы, але і выпрабोўвае, і карае, і помсціць» [3, 214]. З гэтай пазіцыяй не згаджаецца Кнігар, таму і вымушаны ёй супрацьстаяць. Але і ў гэтым эпізодзе ён застаецца чалавекам.
Бурмістр	Бурмістр адмаўляе галоўнаму герою ў дапамозе. Нягледзячы на гэта, Кнігар спачувае бурмістру.
Старшыня	Дапамагае Кнігару з медыкаментамі.
Сямён Чапля	«Лёс прывёў яго за пульт кіравання рэальнасцю» [3, 293]. Сямён Чапля выклікае агіднасць і жорсткасць. Праўда знойдзена. Кнігару ўдаецца зразумець ісціну.
Караваншчыкі	Рухаюцца да горада Святла на лакаматыве. Кнігар разам з імі.
Міс Пшонка	Становіцца сапраўдным сябрам для Кнігара, дапамагае ў ажыццяўленні яго мэты, робіць усё, каб галоўны герой змог сустрэцца са сваёй каханай. Добрая, шчырая, здольная ахвяраваць сваімі пачуццямі дзеля шчасця іншых.

Але галоўнае – кожны герой у кнізе намагаецца выжыць усімі магчымымі сродкамі. Усе героі рамана – беларусы. Праз іх вобразы праяўляецца «космас» беларуса. Мы бачым прыкметы беларускага пошуку сябе і свайго месца ў Сусвеце.

Постапакаліптычныя элементы рамана

Семантыка колеру

Найбольш частымі фарбамі ў апісанні свету становяцца чорны, шэры, свет здаецца манахромным: «колёр чорнага малака» [3, 175]; «змрок пачаў змяняцца больш глыбокай чэрню» [3, 203]. Бясколернымі ці цёмнымі здаюцца не толькі матэрыяльныя прадметы, але і, напрыклад, сны. Каляровыя сны з'яўляюцца настальгіяй па свеце, які знік.

Акаляючая прырода таксама закінутая і мёртвая: бесплодная зямля, выгаралыя ствалы дрэў, поўная адсутнасць фаўны: «Адно слова: пусты» [3, 98].

Матывы

– **матыў дарогі** становіцца цэнтральным элементом сюжэта, бо ў Кнігара ёсць пэўная мэта – падарожжа на поўдзень Беларусі як выратаванне і надзея на сустрэчу з каханай. Важна адзначыць, што герой здзяйсняе таксама і духоўнае падарожжа, падарожжа да самога сябе.

– **матыў богапакінутасці і пустаты**. Прастора рамана, пейзаж здаецца пакінутым, пакінутым Богам, што выяўляецца ў закінутасці і бясплоднасці таго, што знаходзіцца вакол. Смерць нібы матэрыяльна запоўніла прастору. Пры гэтым, знаходзячыся на пакінутай Богам зямлі, мужчына імкнецца застацца Божым, добрым чалавекам.

– **матывы смерці і памяці** звязаны паміж сабой. Забыццё мінулага, забыццё памяці – гэта таксама смерць. Дадзены матыў мае беларускую афарбоўку (канатацыю), таму што агульнавядома: памяць як адна з галоўных каштоўнасцей нашага народа ўяўляе сабой сувязь паміж мінулым і будучым, паміж чалавекам і часам, у якім ён жыве.

Сімволіка

Сімвалы	Тлумачэнні
Ліст явара	Гэты ліст падобны на растапыраную далонь, а пяць частак ліста сімвалізуюць пяць органаў пачуццяў. Ён, як амулет, можа дапамагчы сваім пяці пачуццям раскрыцца і больш шматгранна успрымаць прыгажосць навакольнага свету.
Знікненне сонца	Нешта дрэннае, благі знак. Знікненне Сонца з неба азначае гібель, страту (у дадзеным выпадку і Бога для некаторых герояў).
Званы	Сімвалізуюць кліч, кліч іншага свету, звон узнімае нас над штодзённасцю, прымушае штосьці рабіць, рухацца наперад.
Цынкавыя батарэйкі	Батарэйкі сімвалізуюць страту або набыццё энергіі, якая ўключае ў сябе крыніцу святла, ежы.
Застылы след	Азначае сувязь мінулага і сучаснасці, а так як ён прымёрз і застаўся “навечна”.
Зброя	Прадказвае вялікую небяспеку або папярэджвае пра яе. Галоўны герой адмоўна ставіцца да зброі, бо яна нясе забойства, смерць.
Слёзы Геліядаў (бурштын)	Гэта скамянелыя слёзы Геліяда, дачок сонца. Слёзы Геліяда сімвалізуюць сонца, якое знікла.
Сненне	Сімвалізуе пустое жыццё, напоўненае толькі снамі.
Сузор’е Пакемон	Правадыр, спадарожнік вандроўцы, які ідзе разам з галоўным героем і суправаджае яго.

Інтэртэкстуальны ўзровень (гістарычныя, біблейскія і літаратурныя алузіі)

Раман Віктара Марціновіча «Ноч» насычаны як літаратурнымі, так біблейскімі і гістарычнымі алузіямі.

Як прызнаваўся сам В. Марціновіч, «Ноч» – гэта гімн У. Караткевічу. І сапраўды, пэўныя сюжэтныя моманты ўзяты з вядомай аповесці «Дзікае паляванне караля Стаха». Так, галоўны герой Кнігар – гэта намёк на апавяданне У. Караткевіча «Кніганошы». Чалавецтва ў складаных умовах пачынае вяртацца да чытання – разам з фізічным голадам у іх прачынаецца голад духоўны. Таму такімі запатрабаванымі становяцца тыя, хто валодае крыніцай духоўнасці – кнігамі. Тэма кахання гучыць як у творы У. Караткевіча «Чазенія», так і ў рамане «Ноч» В. Марціновіча. Абодва галоўныя героі змагаюцца за сваё каханне і хочуць быць са сваімі каханымі, нягледзячы на ніякія перашкоды. Тэма падарожжа, пошукаў каханай нагадвае нам гамераўскую «Адысею».

Біблейскія алузіі паглыбляюць асноўныя матывы твора. Аўтар адсылае чытачоў да прытчы пра Ёву з зямлі Уц. «Кніга Ёва» – адна з кніг кананічнага Старога Завету, названа паводле імені галоўнага персанажа – Ёвы. Гэта глыбока філасофскі твор, які звяртаецца да пытання Боскай справядлівасці на тле чалавечых пакутаў, ці, інакш кажучы, «чаму пакутуюць невінаваты?»

Такім чынам, Віктар Марціновіч у творы цытуе замежных аўтараў побач з беларускімі класікамі. І гэтым аўтар яшчэ раз сцвярджае тое, што наша беларуская літаратура з’яўляецца часткай сусветнай.

Моўны ўзровень

Тэкст у рамане ўяўляе сабой змяшанне многіх стыляў. Сучасная «паточная» мова перакрываеца з літаратурнай, унармаванай мовай. Тут пэўныя фразы перамешваюцца са слэнгам інфармацыйнай эпохі. І не таму, што аўтар не спраўляецца з адзінай стылістыкай, а таму, што аўтар і апавядальнік – гэта розныя людзі.

Адзінкі ўсіх узроўняў мовы задзейнічаны ў стварэнні тэксту рамана, які здольны прыцягнуць увагу і запомніцца. У творы пераважае як агульнаўжывальная лексіка, так і запазычаная (*бздур, блэкаўт, бэкграўнд, стэтсан, тычарс, бэй эфэндзі, зэро, фэйк ньюз*). Аўтар шырока выкарыстоўвае і словы з размоўнай лексікі, словы са зніжанай афарбоўкай (*мурло, бадзяга, вашомасць, хрэнь, падла, падлюка, світануўся, шмараваць*).

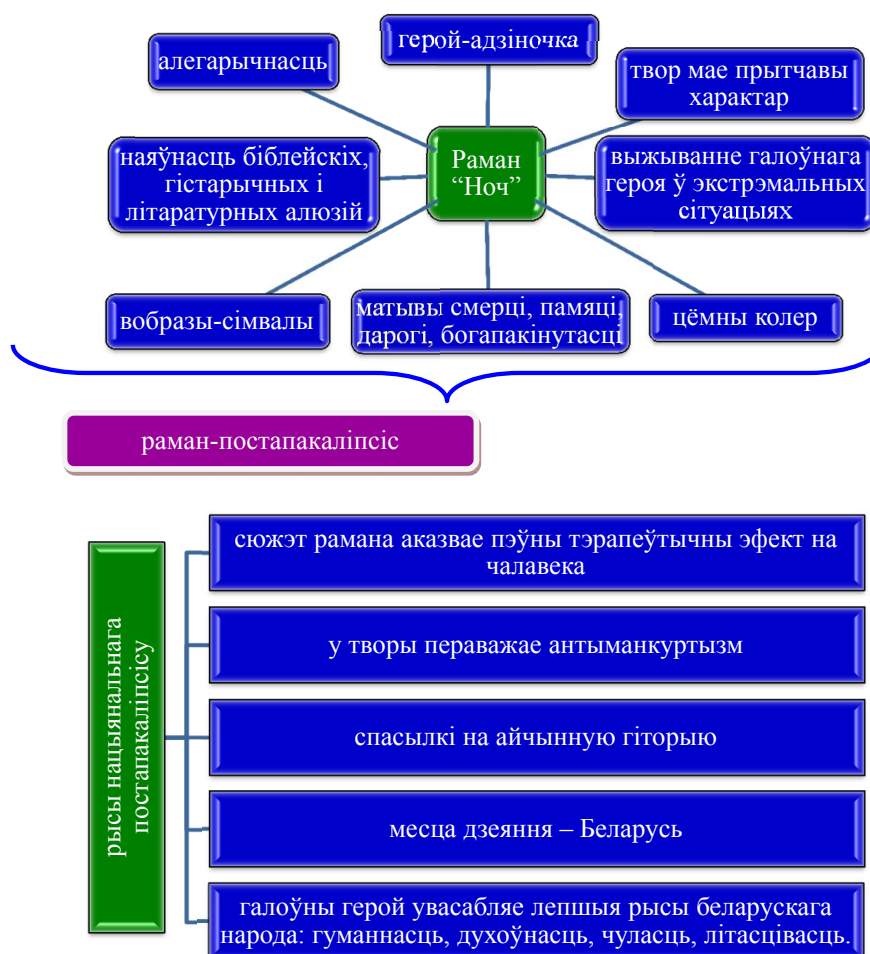
Да стылістычных сродкаў афармлення тэксту твора адносяцца тропы і стылістычныя фігуры. Найбольш пашыранымі са стылістычных фігур з'яўляюцца алюзіі, пра якія было сказана вышэй.

Віктар Марціновіч выступае і як майстар незвычайнай метафары і параўнанняў, якія дапамагаюць дасягнуць містычнага, таёмнага, загадкавага эфекту.

Аўтарская канцэпцыя Віктара Марціновіча

Пры дапамозе рамана «Ноч» празаік спрабаваў прадбачыць будучыню і стварыць яе мастацкую мадэль. Раман-постакаліпіс нясе ў сабе загадкаваць, недасказанасць, падтэкст, уздзейнічае на свядомасць чытачоў. Мастацкая прастора рамана прымушае чытача задумацца над многімі глабальнымі праблемамі жыцця. Апакаліпсіс, па В. Марціновічу, ужо адбыўся, і справа кожнага – яго пераадоленне і набыццё надзеі і праўды праз блізкасць з людзьмі.

Заклучэнне. Абапіраючыся на прыведзены ў даследаванні аналіз рамана Віктара Марціновіча «Ноч», аўтары прапануюць у якасці вынікаў працы наступную схему, у якой адлюстроўваюцца параметры аўтарскай канцэпцыі беларускага пісьменніка.

У выніку праведзенага даследавання аўтары зрабілі наступныя вывады:

1) раман В. Марціновіча «Ноч» утрымлівае асноўныя асаблівасці постапакаліптыкі як жанру літаратуры, прычым праз твор ярка выдзяляюцца і асаблівасці нацыянальнага постапакаліпсісу;

2) вобразы-сімвалы дапамагаюць стварыць надсюжэтную інтэрпрэтацыю сэнсавага разумення тэксту;

3) выкарыстанне мінулага і будучыні ў рамане прымушае чытача задумацца над праблемамі сучаснасці;

4) падобны падыход да арганізацыі постапакаліптычнага мастацкага тэксту дазваляе В. Марціновічу не толькі стварыць універсальнае камунікатыўнае асяроддзе, але і новую сістэму знакаў – знакаў, лёгка бачных удзельнікамі камунікатыўнага працэсу.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Березовская, Л. С., Демченков, С. А. Постапокалиптика как жанр научной фантастики / Гуманитарные исследования № 4, 2016. – с. 64–67.

2. Евсеев, А. С. Основы теории аллюзии: на материале русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / А. С. Евсеев ; Ун-т дружбы народов им. П. Лумумбы. – М., 1990. – 15 с.

3. Марціновіч, В. В. Ноч / Марціновіч В. В. – Мінск : Кнігазбор, 2018. – 412 с.

4. Москвин, В. П. Стилистика русского языка: теоретический курс / В. П. Москвин. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 630, с. 207

5. Рагойша, В. П. Слоўнік-мінімум па літаратуразнаўству. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2000. – 123 с.

6. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / І. М. Бунчук [і інш.] ; навук. рэд. М. Р. Суднік, М. Н. Крыўко. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2005. – 784 с.

7. Чеснова, Е. Н., Мансурова, Ш. И., Снытина, А. А. Философия миров постапокалипсиса в современной культуре / Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л. Н. Толстого № 2 (22), июнь 2017 г. – с. 46–54.

8. Віктар Марціновіч [Электронны рэсурс]. – Мінск, 2019. – Рэжым доступу : <http://wikipedia.org/>. – Дата доступу : 26.09.2019.

9. Віктар Марціновіч: Маё пакаленне з-за мовы не будзе эміграваць [Электронны рэсурс]. – Мінск, 2019. – Рэжым доступу : <http://belarus.kulichki.net/>. – Дата доступу : 26.09.2019.

10. Православная энциклопедия «Азбука веры». Апокалипсис – Минск, 2019. – Режим доступа : <http://azbyka.ru/>. – Дата доступа : 30.09.2019.

ERMOLENKO E. M., SHADRICHEVA A. N.

«Minsk State Regional Lyceum»

Scientific supervisor – Skiba V. D.,

Deputy Director of Scientific and Methodological Work

POST-APOCALYPSE IN BELARUSIAN (IT IS BASED ON THE NOVEL «NIGHT» WRITTEN BY V. MARTINOVICH)

Summary. *The topic of post-apocalypse is completely new in modern Belarusian literary study. A new name of Viktor Martinovich broke into the readers' arena ten years ago: a new novel «Night» was released in 2018. The work presents a complex analysis of the novel for the correspondence of the features of post-apocalyptic «meanings» in the national and world cultural contexts. The main investigated question is if the novel «Night» is a post-apocalyptic one?*

Научное издание

ПЕРВЫЙ ШАГ В НАУКУ

Сборник научных статей учащейся молодежи

Основан в 2012 году

ВЫПУСК № 17

В трех частях
Часть 3

Ответственный за выпуск *С. Л. Казбанова*
Компьютерная вёрстка *М. Р. Аксой*
Корректор *Т. А. Гуринович*
Дизайн обложки *В. А. Рацкевич*

Подписано в печать 20.05.2020.

Формат 60x84 ¹/₈. Бумага офсетная. Печать цифровая.

Усл. печ. л. 12,09. Уч.-изд. л. 9,15. Тираж 15 экз. Заказ № 6/20.

Издатель и полиграфическое исполнение:

Общество с ограниченной ответственностью «Лаборатория интеллекта»

Свидетельство о государственной регистрации издателя, изготовителя,
распространителя печатных изданий

№1/529 от 13.04.2018.

220070, Республика Беларусь, г. Минск, ул. Солтыса, д.187, 6 этаж, офис, 21

Тел.: +375 44 715-75-70, E-mail: editions@laboratory.by